

ONDERMIJNENDE CRIMINALITEIT IN KWETSBARE WIJKEN

IN RELATIE TOT ARBEIDSPARTICIPATIE EN BESTAANSZEKERHEID

KLANT
KENMERK
AUTEUR(S)
DATUM

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
VdB/bv/2927
Lisette Swart, Maaïke Zoutenbier, Vera de Berk en Michiel Blom
16 september 2022

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Doel en onderzoeksvragen	6
1.3 Opzet en aanpak van het onderzoek	7
1.4 Uitleg begrippen	10
1.5 Aandachtspunten bij het lezen van de rapportage	11
1.6 Leeswijzer	12
2 De onderzochte wijken	13
2.1 Amsterdam: De Roëllbuurten	13
2.2 Arnhem: De Geitenkamp	14
2.3 Tilburg: Stokhasselt-Noord	15
2.4 Kerncijfers van de drie wijken	16
2.5 Reflectie op de onderzochte wijken	19
3 Aard en omvang ondermijnende criminaliteit	20
3.1 Synthese van de bevindingen	20
3.2 Bevindingen interviews	20
3.3 Bevindingen survey	22
4 Relatie tussen ondermijnende criminaliteit en arbeidsparticipatie	24
4.1 Synthese van de bevindingen	24
4.2 Bevindingen deskresearch	24
4.3 Bevindingen interviews	26
4.4 Bevindingen survey	28
5 Relatie tussen ondermijnende criminaliteit en (tevredenheid met) bestaanszekerheid	33
5.1 Synthese van de bevindingen	33
5.2 Bevindingen deskresearch	33
5.3 Bevindingen interviews	35
5.4 Bevindingen survey	37
6 Relatie tussen ondermijnende criminaliteit en andere factoren	42
6.1 Synthese van de bevindingen	42
6.2 Bevindingen deskresearch	42
6.3 Bevindingen interviews	43
7 Maatregelen om ondermijnende criminaliteit tegen te gaan	46
7.1 Synthese van de bevindingen	46
7.2 Randvoorwaarden	46
7.3 Maatregelen op het gebied van arbeidsparticipatie	47

7.4	Maatregelen op het gebied van (tevredenheid met) bestaanszekerheid	49
7.5	Maatregelen op andere factoren	50
8	Conclusie en aanbevelingen	54
8.1	Conclusies	54
8.2	Aanbevelingen	55
	Bijlages bij deze rapportage	58
A.	Respondenten interviews	58
B.	Responsverhogende maatregelen	60
C.	Survey	61
D.	Overige tabellen	65
E.	Geraadpleegde bronnen	67

Samenvatting

Dit rapport beschrijft de bevindingen van ons onderzoek naar de relatie tussen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit enerzijds en arbeidsparticipatie en (tevredenheid met) bestaanszekerheid anderzijds. Dit onderzoek hebben we uitgevoerd in drie wijken in Amsterdam, Arnhem en Tilburg.

In deze drie wijken komen verschillende vormen van criminaliteit voor, zoals drugscriminaliteit, woonfraude, zwartwerken en uitkeringsfraude. De professionals en bewoners die wij spraken in de interviews hebben onze inziens een redelijk goed beeld van de aard van de (ondermijnende) criminaliteit in de onderzochte wijken. De omvang vonden zij lastiger om in te schatten, wat niet verrassend is omdat veel van deze criminele activiteiten vaak 'onder de radar' plaatsvinden. Dit blijkt ook uit de bevindingen van de survey, waarbij relatief veel bewoners aangeven niet te weten welke vormen van (ondermijnende) criminaliteit voorkomen (of hier niets over willen zeggen). In de survey is er wel een groep respondenten die voor de verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit aangeeft dat dit in hun wijk 'soms' of zelfs 'veel' voorkomt.

Het niet hebben van betaald werk draagt, in combinatie met andere factoren, bij aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Dit komt zowel uit de survey als in de interviews en uit de deskresearch naar voren. In de interviews horen we terug dat voor veel mensen de stap naar betaald werk te groot is, om verschillende redenen. Daarnaast zien we dat niet alle bewoners de meerwaarde zien van werken. Uit de survey onder bewoners blijkt dat van degenen die geen betaalde arbeid verrichten, een hoger percentage aangeeft dat zij crimineel gedrag zouden vertonen in de hypothetische situatie waarin zij niet konden rondkomen, dan van degenen die wel een baan of een eigen bedrijf hebben. Eenzelfde patroon zien we als het gaat om eigen, directe betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit in de survey, al is dit gebaseerd op slechts een handvol observaties. Ook zien we dat veel bewoners geen meerwaarde van werken zien. De meestgenoemde reden hiervoor in de survey is dat werken te weinig geld oplevert en daarnaast noemen respondenten vaak als reden dat mensen op andere manieren gemakkelijker geld kunnen verdienen.

Ook een laag inkomen draagt, in combinatie met andere factoren, bij aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. In kwetsbare wijken biedt criminaliteit aantrekkelijke alternatieve mogelijkheden om (snel) geld te verdienen. Ook horen we in de interviews dat sommige bewoners niet (goed) met geld kunnen omgaan. Uit de survey komen schulden als belangrijke reden naar voren dat mensen in deze wijken niet kunnen rondkomen. Kwetsbare jongeren streven ook relatief vaak een niet-realistische levensstijl na. Uit de survey kwam verder naar voren dat respondenten van wie het inkomen sterk varieert van maand op maand, vaker aangeven dat zij bereid zouden zijn om deel te nemen aan criminele activiteiten, in de hypothetische situatie dat zij niet zouden kunnen rondkomen. Belangrijke kanttekening hierbij is echter dat slechts een beperkt aantal respondenten aangaf dat hun inkomen sterk varieerde.

Naast arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, zijn er ook nog verschillende andere factoren die bijdragen aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Uit de deskresearch blijkt dat factoren als socialisatie, stigmatisering, een gebrekkige sociale controle, een lage pakkans en lage straffen kunnen bijdragen aan de betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit. Deze factoren komen eigenlijk allemaal ook terug in de interviews. Zo zien we dat socialisatie een rol speelt en meedoen aan ondermijnende activiteiten zelf statusverhogend werkt voor bepaalde groepen kwetsbare jongeren. Ook horen we terug dat het stigma dat mensen ervaren niet bijdraagt aan het vertrouwen in de overheid, het schoolsysteem of werkgevers. Verder horen we uit de interviews dat er weinig sociale controle is in de wijken, wat zich in de wijken ook uit in een gebrek aan ouderbetrokkenheid. Tot slot worden de lage pakkans en de lage straffen als verklaring gegeven waarom het mensen onvoldoende afschrikt om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit.

Op veel verschillende terreinen zijn er maatregelen te nemen die mogelijk doeltreffend zijn om betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan. Er is veel onderlinge samenhang tussen factoren die kunnen bijdragen aan deelname aan (ondermijnende) criminaliteit, zowel binnen als buiten het beleidsterrein van het ministerie van SZW. Zo hebben de maatregelen die binnen het onderzoek ter sprake kwamen niet alleen te maken met arbeid en bestaanszekerheid, maar ook met school, langdurige begeleiding en andere zaken zoals de woningvoorraad in de wijk en strengere controle op fraude. Tijdens de groepsbijeenkomst is er in groepjes expliciet verder gesproken over de maatregelen op het gebied van het bieden van langdurige (passende) begeleiding, het vergroten van de weerbaarheid van jongeren en ouders, en het investeren in samenwerkingsverbanden. Deze gewenste maatregelen zijn tijdens dit onderzoek meermaals naar voren gekomen en lijken dan ook allemaal bij te dragen aan het tegengaan van (ondermijnende) criminaliteit. Het ministerie van SZW kan op het gebied van deze maatregelen bijvoorbeeld faciliteren of stimuleren. Bijvoorbeeld door meer te investeren in de infrastructuur van de gemeenten, om dit vervolgens vanuit gemeentelijk niveau op te pakken. Ook kunnen zij op het gebied van samenwerking mogelijk belemmeringen wegnemen op het gebied van informatie-uitwisseling. Bij langdurige begeleiding is het van belang om financiële belemmeringen te kunnen wegnemen, bijvoorbeeld door meer maatwerk bij uitkeringen toe te passen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Ondermijning is het effect dat (georganiseerde) illegaliteit heeft op reguliere structuren waardoor de rechtsstaat verzwakt wordt. De afgelopen jaren heeft het kabinet extra geïnvesteerd in een **breed offensief tegen ondermijnende criminaliteit**¹. Zo kwam er eind 2019 incidenteel € 110 miljoen beschikbaar voor een breed offensief². Daarnaast is er in 2022 een bedrag van € 524 miljoen beschikbaar voor de aanpak van ondermijning, waarvan € 434 miljoen structureel. Georganiseerde, ondermijnende criminaliteit omvat verschillende vormen van (georganiseerde) illegaliteit die de rechtsstaat verzwakken. Vooral de drugsindustrie en het geld dat in die industrie gegenereerd wordt, spelen hierbij een belangrijke rol.

Met name in meer **kwetsbare wijken** is een sterke voedingsbodem aanwezig voor ondermijnende criminaliteit, omdat relatief veel mensen in deze wijken te maken hebben met een cumulatie van problemen³. Mensen ervaren een gebrek aan kansen, waardoor veel jongeren minder mogelijkheden zien om een reguliere maatschappelijke carrière op te bouwen. Een carrière in de georganiseerde criminaliteit kan voor deze jongeren vervolgens een verleidelijk alternatief zijn, helemaal omdat een dergelijke 'carrière' onderdeel is van de leefwereld van veel bewoners van kwetsbare wijken⁴.

Vanuit de Rijksoverheid lopen er **verschillende initiatieven** om deze ondermijnende criminaliteit tegen te gaan. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) draagt hieraan bij door ondersteuning van het preventieve deel 'voorkomen van jonge aanwas' binnen het 'breed offensief tegen georganiseerde ondermijnende criminaliteit' (BOTOC) en met een aantal eigen activiteiten.

Er is momenteel **onvoldoende bekend** over de relatie tussen het gebrek aan (perspectief op) bestaanszekerheid en arbeidsparticipatie enerzijds en de mate en de vorm van betrokkenheid van bewoners van kwetsbare wijken bij ondermijnende criminaliteit anderzijds. Dit onderzoek moet meer inzicht geven in handelingsperspectieven die SZW, samen met andere overheden, heeft binnen dit beleidsterrein om ondermijning preventief tegen te gaan in kwetsbare wijken. Denk aan beleidsinterventies gericht op arbeidsparticipatie en (tevredenheid over) bestaanszekerheid, maar ook andere interventies binnen het SZW-domein. Onderhavig onderzoek is onderdeel van het genoemde impulsprogramma.

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de belemmerende en bevorderende factoren op het beleidsterrein van SZW die bijdragen aan ondermijning in kwetsbare wijken en de instrumenten die SZW preventief hierop in kan zetten.

De centrale onderzoeksvraag van het onderzoek luidt: *Welke maatregelen op het terrein van SZW zijn doeltreffend om de betrokkenheid bij georganiseerde (ondermijnende) criminaliteit van bewoners in kwetsbare wijken te verlagen?*

¹ Rijksoverheid (2019). Breed offensief tegen georganiseerde ondermijnende criminaliteit. *Nieuwsbericht*. ([link](#)).

² Rijksoverheid (2021). Extra investeringen in het breed offensief tegen ondermijnende criminaliteit. *Brief regering* ([link](#)). Dit bedrag is bij Voorjaarsnota 2020 bijgesteld naar € 88 miljoen voor 2020, € 141 miljoen voor 2021.

³ SCP (2021). Opgroeien in een kwetsbare wijk (2021): Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen. ([link](#)).

⁴ Verwey-Jonker Instituut (2019). Weerbare wijken tegen ondermijning. Contouren van een nieuwe strategie. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondermijning*. ([link](#)).

De deelvragen van het onderzoek zijn:

1. Welke bevindingen volgen uit de (wetenschappelijke) literatuur en beleidsrapporten over de relatie tussen (tevredenheid over) bestaanszekerheid en arbeidsparticipatie en (ondermijnende) criminaliteit in kwetsbare wijken?
2. Wat zijn volgens bewoners en wijkprofessionals de aard en omvang van (ondermijnende) criminaliteit die de kwetsbare wijk ondermijnt? Zien we hierin verschillen tussen de verschillende onderzochte wijken?
3. Welke factoren in kwetsbare wijken hangen volgens bewoners en professionals samen met (ondermijnende) criminaliteit in kwetsbare wijken? Zien we hierin verschillen tussen de verschillende onderzochte wijken?
4. Hoe verhoudt arbeidsparticipatie zich met mate en wijze van betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit?
5. Hoe verhoudt tevredenheid over bestaanszekerheid zich met mate en wijze van betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit?
6. Welke andere factoren op het beleidsterrein van SZW, naast tevredenheid over bestaanszekerheid en arbeidsparticipatie, noemen bewoners en wijkprofessionals om de betrokkenheid van bewoners bij (ondermijnende) criminaliteit in kwetsbare wijken te verlagen of te verhogen?
7. Hoe verhouden de factoren uit deelvraag 6 zich met de mate en wijze van (ondermijnende) criminaliteit?
8. Welke maatregelen op het gebied van arbeidsparticipatie en (tevredenheid over) bestaanszekerheid kunnen doeltreffend zijn om ondermijning preventief tegen te gaan?
9. Welke maatregelen op andere factoren kunnen doeltreffend zijn om ondermijning preventief tegen te gaan? Aan welke randvoorwaarden dient hiervoor te zijn voldaan?

1.3 Opzet en aanpak van het onderzoek

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden hebben wij gebruik gemaakt van **verschillende onderzoeksmethoden**. Tabel 1 geeft per onderzoeksvraag weer welke onderzoeksmethoden gebruikt zijn om deze te beantwoorden. Het roze vinkje geeft weer welke onderzoeksactiviteit de basis voor het beantwoorden van de bewuste vraag was. De laatste kolom geeft weer in welk hoofdstuk van deze rapportage de onderzoeksvraag beantwoord wordt.

Onderzoeksvraag	Desk research	Interviews	Survey	Groepsbijeenkomst	Hoofdstuk
1. Bevindingen uit de literatuur en beleidsrapporten	✓				4.2 en 5.2
2. Aard en omvang van (ondermijnende) criminaliteit		✓	✓		3
3. Factoren die met (ondermijnende) criminaliteit samenhangen	✓	✓			4, 5 en 6
4. Relatie arbeidsparticipatie en betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit		✓	✓		4
5. Relatie tevredenheid over bestaanszekerheid en betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit		✓	✓		5
6. Andere factoren	✓	✓			6
7. Relatie andere factoren met de mate en wijze van (ondermijnende) criminaliteit?	✓	✓			6
8. Maatregelen op het gebied van arbeidsparticipatie en (tevredenheid over) bestaanszekerheid	✓	✓		✓	7.3 en 7.4
9. Maatregelen op andere factoren	✓	✓		✓	7.5

Tabel 1. Overzicht van de gebruikte onderzoeksmethoden om de verschillende onderzoeksvragen te beantwoorden

De onderzoeksmethoden uit tabel 1 zijn op de volgende manieren ingezet binnen dit onderzoek:

1. **Deskresearch:** We hebben in de wetenschappelijke literatuur en in beleidsrapporten gezocht naar relevante stukken om de verschillende onderzoeksvragen te beantwoorden. Hierbij was het doel om een (eerste) beeld te vormen van de relatie tussen (tevredenheid over) bestaanszekerheid en arbeidsparticipatie en ondermijnende criminaliteit in kwetsbare wijken en als leidraad om de semigestructureerde interviews met professionals en bewoners vorm te geven;
2. **Interviews (en informele gesprekken) met professionals en bewoners:** In dit onderzoek hebben we geïnvesteerd in het opzetten en uitbreiden van ons netwerk in de drie wijken. De gesprekken met bewoners en professionals waren bedoeld om aanwijzingen van ondermijning in de wijk te signaleren en om een beeld te geven van de mate van arbeidsparticipatie en (tevredenheid met) bestaanszekerheid. Een ander doel van de interviews was om de vraagstelling voor de survey helder te krijgen en om inzicht te krijgen in hoe deze survey het beste uitgezet kan worden onder bewoners in de wijk. Vooraf beoogden we om per wijk ongeveer 10 interviews af te nemen, via de zogenaamde 'sneeuwbalmethode'. Dit houdt in dat we via verschillende kanalen respondenten probeerden te bereiken, die ons vervolgens weer hielpen aan nieuwe respondenten. Uiteindelijk hebben we 48 interviews gehouden (zie bijlage A voor een overzicht van de personen die we gesproken hebben in de drie wijken). Gedurende het onderzoek bleek het van meerwaarde om meer interviews dan gepland uit te voeren, met name omdat deze extra respondenten extra inzichten opleverden vanuit nieuwe invalshoeken;
3. **Een survey onder bewoners:** Aan de hand van de opgehaalde informatie vanuit de deskresearch en de interviews stelden we een survey op om uit te zetten onder bewoners. Met behulp van de Taalbrigade van het ministerie van SZW hebben we ervoor gezorgd dat het taalgebruik in de survey begrijpelijk en toegankelijk was. We hebben de survey op verschillende manieren uitgezet: zowel op papier als digitaal en beschikbaar in het Nederlands en Engels. Op deze manier hoopten we zo goed mogelijk aan te sluiten bij de doelgroep en een zo hoog mogelijke respons te bereiken. Wij stelden ons hierin flexibel op en sloten aan bij wat het beste werkt voor de respondenten in de wijk. Hierbij werden we geholpen door contacten uit het netwerk dat we in de drie wijken hebben opgebouwd. We investeerden gedurende het onderzoek veel tijd in verschillende responsverhogende maatregelen. Deze zijn beschreven in Bijlage B. Het beoogde aantal respondenten was minimaal 150, evenwichtig verdeeld over de drie wijken. Uiteindelijk is de survey door 174 respondenten ingevuld, waarvan 74 uit Amsterdam, 53 uit Arnhem en 47 uit Tilburg. Op deze manier kunnen we de opgehaalde bevindingen op meer kwantitatieve wijze toetsen onder de bewoners van de genoemde wijken, waarbij duidelijk opgemerkt moet worden dat deze aantallen te klein zijn om deze conclusies te kunnen generaliseren naar alle buurtbewoners;
4. **Een groepsbijeenkomst met professionals en bewoners:** Om te onderzoeken welke maatregelen het ministerie van SZW kan treffen om (ondermijnende) criminaliteit (preventief) tegen te gaan, organiseerden we, in aanvulling op de ideeën die we hierover al ophaalden in de interviews, een fysieke groepsbijeenkomst op ons kantoor in Utrecht. We nodigden hiervoor de professionals en bewoners uit die wij al hadden geïnterviewd. Het doel van de groepsbijeenkomst was om gezamenlijk tot concrete oplossingsrichtingen te komen, aan de hand van creatieve en interactieve werkvormen. Er waren bij de groepsbijeenkomst elf deelnemers uit de drie wijken aanwezig. Door middel van een interactieve werkvorm koppelden we tijdens deze bijeenkomst de bevindingen uit het onderzoek terug, konden de deelnemers hierop aanvullen en gingen zij zelf aan de slag met het formuleren van oplossingsrichtingen. Naast het aanscherpen en aanvullen van onze bevindingen, bood de groepsbijeenkomst de deelnemers ook de mogelijkheid om ervaringen uit te wisselen vanuit de verschillende wijken.

1.3.1 Selectie van wijken en buurten

We hebben dit onderzoek uitgevoerd in een buurt in Amsterdam Nieuw-West, een buurt in Arnhem-Oost en een buurt in Tilburg-Noord. Amsterdam Nieuw-West, Arnhem-Oost en Tilburg-Noord zijn geselecteerd uit de lijst van stedelijke vernieuwingsgebieden⁵, opgesteld door het Interbestuurlijk Programma Leefbaarheid en Veiligheid. In deze stedelijke vernieuwingsgebieden is sprake van een combinatie van opgaven op diverse gebieden, zoals onderwijs, werk, armoede, inclusie, veiligheid, ondermijning, wonen en gezondheid.

Deze selectie vond plaats op basis van een aantal kenmerken van de wijk en de potentie van onze bestaande netwerken in die wijken. Vooraf waren de volgende **selectiecriteria** afgesproken met de opdrachtgever:

1. Om bij voorkeur een wijk te kiezen met een hoge mate van sociale controle⁶ en relatief homogene bevolkingssamenstelling⁷;
2. Om bij voorkeur een wijk te kiezen met een lage mate van sociale controle en een hoge verhuismobiliteit⁸;
3. Om bij voorkeur een wijk te kiezen uit de vier grote steden (Utrecht, Den Haag, Amsterdam of Rotterdam).

Vervolgens hebben wij binnen de wijken op basis van ons netwerk en in overleg met de gemeenten drie buurten gekozen, ongeveer vergelijkbaar in grootte, waar we het onderzoek daadwerkelijk gingen uitvoeren. Hierbij kwamen we tot de volgende selectie:

1. **De wijk Geitenkamp in Arnhem-Oost:** Dit is een wijk waar relatief veel mensen zonder migratieachtergrond wonen en waar de woningvoorraad voor een opvallend hoog aandeel bestaat uit sociale huurwoningen. Daarmee heeft de wijk een relatief homogene bevolkingssamenstelling. Mede vanwege de geïsoleerde ligging aan de rand van de stad, wordt de Geitenkamp door bewoners gekenschetst als 'een dorp in de stad', waar de sociale cohesie relatief groot is;
2. **De wijk Stokhasselt(-Noord) in Tilburg-Noord:** Dit is een wijk met relatief veel bewoners met een niet-westerse migratieachtergrond en het is een wijk met een lage sociale cohesie. De verhuismobiliteit ligt lager dan in de andere geselecteerde wijken. Daarnaast wilden we in dit onderzoek graag een (wijk uit een) Brabantse gemeente meenemen, gezien de groeiende aandacht voor de problematiek met ondermijnende criminaliteit in het zuiden van het land;
3. **De Van Deyselbuurt, Dichtersbuurt en Couperusbuurt in Amsterdam Nieuw-West.** In deze buurten in Amsterdam Nieuw-West wonen veel mensen met een migratieachtergrond en de sociale cohesie is laag. De relatieve verhuismobiliteit is hoger dan in de andere geselecteerde wijken.⁹

Op deze manier is er gekozen voor verschillende wijken, geografisch verspreid over het land en met verschillende kenmerken. In hoofdstuk 2 geven we een uitgebreidere beschrijving van de onderzochte wijken.

⁵ Rijksoverheid (2020). Overzicht 16 stedelijke vernieuwingsgebieden. ([link](#)).

Overigens is met ingang van juli 2022 is deze lijst uitgebreid tot twintig stedelijke vernieuwingsgebieden, zie Rijksoverheid (2022). Nationaal programma leefbaarheid en veiligheid. ([link](#)).

⁶ Inschatting op basis van de veiligheidsmonitor: CBS (2021). Veiligheidsmonitor. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).

⁷ CBS (2020). In uw buurt. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).

⁸ Op gemeenteniveau beschikbaar via: CBS (2022). Regionale kerncijfers Nederland. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).

⁹ In eerste instantie was beoogd het onderzoek uit te voeren in de Wildemanbuurt, maar in overleg met de gemeente Amsterdam zijn we, vanwege het grote aantal onderzoeken dat al in deze buurt wordt uitgevoerd, uitgeweken naar bovenstaande buurten.

1.4 Uitleg begrippen

In de hierboven beschreven tekst worden verschillende begrippen als ondermijning, ondermijnende criminaliteit en georganiseerde criminaliteit benoemd. Deze termen verhouden zich tot elkaar, maar zijn niet hetzelfde. **Ondermijnende criminaliteit** heeft betrekking op criminele activiteiten waarbij gebruik wordt gemaakt van diensten uit de onderwereld. Het effect hiervan is dat de bovenwereld en onderwereld met elkaar verweven raken. Dit ondermijnt en bedreigt de samenleving en rechtstaat. **Ondermijning** is dus één van de effecten van ondermijnende criminaliteit¹⁰. Daarnaast wordt het begrip georganiseerde criminaliteit genoemd. **Georganiseerde criminaliteit** omvat grotendeels dezelfde criminele activiteiten als ondermijnende criminaliteit, maar duidt het effect op de maatschappij (ondermijning) niet¹¹.

Ondermijnende criminaliteit kent **verschillende verschijningsvormen**, zoals drugsmokkel via luchthavens, dienstverlening van het bedrijfsleven aan de drugsindustrie, georganiseerde hennepsteelt, drugsproductie en intimidatie in de agrarische sector, mensenhandel (seksuele uitbuiting, arbeidsuitbuiting of criminele uitbuiting), criminele motorbendes (Outlaw Motorcycle Gangs ofwel OMG's), misbruik en fraude binnen vastgoed en witwassen. Met name de drugsindustrie en de omzetten die daar gegenereerd worden, zorgen voor de ontwrichtende processen en ingrijpende gebeurtenissen (tot liquidaties in woonwijken aan toe) in de samenleving.

In dit onderzoek kijken we, gezien het doel van het onderzoek, niet naar al deze verschijningsvormen van ondermijnende criminaliteit. De aanname van SZW is dat er mogelijk een verband bestaat tussen een gebrek aan (perspectief op) bestaanszekerheid en arbeidsparticipatie en de mate en vorm van betrokkenheid van bewoners bij ondermijnende criminaliteit in kwetsbare wijken in Nederland. Ondermijnende criminaliteit in kwetsbare wijken neemt naar verwachting vooral de verschijningsvorm aan van **illegale hennepsteelt of de productie van synthetische drugs**. De andere genoemde vormen van ondermijnende criminaliteit zijn vaak een afgeleide hiervan. In dit onderzoek zal de focus dan ook met name uitgaan naar deze drugsgelateerde verschijningsvormen van ondermijnende criminaliteit.

Bij de bespreking van de survey refereren we bijvoorbeeld aan 'vormen van ondermijnende criminaliteit' als het gaat om (1) het rondbrengen of verkopen van hasj, wiet of paddo's, (2) het verbouwen van hennep of wiet of het kweken van paddo's, (3) het rondbrengen of verkopen van XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne of (4) om het helpen in een drugslab of het vervoeren of dumpen van drugsafval. Waar we het hebben over 'niet-drugsgelateerde vormen van criminaliteit', gaat het om (1) zwartwerken, (2) het huis illegaal verhuren of (3) onjuiste informatie opgeven om zo een hogere uitkering te krijgen. Deze vormen van criminaliteit hebben we meegenomen in het onderzoek, omdat ze raken aan fraude, wat ook een ondermijnd effect heeft op de samenleving. Andere vormen van criminaliteit, zoals inbraak, diefstal en cybercriminaliteit, vallen buiten de scope van dit onderzoek.

Aangaande het begrip **arbeidsparticipatie** is in het huidige onderzoek aangesloten bij de definitie uit de offerteaanvraag. Arbeidsparticipatie is deelname aan werk met een wettig individueel inkomen, als zzp'er of in loondienst. Onder het begrip **(tevredenheid met) bestaanszekerheid** verstaan we (tevredenheid met) de hoogte en zekerheid van wettig actief en/of passief individueel inkomen.

¹⁰ Rijksoverheid (2018). Ondermijnende criminaliteit. ([link](#)).

¹¹ Analistennetwerk Nationale Veiligheid (2021) Themastudie georganiseerde criminaliteit. *Ondermijning van de democratische rechtstaat en andere verbindingen met de nationale veiligheid*. ([link](#)).

1.5 Aandachtspunten bij het lezen van de rapportage

In dit onderzoek zijn een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het lezen van de rapportage. Enerzijds hebben deze te maken met de scope van het onderzoek en anderzijds met de survey.

De centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek richt zich op welke maatregelen op het beleidsterrein van SZW doeltreffend zijn om de betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit tegen te gaan. De motivatie om betrokken te raken bij ondermijnende criminaliteit reikt echter **breder dan alleen op het beleidsterrein van SZW**, en zo ook de maatregelen die doeltreffend kunnen zijn. Onderzoeksvragen 3 en 9 (zie paragraaf 1.2) zijn ook breed ingestoken op andere factoren, niet per se beperkt tot het beleidsterrein van SZW. Factoren op het gebied van arbeidsparticipatie en tevredenheid met bestaanszekerheid vormen namelijk slechts een gedeelte van het verhaal. Bij het beschrijven van de maatregelen die doeltreffend kunnen zijn om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan in hoofdstuk 7, specificeren wij dan ook niet concreet of dit bij het ministerie van SZW ligt of bij een ander ministerie. We raden hierbij aan om vooral de samenwerking te zoeken met andere ministeries, gezien de omvang en de complexiteit van het probleem.

Twee andere aandachtspunten in dit onderzoek hebben betrekking op de **survey**. Deze survey bevat vragen over eigen betrokkenheid bij verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit. Enerzijds kunnen we op basis van deze vragen echter slechts beperkt (kwantitatieve) conclusies trekken over eigen betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit en anderzijds heeft het opnemen van deze vragen wel gevolgen gehad voor de representativiteit van de respondenten.

Deelname aan criminele activiteiten is een verborgen verschijnsel en zelfs strafbaar, waardoor het altijd de vraag is in hoeverre mensen hier eerlijk over zijn. Het WODC en het CBS vragen in de 'Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit (MZJ)' ook direct naar betrokkenheid bij criminele activiteiten. Zij geven aan dat er bij zelfrapportage op dit onderwerp inderdaad sprake kan zijn van over- of onderrapportage. De mogelijkheid bestaat dat respondenten niet eerlijk (durven te) zijn en **sociaalwenselijke antwoorden** geven. Dit werd tevens in de interviews met professionals meermaals aangekaart.

Daarnaast is het aantal respondenten dat is afgesproken binnen de onderzoeksopzet (ca. 150) relatief laag, gegeven dat slechts een beperkt aantal respondenten in de survey zelf betrokken zal zijn bij ondermijnende criminaliteit. In het geval dat bijvoorbeeld 10% van de respondenten aangeeft betrokken te zijn bij ondermijnende criminaliteit, betekent dit voor de uitkomsten dat bevindingen over directe betrokkenheid (bijvoorbeeld in de directe relatie tussen betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit en arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid) gebaseerd zijn op circa 15 mensen die aangeven zelf betrokken te zijn. Om deze twee redenen (vraag in hoeverre vragen eerlijk zijn beantwoord en beperkt aantal respondenten), hebben we ervoor gekozen om **slechts beperkt conclusies** te trekken die gerelateerd zijn aan eigen betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit.

Om anonimiteit te waarborgen en de kans op sociaalwenselijke antwoorden te verkleinen was het noodzakelijk dat de onderzoekers niet meehielpen met het invullen bij de vragen over directe betrokkenheid bij criminele activiteiten. Hierdoor konden mensen met beperkte taalbeheersing of laaggeletterde mensen slechts in beperkte mate deelnemen aan het onderzoek. Met behulp van de Taalbrigade van het ministerie van SZW is de survey in simpele taal opgeschreven om de drempel zo laag mogelijk te houden. Bij het uitzetten van de survey merkten we echter alsnog dat mensen het soms lastig vonden om de vragenlijst in te vullen.

Volgens professionals in Amsterdam en Tilburg had het geen zin om in deze buurten langs de deuren van bewoners te gaan en **mensen zelf te benaderen**. Veel mensen zijn de Nederlandse taal namelijk niet machtig en de kans was groot dat zij de vragenlijst ook niet zouden begrijpen. Hierdoor waren we, conform het plan van aanpak, aangewezen op hulp van ons netwerk in deze wijken voor het uitzetten van de survey. In Amsterdam hebben jongerenwerkers geholpen met het benaderen van buurtbewoners voor het invullen van de survey. In Tilburg heeft een buurtbewoner die wij in de interviews hebben gesproken ons geholpen door met ons langs de deuren te gaan. Op deze manier kon hij een

vertaalslag maken en meer vertrouwen opwekken. Daarnaast hebben we in Tilburg via twee jongerenwerkers extra enquêtes verzameld.

Een laatste aandachtspunt ten aanzien van de survey heeft betrekking op de vragen in de survey die gaat over het maandelijkse **huishoudinkomen** (vraag 6 in Bijlage B). Bij het uitzetten van de survey merkten we dat de respondenten deze vraag moeilijk vonden om in te vullen. Bijvoorbeeld omdat jongeren geen idee hadden hoeveel hun ouders verdienen. Ook zijn er waarschijnlijk mensen die in plaats van het huishoudinkomen het persoonlijk inkomen hebben ingevuld. We kiezen er daarom voor om de uitkomsten van deze vraag niet te laten zien, ook omdat er geen duidelijke link met de bereidheid om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit uit naar voren komt.

1.6 Leeswijzer

De rest van deze rapportage is als volgt opgebouwd: hoofdstuk 2 schetst een beeld van de drie buurten waar het onderzoek is uitgevoerd. Hoofdstuk 3 beschrijft vervolgens de aard en de omvang van de (ondermijnende) criminaliteit die in deze wijken plaatsvindt. Hoofdstukken 4, 5 en 6 gaan achtereenvolgens in op de relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en arbeidsparticipatie (H4), (tevredenheid met) bestaanszekerheid (H5) en andere factoren (H6). Daarna verleggen we in hoofdstuk 7 de aandacht naar mogelijke maatregelen die doeltreffend kunnen zijn om betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit van bewoners in deze wijken tegen te gaan. Tot slot komen we in hoofdstuk 8 tot conclusies.

2 De onderzochte wijken

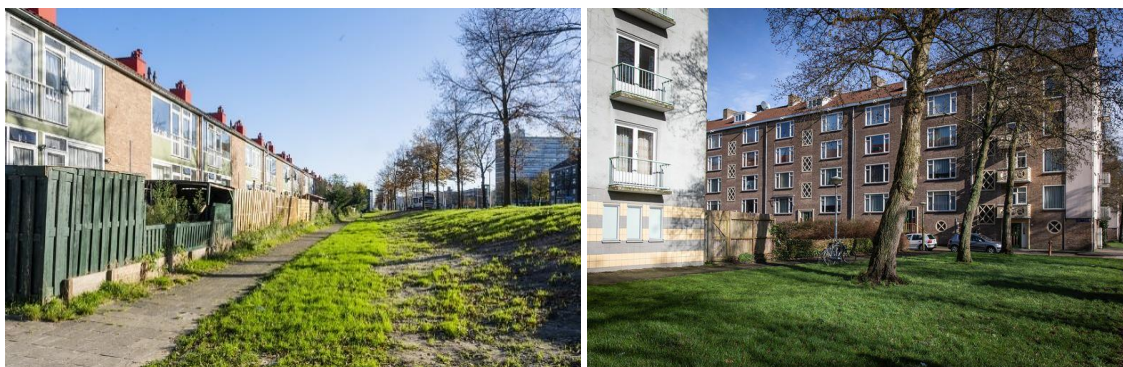
In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de drie onderzochte wijken in Amsterdam (paragraaf 2.1), Arnhem (paragraaf 2.2) en Tilburg (paragraaf 2.3). Paragraaf 2.4 laat vervolgens wat kerncijfers over deze wijken zien en vergelijkt deze met het Nederlandse gemiddelde. Het hoofdstuk eindigt met een korte reflectie op de overeenkomsten en verschillen die we zien tussen de drie onderzochte wijken in paragraaf 2.5.

2.1 Amsterdam: De Roëllbuurten

In Amsterdam voerden we het onderzoek uit in de Roëllbuurten, oftewel de Lodewijk van Deysselbuurt, Dichtersbuurt en Couperusbuurt. De buurten zijn grotendeels in de jaren vijftig gebouwd en er wonen bijna zeventuizend inwoners. De meeste woningen in deze buurten, bijna 90%, zijn sociale huurwoningen, in bezit van corporatie Rochdale. De komende jaren gaan Rochdale en de gemeente Amsterdam de bestaande woningen in deze buurten **renoveren** en worden er ook nieuwe woningen gebouwd. Deze investeringen werden eerder vanwege de economische crisis in 2008 uitgesteld.

“De openbare ruimte heeft nauwelijks gebruikskwaliteit en is ernstig achterhaald, met een profiel dat grotendeels dateert uit de jaren vijftig.” - Nota Gemeente Amsterdam¹²

In de interviews werd door professionals aangegeven dat er veel armoede in de wijk heerst. Er is sprake van een **gestapelde problematiek**: armoede, kansenongelijkheid, criminaliteit, huiselijk geweld, slechte woningen en een groot percentage mensen met een uitkering. Ook wonen er veel kwetsbare mensen in de wijk (bijvoorbeeld ggz-problematiek). Verder is er sprake van een hoge multiculturaliteit, al heeft ongeveer de helft van de mensen met een migratieachtergrond in deze buurt een Marokkaanse achtergrond.

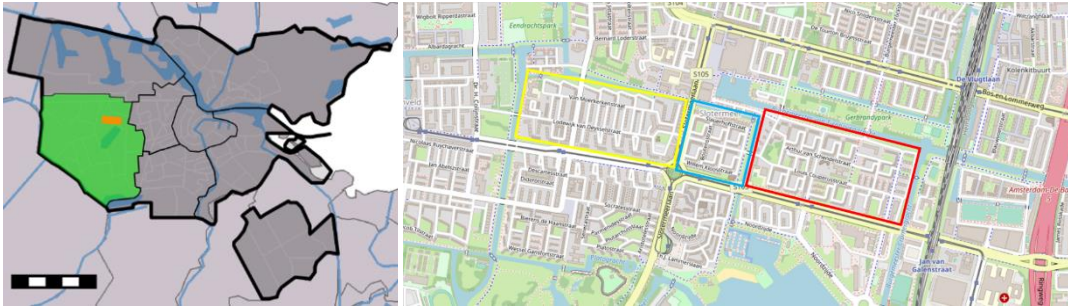
Figuur 1. Sfeerimpressie van de Roëllbuurten¹³

Daarnaast geven professionals aan dat (ondermijnende) criminaliteit in verschillende vormen in de buurten voorkomt. Zo is er sprake van **drugshandel en straathandel**. Er wordt gebruik gemaakt van taxi's of jongeren op scooters die zich aanbieden als koerier om drugs te verspreiden. Wat tevens veel voorkomt is misbruik van woningen, waarbij woningen worden gebruikt voor criminele doeleinden, zoals illegale wietplantages, spookbewoning en illegale prostitutie. Sommige professionals geven ook aan dat er geld wordt witgewassen.

Deze buurten bevinden zich in de wijk Amsterdam Nieuw-West. Figuur 2 toont waar in Amsterdam (figuur 2a) en meer specifiek waar in Amsterdam Nieuw-West (figuur 2b) deze buurten liggen.

¹² Gemeente Amsterdam (2021). Investeringsnota Lodewijk van Deysselbuurt. ([link](#)).

¹³ Bron van de afbeelding: [Masterplan Nieuw-West | NUL20](#).

(a) Locatie in Amsterdam Nieuw-West (groen) (b) Locatie van de Lodewijk van Deyssebuurt (geel), de Dichtersbuurt (blauw) en de Couperusbuurt (rood).

Figuur 2. Locatie van de Roëllbuurten in Amsterdam

2.2 Arnhem: De Geitenkamp

In Arnhem hebben we het onderzoek uitgevoerd in de buurt de Geitenkamp, waar iets minder dan vierduizend mensen wonen. Mede vanwege de geïsoleerde ligging aan de rand van de stad, wordt de Geitenkamp door bewoners weleens **'een dorp in de stad'** genoemd. De sociale cohesie is relatief groot in deze buurt.

De Geitenkamp is een **witte volkswijk**, waarvan bijna 74% autochtoon is en er zijn opvallend veel eenoudergezinnen. In de wijk staan veel kleine woningen, waarvan een groot deel sociale huur is (82%). De wijk heeft een eigen centrum en marktplein, winkels en supermarkten.

Figuur 3. Sfeerimpressie van de Geitenkamp¹⁴

De sociaaleconomische positie van de huishoudens in Geitenkamp is ongunstig. In 2020 had bijna 40 procent van de bewoners van de Geitenkamp een bijstands-, arbeidsongeschiktheids-, WW- of AOW-**uitkering**.¹⁵ Uit interviews met professionals komt ook naar voren dat niet werken het gebaande pad is in Arnhem en dat veel mensen in uitkeringen zitten. Veel mensen in deze wijk hebben het idee dat (wit) werken niet loont. Er wordt wel veel zwart gewerkt, bijvoorbeeld naast een Wajong uitkering en/of een bijstandsuitkering.

In de interviews noemen professionals verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit die voorkomen in Geitenkamp, maar met name **softdrugscriminaliteit, uitkeringsfraude en zwart werken**. Ook het witwassen in bepaalde horecazaken wordt genoemd. Daarnaast is in de wijk veel sprake van verloedering en overlast. In de wijk wonen veel kwetsbare mensen (laaggeletterd, licht verstandelijk beperkt) die geen nee durven te zeggen. Door de hoge mate van sociale controle is er sprake van lage meldingsbereidheid. Mensen durven niet te melden uit angst dat de

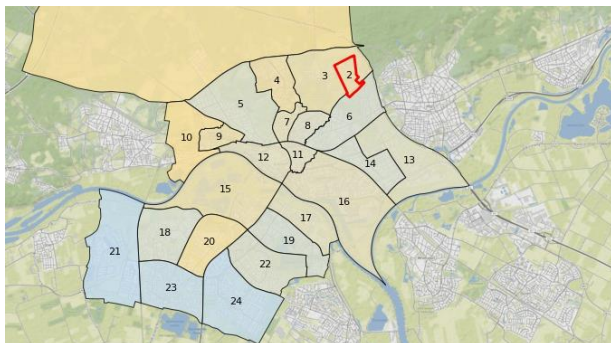
¹⁴ Bron van de afbeeldingen: [Geitenkamp en omgeving](#) en [Geitenkamp](#) (eigen werk van gebruiker Arnhem2203).

¹⁵ Gemeente Arnhem (2022). Arnhem in cijfers: De staat van de stad. Armoede en inkomensondersteuning. Geraadpleegd op 10 juni 2022. ([link](#)).

daders erachter komen. Onder deze 'wegkijkers' geldt een grote angstcultuur, mensen gaan niet 'snitchen'. In deze wijk vindt er veel plaats achter de voordeur.

“Meest tekenend voor de wijk is dat jeugd al geen mores heeft over hoe je met andere mensen en andermans zaken omgaat. Vernieling is gewoon een bezigheid.” - Geïnterviewde professional in de Geitenkamp in Arnhem.

De Geitenkamp bevindt zich in het noordoosten van Arnhem, zoals te zien is in figuur 4. Het valt onder de Arnhem-Oost aanpak van de gemeente Arnhem.¹⁶ Deze aanpak zet extra in op zaken die goed gaan in deze wijken om zo de tweedeling in de stad tegen te gaan.

Figuur 4 Locatie van de Geitenkamp in Arnhem

2.3 Tilburg: Stokhasselt-Noord

In Tilburg voerden we het onderzoek uit in de wijk Stokhasselt-Noord. Deze wijk is in de jaren zestig in een rap tempo gebouwd vanwege de hoge woningnood. Er kwam vooral veel hoogbouw (**flats**). Een groot aandeel van de woningen (68%) is sociale huur. Tussen de verschillende flatgebouwen en huizen staat veel groen en in het oosten ligt een groot park. In de hele wijk Stokhasselt wonen ruim zevenduizend inwoners en de bevolkingsdichtheid van deze wijk behoort tot de hoogste van de Nederlandse wijken.

Figuur 5. Sfeerimpressie van Stokhasselt¹⁷

In Stokhasselt-Noord, maar ook in andere aangrenzende wijken in Tilburg-Noord, speelt een **openstapeling van uitdagingen** op het gebied van armoede, werkloosheid, scholing en gezondheid¹⁸. Ook uit de interviews komt naar voren dat dat er veel armoede heerst in de wijk, dat veel mensen leven van een uitkering en dat er een hoge schuldenlast is. Bewoners die een hoger opleidingsniveau hebben en werk vinden, trekken vaak uit de wijk. Er wonen

¹⁶ Gemeente Arnhem (2021). Arnhem-Oost aanpak. Geraadpleegd op 10 januari 2022. ([link](#)).

¹⁷ Bron van de afbeelding: Eigen beeld en [Brabants Dagblad](#).

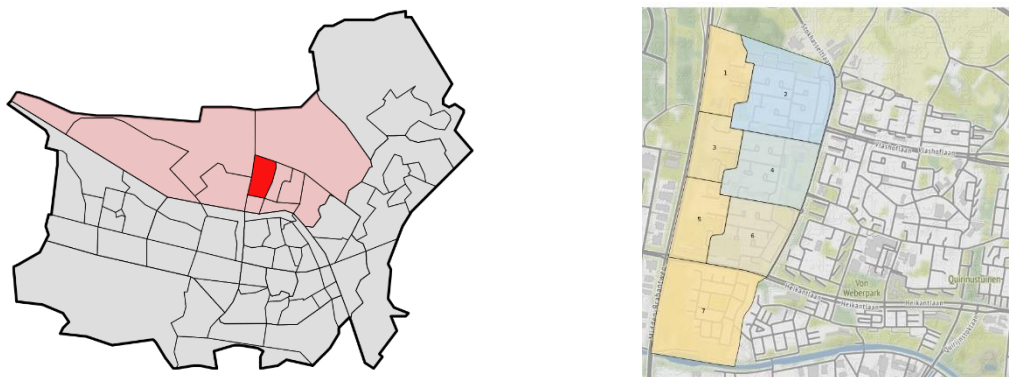
¹⁸ Gemeente Tilburg (2021). PACT-aanpak. Geraadpleegd op 10 januari 2022. ([link](#)).

veel grote gezinnen in Stokhasselt en soms wonen er ook meerdere families bij elkaar. In deze wijk wonen mensen met meer dan 120 verschillende nationaliteiten.

Daarnaast horen we in de interviews dat er in de wijk verschillende vormen van criminaliteit plaatsvinden, van diefstal tot (ondermijnende) criminaliteit. Er is weinig sociale controle, men durft elkaar niet aan te spreken (er is sprake van een **zwijgcultuur**) en men heeft weinig te verliezen. Er wonen verschillende hechte gemeenschappen in de wijk, maar deze zijn erg gesloten. Een aantal professionals benoemt dat er veel gebeurt 'achter de voordeur'. Er wonen veel mensen met een veelheid aan problemen, zoals middelengebruik, schulden, lvb-problematiek en taalachterstand, maar het is voor professionals vaak lastig om hier goed zicht op te krijgen. Er is veel wantrouwen vanuit de bewoners richting de overheid, maar bewoners ervaren ook een gebrek aan vertrouwen richting hen. Er heerst een negatief stigma op de wijk en bewoners ervaren een gebrek aan perspectief.

“Stokhasselt heeft een redelijk negatief imago gekregen, maar mensen wonen er wel graag. Er zijn ook wel voorbeelden van mensen die eruit verhuizen, maar toch weer terugkomen. Mensen voelen zich wel echt thuis.” - Respondent uit Tilburg.

Stokhasselt bevindt zich in de wijk Tilburg-Noord. Figuur 6 toont waar in Tilburg deze wijk zich bevindt (figuur 6a) en hoe de wijk is ingedeeld (figuur 6b). We focusten ons met name op de buurten ten noorden van de Heikantlaan, ofwel Stokhasselt-Noord.¹⁹

(a) Locatie van Stokhasselt-Noord (rood) in Tilburg-Noord (lichtrood) (b) Wijkindeling van Stokhasselt-Noord²⁰
Figuur 6. Locatie van Stokhasselt-Noord in Tilburg

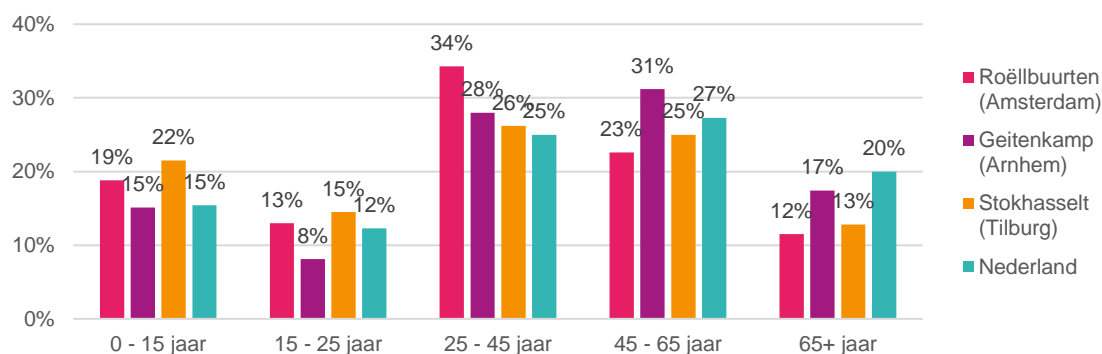
2.4 Kerncijfers van de drie wijken

In deze paragraaf gaan we achtereenvolgens in op de leeftijdsopbouw, het opleidingsniveau, de migratieachtergrond en het gemiddelde inkomensniveau van de bevolking van de drie wijken. Ook kijken we naar het type huizen dat er in de drie wijken staat. De cijfers over de Tilburgse wijk hebben betrekking op de hele wijk Stokhasselt, terwijl wij ons in dit onderzoek met name hebben gefocust op Stokhasselt-Noord.

Figuur 7 toont de leeftijdsopbouw van de drie wijken. In de Roëllbuurten in Amsterdam wonen relatief veel mensen tussen de 25 en de 45 jaar en relatief weinig mensen van 65 jaar en ouder. In de Geitenkamp in Arnhem is de leeftijdsopbouw redelijk vergelijkbaar met die in de Nederlandse bevolking, al wonen er met name iets meer mensen in de leeftijd 45 tot 65 jaar. Tot slot wonen er in Stokhasselt in Tilburg relatief veel kinderen jonger dan 15 jaar en ook wat meer jongeren tussen de 15 en de 25 jaar, terwijl er net als in Amsterdam juist relatief weinig mensen van 65 jaar of ouder wonen.

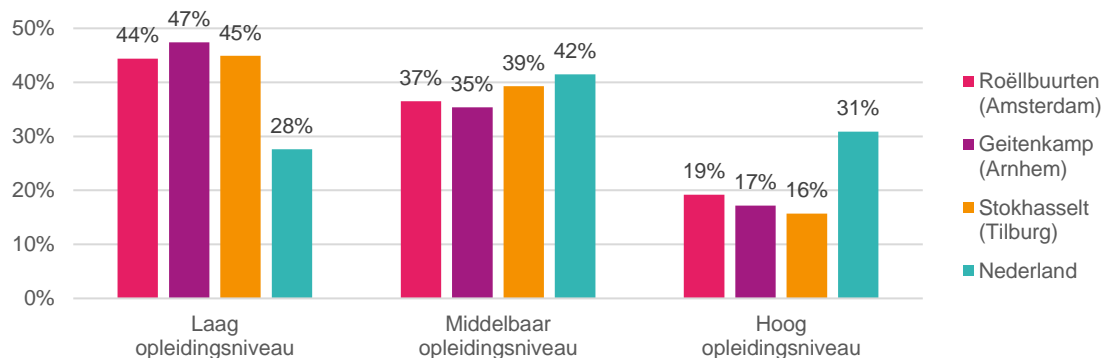
¹⁹ Dit betreffen de buurten Stokhasselt Noord-West (1), Stokhasselt Noord-Oost (2), Stokhasselt West (3), Stokhasselt Oost (4), Stokhasselt Zuid-West (5) en Stokhasselt Zuid-Oost (6), zoals weergegeven in figuur 6b. De buurt Stokhasselt Zuid (7) maakte geen specifiek deel uit van ons onderzoeksgebied.

²⁰ Alle Cijfers (2022). Statistieken wijk Stokhasselt: Aantal inwoners op de kaart van de wijk Stokhasselt. ([link](#)).

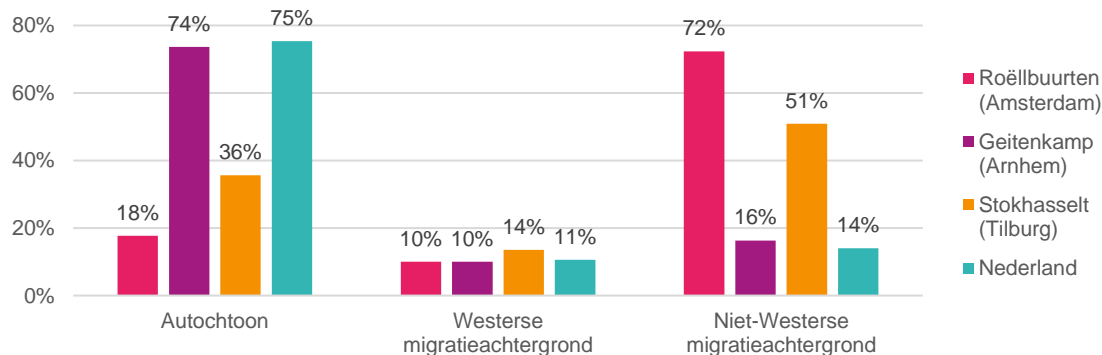
Figuur 7. Leeftijdverdeling van de bevolking van de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²¹

Figuur 8 illustreert dat in alle drie de wijken het gemiddelde opleidingsniveau substantieel lager ligt dan gemiddeld in Nederland. Terwijl van de totale Nederlandse bevolking tussen de 15 en de 75 jaar 28% laagopgeleid is en dus geen startkwalificatie heeft, geldt dit voor 44% tot 47% van de inwoners in de drie wijken waar het onderzoek plaatsvindt.

Figuur 8. Gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking (15-75 jaar) van de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²²

Figuur 9 laat zien dat het aandeel met een migratieachtergrond onder met name de inwoners van de Roëllbuurten in Amsterdam, maar ook de inwoners in Stokhasselt in Tilburg veel hoger ligt dan het Nederlandse gemiddelde. Het toont ook dat qua migratieachtergrond de Arnhemse wijk Geitenkamp wel ongeveer overeenkomt met het gemiddelde in de Nederlandse bevolking. Uit figuur 10 komt naar voren dat de grootste groep migranten (44%) in de Roëllbuurten een Marokkaanse herkomst heeft, terwijl de herkomst van de mensen met een migratieachtergrond in het Tilburgse Stokhasselt veel diverser is.

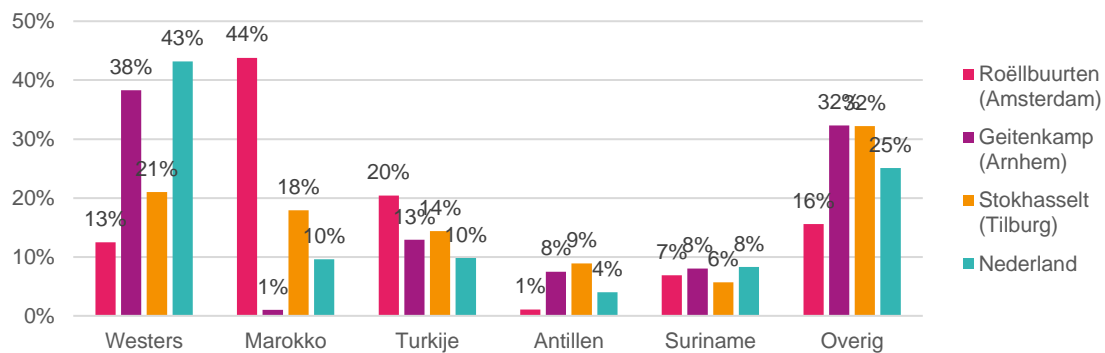

Figuur 9. Migratieachtergrond van de bevolking van de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²³

²¹ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

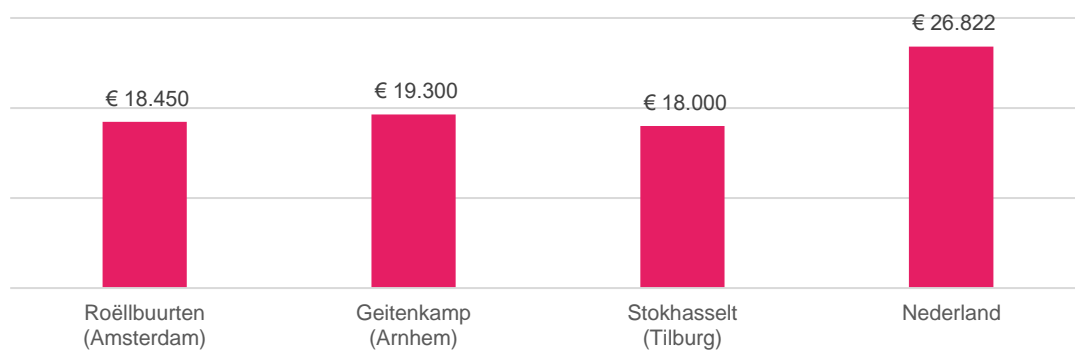
²² Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

²³ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

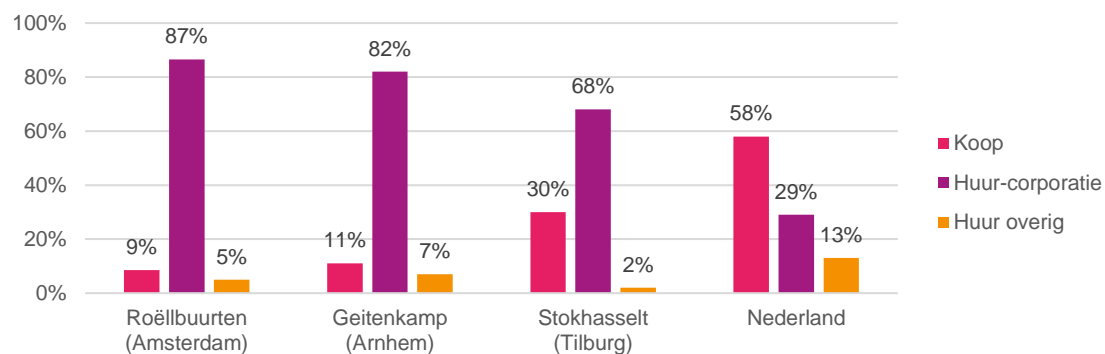
Figuur 10. Herkomst van de personen met een migratieachtergrond in de bevolking van de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²⁴

Het gemiddelde inkomen in de drie wijken uit dit onderzoek is vergelijkbaar, zo laat figuur 11 zien, en ligt ongeveer 30 procent lager dan het gemiddelde inkomen in de Nederlandse bevolking.

Figuur 11. Gemiddelde inkomen van de bevolking van de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²⁵

Figuur 12 toont dat zowel in de Roëllbuurten in Amsterdam als in de Geitenkamp in Arnhem meer dan vier op de vijf woningen huurwoningen in het bezit zijn van een corporatie. In Tilburg geldt dit voor ongeveer twee derde van de woningen wat nog altijd substantieel hoger ligt dan het gemiddelde in Nederland wat op minder dan 30 procent ligt.

Figuur 12. Type huizen in het woningbestand in de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²⁶

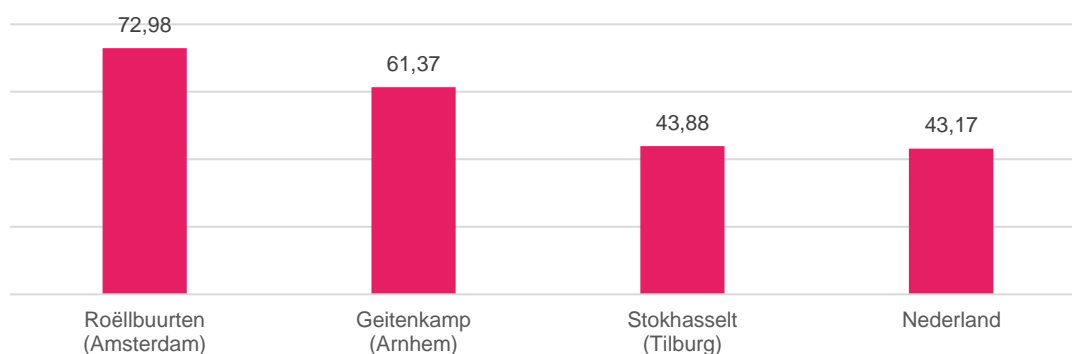
Tot slot toont figuur 13 het aantal misdaden per duizend inwoners in 2021 voor de drie buurten en gemiddeld in Nederland. Hierbij gaat het om de optelsom van het totaal aantal diefstallen, geweld- en seksmisdrijven, milieuovertredingen, oplichting, verkeersovertredingen, vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde en alle overige misdrijven. Deze cijfers slaan dus niet specifiek op ondermijnende criminaliteit. We zien dat het aantal

²⁴ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

²⁵ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

²⁶ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

geregistreerde misdaden in Tilburg ongeveer vergelijkbaar is met het Nederlandse gemiddelde. In Arnhem ligt het aantal met ruim 61 misdrijven per 1.000 inwoners ruim 40% boven het gemiddelde en in Amsterdam met bijna 73 misdrijven per 1.000 inwoners zelfs 80% boven het Nederlandse gemiddelde.

Figuur 13. Aantal misdaden per 1.000 inwoners in 2021 in de drie wijken in verhouding tot die in Nederland²⁷

2.5 Reflectie op de onderzochte wijken

Gebaseerd op bovenstaande beschrijvingen op basis van de deskresearch en de beelden uit de interviews, zien we enkele overeenkomsten en enkele verschillen tussen de onderzochte wijken. Een belangrijke overeenkomst is dat alle drie de wijken kunnen worden gedefinieerd als kwetsbaar. De wijken bestaan voor een **groot deel uit sociale huur**. Er wonen in de wijken dan ook veel bewoners met een lage sociaaleconomische status. Er wonen mensen met verschillende problemen. Zo wonen er veel mensen die werkloos zijn en geen startkwalificatie hebben. Ook wonen er veel mensen met een lvb, met psychische problemen en/of met verslavingsproblematiek. In alle drie de wijken horen we terug dat er een bepaalde cultuur heerst waarbij het **gebruikelijk is om niet te werken** en waar over het algemeen **weinig tot geen vertrouwen is in de overheid**. De wijken kennen een historie van een cumulatie van verschillende problemen, die niet van de één op de andere dag kunnen worden opgelost. De woningen, en ook het type bewoners dat in de wijk woont, veranderen niet snel. Structuren houden elkaar in stand en problemen worden overgedragen van generatie op generatie.

We zien ook een aantal **verschillen tussen de wijken**. Arnhem heeft een meer homogene bevolkingssamenstelling en wordt wel eens beschreven als een soort Nederlandse volkswijk. De wijken in Amsterdam en Tilburg kennen daarentegen een grote mix aan bevolkingsgroepen van verschillende nationaliteiten. Dit brengt in Amsterdam en Tilburg ook net andere type problemen met zich mee dan in Arnhem, bijvoorbeeld als het gaat om taalachterstand en onbekendheid met het Nederlandse systeem.

Er lijken wat verschillen te bestaan als het gaat om de aard en omvang van de (ondermijnende) criminaliteit. Zo lijkt in Tilburg en Amsterdam vooral de nadruk te liggen op drugscriminaliteit. Ook in Arnhem komt dit voor, maar daar horen we ook meer signalen over uitkeringsfraude terug. In het volgende hoofdstuk gaan we nader in op de aard en omvang van de verschijningsvormen van (ondermijnende) criminaliteit in de onderzochte wijken.

²⁷ Bron: [Amsterdam 1](#), [Amsterdam 2](#), [Arnhem](#), [Tilburg en Nederland](#).

3 Aard en omvang (ondermijnende) criminaliteit

In dit hoofdstuk beschrijven we, vanuit de bevindingen uit de interviews en vanuit de bevindingen uit de survey, de aard en omvang van de (ondermijnende) criminaliteit in de drie onderzochte wijken.

3.1 Synthese van de bevindingen

We zien dat in de drie wijken verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit voorkomen, zoals drugscriminaliteit, woonfraude, zwartwerken en uitkeringsfraude. De professionals en bewoners die wij spraken in de interviews hebben onzes inziens een redelijk goed beeld van de aard van de (ondermijnende) criminaliteit in de onderzochte wijken. De omvang vonden zij lastiger om in te schatten, wat niet verrassend is aangezien veel van deze criminele activiteiten vaak 'onder de radar' plaatsvinden. Dit blijkt ook uit de bevindingen van de survey, waarbij veel bewoners aangeven niet te weten welke vormen van (ondermijnende) criminaliteit voorkomen (of hier niets over willen zeggen). In de survey is er wel een flinke groep respondenten die voor de verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit aangeeft dat dit in hun wijk 'soms' of zelfs 'veel' voorkomt.

3.2 Bevindingen interviews

3.2.1 In de drie wijken komen diverse verschijningsvormen van (ondermijnende) criminaliteit voor

Op basis van de interviews concluderen we dat de drie onderzochte wijken zowel vergelijkbare vormen van (ondermijnende) criminaliteit kennen, als ook enkele (accent)verschillen. In alle drie de wijken horen we terug dat er sprake is van **drugsriminaliteit**, zoals (straat)handel en productie. Het gaat hierbij zowel om soft- als om harddrugs, alhoewel in Arnhem de indruk bestaat dat het vooral gaat om softdrugsriminaliteit. In Arnhem wordt daarnaast nog vuurwerkcriminaliteit genoemd. In alle drie de wijken horen we daarnaast van enkele respondenten terug dat er signalen of vermoedens zijn van **witwassen**. Dit zou voorkomen bij enkele horecazaken in de wijk, of bij bepaalde 'louche' kapperszaken, autobedrijven of kleine winkels. Hier is verder echter weinig (concreet) zicht op, ook omdat sommige van dit soort winkels snel wisselen. Specifiek in Amsterdam wordt benoemd dat dit zicht ook wordt bemoeilijkt door het veelvuldig voorkomen van zogenaamde 'dark stores', waarbij eigenlijk alles is afgeplakt.

In alle drie de onderzochte wijken horen we daarnaast terug dat er **woonfraude** voorkomt, zoals illegale kamerverhuur of spookbewoning. Bij spookbewoning schrijft iemand zich wel in, maar woont diegene er niet. Bijvoorbeeld om de woning te gebruiken voor criminele doeleinden, of om extra aanspraak te maken op een uitkering en/of toeslagen. Ook wordt illegale prostitutie een aantal keer genoemd. Verder wordt, naar verluidt, ook **zwart gewerkt** door bewoners uit de wijken, veelal naast het ontvangen van een uitkering. We horen in alle drie de wijken dat dit in meer of mindere mate voorkomt, maar het meest hoorden we dit over de wijk in Arnhem. In die wijk zijn er ook signalen dat er op relatief grote schaal **uitkeringsfraude** voorkomt. Tot slot hoorden we nog dat er **pgb-fraude** door zorginstellingen voorkomt.

3.2.2 Het is aannemelijk dat de omvang van de (ondermijnende) criminaliteit in de wijken groot is

Het is ingewikkeld om iets te zeggen over de omvang van (ondermijnende) criminaliteit, aangezien het niet meteen als zodanig zichtbaar is. In de interviews valt op dat een aantal respondenten het lastig vindt om concreet iets te zeggen over de schaal waarop (ondermijnende) criminaliteit in hun wijk voorkomt. Enkele respondenten weten echter te vertellen dat het veelvuldig voorkomt. In kwetsbare wijken spelen vaak meerdere problemen die in de literatuur vaak worden gezien als een 'voedingsbodem voor (ondermijnende) criminaliteit'. Daarom kunnen we veronderstellen dat de omvang van (ondermijnende) criminaliteit in de drie onderzochte wijken aanzienlijk is. In 2020 is in Tilburg Noord in

samenwerking met de politie onderzoek gedaan naar criminele netwerken in de wijk, waaraan een aantal respondenten tijdens de interviews refereerden. Uit dit (niet gepubliceerde) onderzoek bleek inderdaad dat er in Tilburg Noord, zowel in absolute als relatieve cijfers, veel bewoners onderwerp zijn van rechercheonderzoeken naar georganiseerde criminaliteit. In Amsterdam zou meer sprake zijn van handel dan van productie van drugs, een handel van misschien wel honderden miljoenen of miljarden euro's²⁸.

“Misschien is dat wat er gevonden wordt echt maar het topje van de ijsberg.” - Respondent uit Amsterdam

3.2.3 *Bepaalde groepen in de wijk zijn extra kwetsbaar voor betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit*

Als het gaat om de wijze van betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit, onderscheiden we de drie rollen van dader, slachtoffer en (passief) ondersteuner, al kunnen de verschillende vormen van betrokkenheid (met name van slachtoffer en dader) in de praktijk door elkaar heen lopen.

De **dader** is de pleger van een misdrijf. De echt ‘grote criminelen’ onder de daders, zijn volgens de respondenten niet gemakkelijk op te sporen en niet meer op het rechte pad te krijgen. Daders maken vaak onderdeel uit van een (groter) crimineel netwerk. Ook zijn er soms bepaalde criminele families actief in de wijk met veel invloed. Dit wordt met name in Arnhem een aantal keer benoemd. Criminaliteit gaat op deze manier dan ook over van generatie op generatie. Volgens de respondenten zijn de grote criminelen niet meer ‘te redden’ en moet vooral ingezet worden op preventie, ter voorkoming dat (kwetsbare) mensen afglijden naar dergelijke vormen van ondermijnende criminaliteit.

Slachtoffers zijn bijvoorbeeld jongeren of sociaal en/of economisch kwetsbare personen die worden bedreigd of die gedwongen worden illegale activiteiten te verrichten. Volgens de respondenten zijn er een aantal groepen kwetsbaar om slachtoffer te worden van ondermijnende criminaliteit. Dit betreft bijvoorbeeld jongeren die opgroeien in een arm gezin, en/of jongeren met een licht verstandelijke beperking (Ivb). De betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit begint vaak al op jonge leeftijd, soms al op de basisschool (groep 7 en 8). Criminelen benaderen hen voor het uitvoeren van kleine klusjes voor veel geld, zoals het wegbrengen van een pakketje. Eenmaal betrokken komen jongens er eigenlijk (bijna) niet meer uit. Deze jongeren kunnen zowel gezien worden als dader en als slachtoffer, als zij vanuit hun sociaal of economisch kwetsbare positie bedreigd of gedwongen worden illegale activiteiten te verrichten. Een andere kwetsbare groep betreft alleenstaande moeders. Alleenstaande moeders komen sneller in aanraking met ‘foute vriendjes’ in het criminele circuit, waarbij zij vanuit hun kwetsbare financiële situatie moeilijk weerbaar zijn tegen de criminele activiteiten die zij uitvoeren. Tot slot worden statushouders die de taal niet spreken door de respondenten genoemd als kwetsbare groep. Zij spreken de taal niet (goed) en kennen het Nederlandse systeem niet. Ze maken daardoor sneller de verkeerde keuzes.

Ondersteuners of **facilitators** zijn organisaties of personen uit de legale wereld die bewust of onbewust diensten verlenen aan criminelen²⁹. Dit kunnen bijvoorbeeld autoverhuurbedrijven zijn, maar ook gemeenten (voor het verlenen van vergunningen), banken, financieel of juridisch adviseurs, makelaars. Voorbeelden van facilitators die door respondenten worden genoemd zijn kwetsbare ondernemers, bijvoorbeeld vanuit de horeca. Ook eenmanszaken kunnen als dekmantel dienen, of kleine winkels die vaak wisselen om onder de radar te blijven. Ook autoverhuurbedrijven of garages roepen soms vermoedens op bij de respondenten dat er iets niet klopt, maar hier is niet altijd goed zicht op. Tijdens het onderzoek is met respondenten meer gesproken over de rollen van daders dan wel slachtoffers en minder over de rol van facilitators. Hier hadden de respondenten namelijk over het algemeen weinig zicht op, los van de genoemde vermoedens van witwassen bij bepaalde zaken.

²⁸ Tops, P.W. en J. Tromp (2019). De achterkant van Amsterdam: Een verkenning van drugsgerelateerde criminaliteit. ([link](#)).

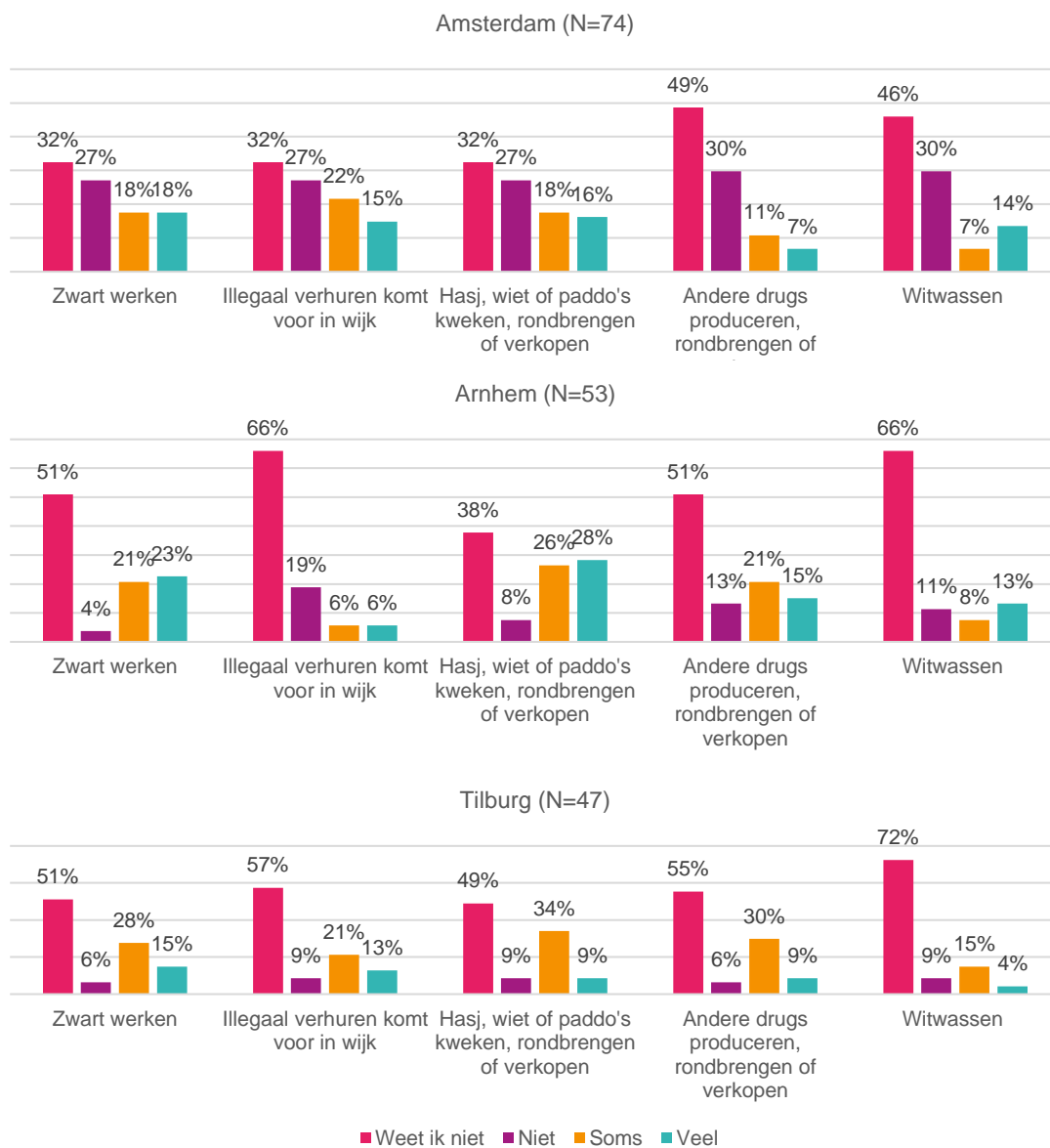
²⁹ Landelijk Informatie en Expertise Centrum (LIEC) (2019). Landelijk beeld van ondermijnende criminaliteit. ([link](#)).

3.3 Bevindingen survey

Figuur 14 toont per wijk hoe vaak respondenten in de survey aangaven dat bepaalde vormen van criminaliteit voorkwamen in de wijk. Allereerst valt op dat in alle gevallen het meest gegeven antwoord **'weet ik niet'** is. Dit kan enerzijds komen omdat mensen geen goed zicht hebben op hoe vaak het voorkomt in de wijk, maar het kan ook voortkomen uit het feit dat mensen niet graag vragen over deze zaken willen beantwoorden of hun wijk niet in een negatief daglicht willen zetten.

Ook valt op dat in Amsterdam ruim een kwart van de respondenten aangeeft dat de verschillende vormen van (ondernijvende) criminaliteit **niet voorkomen**. Dit aandeel ligt veel hoger dan in Arnhem en in Tilburg. We zien hier twee mogelijke redenen voor. Ten eerste laat het mogelijk zien hoe verborgen criminaliteit door de grotere anonimiteit vaak plaatsvindt in de grote stad. Het kan echter ook zijn dat deze groep Amsterdamse respondenten de optie 'niet' aankruist om vergelijkbare redenen als waarom andere respondenten 'weet ik niet' aankruisen, namelijk dat zij niet graag vragen over deze zaken beantwoorden of hun wijk niet in een negatief daglicht willen zetten.

Tegelijkertijd zien we in alle wijken dat ook een deel van de respondenten aangeeft dat de verschillende vormen van criminaliteit **'soms' of zelfs 'veel'** voorkomen. Zwart werken komt volgens de respondenten in alle drie de wijken voor: in Amsterdam geeft 35% van de respondenten aan dat dit soms of veel voorkomt en in zowel Arnhem als Tilburg geldt dit voor 43% van de respondenten. Respondenten geven vaker aan dat illegale verhuur voorkomt in Amsterdam (36%) en Tilburg (34%) dan in Arnhem (11%). Dit is waarschijnlijk gerelateerd aan het feit dat de woningen in de Arnhemse wijk over het algemeen heel klein zijn. Het kweken, rondbrengen of verkopen van hasj, wiet of paddo's komt ook in alle drie de steden voor: in Amsterdam volgens ongeveer een derde van de respondenten, in Tilburg volgens 43% en in Arnhem volgens 55%. Het aandeel van de respondenten dat aangeeft dat in hun wijk overige drugs, zoals XTC/ MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne, worden geproduceerd, rondgebracht of verkocht, is lager, met name in Amsterdam (18%), maar ook in Arnhem (36%) en in Tilburg (38%). In alle drie de wijken geeft tot slot ongeveer een op de vijf respondenten aan dat witwassen soms of vaak voorkomt.

Figuur 14. Hoe vaak komen verschillende vormen van criminaliteit voor in de drie wijken

4 Relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en arbeidsparticipatie

In dit hoofdstuk beschrijven we op basis van de bevindingen uit de deskresearch, de interviews en de survey, de relatie tussen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit en arbeidsparticipatie, oftewel of mensen betaalde arbeid uitvoeren.

4.1 Synthese van de bevindingen

We zien dat het niet hebben van betaald werk, in combinatie met andere factoren, bijdraagt aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Dit komt zowel uit de deskresearch, als uit de interviews en de survey naar voren. Vanuit de deskresearch zien we dat er een verband lijkt te zijn tussen werkloosheid en daderschap van (vooral vermogens) criminaliteit, alhoewel er ook nog veel onduidelijk is over dit verband. Het hebben van een legitieme baan lijkt de kans te verkleinen om betrokken te zijn bij (ondermijnende) criminaliteit, onder andere vanwege het verhoogde verantwoordelijkheidsgevoel dat een betaalde baan met zich meebrengt, alsook vanwege de risico's als iemand door zou gaan met zijn criminele activiteiten. Tegelijkertijd bieden sommige banen juist gelegenheid om deel te nemen aan (ondermijnende) criminele activiteiten en zijn bepaalde branches hiervoor (extra) kwetsbaar. Van degenen die geen betaalde arbeid verrichten, geeft een hoger percentage aan dat zij crimineel gedrag zouden vertonen in de hypothetische situatie waarin zij niet konden rondkomen, dan van degenen die wel een baan of een eigen bedrijf hebben. Eenzelfde patroon zien we als het gaat om eigen, directe betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit in de survey, al is dit gebaseerd op slechts een handvol observaties. Ook zien we dat veel bewoners geen meerwaarde van werken zien. De meest genoemde reden hiervoor in de survey is dat werken te weinig geld oplevert en daarnaast noemen respondenten ook vaak als reden dat mensen op andere manieren gemakkelijker geld kunnen verdienen. Tot slot zien we dat de stap naar betaald werk voor veel bewoners ook (te) groot is.

4.2 Bevindingen deskresearch

Er is nog onvoldoende onderzoek gedaan naar het verband tussen arbeidsparticipatie en de mate en vorm van betrokkenheid van bewoners bij ondermijnende criminaliteit in kwetsbare wijken in Nederland. In deze paragraaf gaan we in op wat er al wel bekend is over de relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en arbeidsparticipatie. Op basis van de deskresearch concluderen wij dat er wel een verband lijkt te bestaan tussen deze genoemde factoren, maar dat er vaak ook andere (sociaaleconomische) factoren worden genoemd die bijdragen aan de kans op deelname aan ondermijnende criminaliteit. Zo zien wij op basis van de bestudeerde literatuur dat er relatief veel wordt beschreven over de relatie tussen ondermijnende criminaliteit en een gebrek aan bestaanszekerheid (zie hoofdstuk 5), maar minder specifiek over het onderdeel arbeidsparticipatie. Aangezien arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid wel met elkaar samenhangen, is het wel aannemelijk dat ook de mate van arbeidsparticipatie samenhangt met de kans op deelname aan ondermijnende criminaliteit. We beschrijven hieronder de informatie over dit verband zoals we daar inzicht in hebben verkregen op basis van de deskresearch.

In zijn algemeenheid lijkt er een **verband tussen werkloosheid en daderschap van (vooral vermogens) criminaliteit**³⁰ te bestaan. Volgens de levensloopcriminologie zou het hebben van werk als een keerpunt in een criminele carrière kunnen fungeren, doordat een baan niet alleen inkomen met zich meebrengt, maar ook een zekere mate van verantwoordelijkheid³¹. De aanname is dat wanneer werk een belangrijke plek inneemt in het leven van een

³⁰ Verwey-Jonker Instituut (2020). Een wereld in wijken te winnen: Over de justitiële functie bij sociale achterstand. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondernijning*. ([link](#)).

³¹ Sampson, R.J & J.H. Laub. (2003). Desistance from Crime over the Life Course. *In Handbook of the life course* (pp. 295-309). Springer, Boston, MA. ([link](#)).

individu, het plegen van criminaliteit steeds minder aantrekkelijk wordt door de risico's die hiermee gepaard gaan³². Verder wordt gesteld dat het niet hebben van een legitiem beroep en werkloosheid de kans op betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit vergroot³³. Zo bleek uit een onderzoek naar rekruteringsprocessen binnen de georganiseerde criminaliteit dat de kans om een 'gang member' te worden bijna drie keer zo groot is voor individuen zonder werkervaring voor detentie dan voor individuen met werkervaring voor detentie³⁴. Uit een onderzoek uitgevoerd in de Wildemanbuurt in Amsterdam wordt gesteld dat factoren als 'woning', 'wif' en 'werk' - en tegenwoordig 'wif' - invloed hebben op het uiteindelijk stoppen met criminaliteit³⁵.

In de 'monitor nazorg ex-gedetineerden - meting 5'³⁶ is het **verband tussen arbeidsparticipatie tijdens en na detentie** en recidive onderzocht. Uit de resultaten bleek dat nazorgkandidaten die tijdens detentie werk of opleiding 'verkregen' een kleinere kans hebben om te recidiveren dan nazorgkandidaten die na detentie nog steeds een uitkering ontvingen of inactief waren. Deze resultaten lijken het belang aan te tonen van het al tijdens detentie werken aan arbeidsparticipatie. Het is echter niet duidelijk of het verkrijgen van werk ook daadwerkelijk leidt tot het plegen van minder criminaliteit.

Het hebben van een bepaald beroep kan ook juist **gelegenheid bieden** voor het plegen van georganiseerde criminaliteit³⁷ ³⁸. Dit soort beroepen hebben een aantal overeenkomsten: ze hebben vaak te maken met mobiliteit, logistiek en er is sprake van 'sociale exchange' waarin mensen een afweging maken tussen eventuele positieve en negatieve gevolgen bij het aangaan van een werkrelatie. Daarnaast hebben medewerkers een bepaalde mate van zelfstandigheid bij de uitvoering van hun werk. Voorbeelden hiervan zijn de transportsector en het werken bij/voor autodealers³⁹. Dergelijke branches zijn dan ook kwetsbaar voor ondermijnende criminaliteit.

Op basis van deze verschillende bevindingen uit de deskresearch lijkt er dus wel een verband te bestaan tussen een gebrek aan arbeidsparticipatie en deelname aan ondermijnende criminaliteit. Het is echter niet geheel duidelijk hoe deze relatie precies werkt: stoppen mensen eerst met het plegen van criminele activiteiten alvorens zij werk vinden, of stoppen mensen met het plegen van criminele activiteiten nadat zij werk hebben gevonden? Ook zijn bepaalde beroepen juist kwetsbaar voor betrokkenheid bij ondermijnende criminaliteit. Arbeidsparticipatie is slechts een klein onderdeel van de puzzel en hangt logischerwijs samen met diverse andere factoren, die het verband met ondermijnende criminaliteit dan wel positief, dan wel negatief beïnvloeden.

³² Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

³³ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

³⁴ Calderoni, F. *et al.* (2020). Recruitment into organised criminal groups: A systematic review. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (583), 1-28. ([link](#)).

³⁵ Ferwerda, H. *et al.* (2021). Misdadcarrières voorkomen en doorbreken: Van analyse van het netwerk naar aanpak. *Bureau Beke in opdracht van de Gemeente Amsterdam*. ([link](#)).

³⁶ WODC (2018). Monitor nazorg (ex-)gedetineerden – meting 5: Beschrijving van de problematiek van ex-gedetineerden en de relatie met recidive. ([link](#)).

³⁷ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

³⁸ De Boer, H., H. Ferwerda & J. Kuppens (2022). Do or don't: Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit. *Bureau Beke in opdracht van het WODC*. ([link](#)).

³⁹ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

4.3 Bevindingen interviews

4.3.1 *Het niet hebben van betaald werk, in combinatie met andere factoren, draagt naar verwachting bij aan de kans om betrokken te raken bij ondermijnende criminaliteit*

In de drie onderzochte wijken zagen we dat een groot deel van de bewoners **geen betaalde baan** heeft. Volgens de respondenten is dit een van de factoren die bijdraagt aan de kans om betrokken te raken bij ondermijnende criminaliteit. Dit lijkt overeen te komen met het beeld uit de deskresearch. Tegelijkertijd zagen we in de deskresearch echter dat bepaalde beroepen juist gelegenheid bieden voor activiteiten in het criminele circuit. In de interviews horen we inderdaad terug dat er signalen zijn van bepaalde schimmige bedrijfstypes of horecazaken, maar hier is vaak beperkt zicht op. Over het algemeen geven de respondenten aan dat er veel buurtbewoners zijn zonder betaalde baan, wat bijdraagt aan de kans om betrokken te raken bij ondermijnende criminaliteit.

Het niet hebben van betaald werk is tegelijkertijd een factor die vaak **met andere zorgen samenhangt**, zoals het moeilijk kunnen rondkomen, het hebben van schulden, het hebben van gezondheidsproblemen en een gebrek aan perspectief. Vaak maakt de veelheid aan diverse problemen mensen kwetsbaar om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. De verwachting van de respondenten is dat wanneer mensen een betaalde baan hebben die bij hen past en waar zij genoeg uit halen, zij minder snel zullen afglijden naar het criminele circuit. Voor sommige bewoners zal het dan ook helpen om ze toe te leiden naar werk, maar voor andere bewoners is dit volgens hen niet haalbaar. Voor veel bewoners is de stap naar (betaald) werk te groot. Om verschillende redenen kunnen zij niet werken, denken zij dat niet te kunnen. Dit lijkt met name te spelen in de wijken in Amsterdam en Tilburg. Een ander deel van de bewoners dat niet werkt, ziet de toegevoegde waarde van betaald werk niet in. Dit speelt in alle drie de onderzochte wijken. In Arnhem lijkt dit laatste meer van toepassing onder de bewoners (de meerwaarde niet zien) dan dat zij niet kunnen werken. Hieronder lichten we beide punten nader toe.

4.3.2 *De stap naar betaald werk is voor veel bewoners (te) groot*

Voor veel bewoners is de stap naar betaald werk te groot. Respondenten geven hier verschillende verklaringen voor. Deze gaan in meer of mindere mate op voor alle drie de wijken.

Allereerst wonen er veel mensen in de wijken met een **laag opleidingsniveau en geen startkwalificatie**, waardoor zij niet snel aan een baan komen. Dit zien we in alle drie de wijken en onder zowel volwassenen als jongeren. Respondenten zien schooluitval onder jongeren als een groot probleem in de wijk. Jongeren krijgen thuis niet de begeleiding die zij soms nodig hebben om goed mee te kunnen op school of zien het nut van school niet in door een gebrek aan goede voorbeelden.

“Havo en vwo staan ver af van de echte Geitenkamper. Voor de meeste ouders komt het niet bij ze op om ze hiernaar toe te sturen.” - Respondent uit Arnhem.

“De cijfers van schooluitval zijn hier veel hoger dan gemiddeld in Amsterdam. Dit is een risico om betrokken te worden bij ondermijnende criminaliteit.” - Respondent uit Amsterdam.

Jongeren uit grote gezinnen, zoals in Amsterdam en Tilburg, hebben daarnaast thuis niet altijd de rust en ruimte om hun huiswerk te maken en zijn daardoor vaker op straat. Soms hebben jongeren van jongs af aan al een taalachterstand, een achterstand die moeilijk in te halen is in het schoolsysteem. Ook geeft een aantal respondenten aan dat er in de betreffende wijk te lage schooladviezen worden gegeven, omdat de ouders niet de juiste begeleiding kunnen bieden. Jongeren worden daardoor soms te laag opgeleid, waardoor zij zich kunnen gaan vervelen op school. Zonder startkwalificatie en zicht op een betaalde baan, in combinatie met de kwetsbare financiële situatie, maakt het criminele pad vaak een logische, aantrekkelijke weg.

Een veelgehoord punt is dat er **onvoldoende (passende) werkgelegenheid** is. In dergelijke kwetsbare wijken komen bewoners niet gauw buiten de wijk, van hun veilige plek af. Veel bewoners kunnen bijvoorbeeld ook niet fietsen en kunnen of willen niet betalen voor het openbaar vervoer. Deze bewoners maken vaak deel uit van een hechte gemeenschap in de wijk en trekken niet gauw naar buiten. In deze wijken is vaak echter weinig werkgelegenheid. Respondenten geven aan dat het voor sommige bewoners wel past om bepaalde gemeenschapsactiviteiten te verrichten of vrijwilligerswerk te doen in de wijk (tegen een kleine vergoeding) en adviseren om meer passend werk te organiseren in de wijk. Dit werkt volgens hen alleen als zij daarmee niet worden gekort op hun uitkering. Op deze manier kunnen bewoners wel in kleine stapjes werkervaring opdoen en van betekenis zijn in de wijk, zonder dat zij hun financiële zekerheid meteen kwijtraken.

Taalproblemen zijn een andere verklaring die respondenten geven voor het feit dat voor een grote groep bewoners de stap naar betaald werk te groot is. In de wijken in Amsterdam en Tilburg woont een aanzienlijk deel van de bewoners met een (niet-Westerse) migratieachtergrond. Met name de groepen die als vluchteling naar Nederland zijn gekomen spreken de taal niet en snappen de Nederlandse systemen niet (altijd). Ook in de onderzochte wijk in Arnhem speelt laaggeletterdheid een rol. Dat hangt waarschijnlijk samen met het feit dat ook daar veel mensen wonen met een laag opleidingsniveau.

“In werk is taal belangrijk. Qua grammatica loopt het achter, ook al zijn ze hier geboren. Ze spreken straattaal, geen algemeen beschaafd Nederlands.” - Respondent uit Tilburg.

Veel bewoners ervaren een **gebrek aan perspectief** en hebben geen vertrouwen in de overheid of in (potentiële) werkgevers. Zij zien geen goede voorbeelden om zich heen. Bewoners die wél een betaalde baan vinden (en behouden) en een betere levensstandaard voor zichzelf kunnen realiseren, trekken de wijk uit, onder meer omdat zij te veel verdienen voor sociale huur. Daarnaast is het niet gebruikelijk om een betaalde baan te vinden en wordt dit niet altijd toegejuicht. Dit kan worden ervaren als druk vanuit de sociale omgeving, wat het hebben (en behouden) van een baan kan bemoeilijken. Daarnaast hebben zij het gevoel dat het negatieve imago van de wijk ertoe bijdraagt dat zij niet aan betaald werk zullen komen. Zij ervaren discriminatie op basis van de buurt waar zij vandaan komen, en soms ook op basis van etniciteit.

“Belangrijk is dus het bieden van perspectief en dat moet al beginnen op de basisschool.” - Respondent uit Amsterdam.

Voor jongeren die ooit de fout in zijn gegaan staat de **regelgeving omtrent de Verklaring Omtrent Gedrag (VOG)** in de weg. Als zij ooit een misstap hebben begaan geloven jongeren dat zij niet meer aan het werk komen, omdat zij geen VOG kunnen krijgen. Dit versterkt het gevoel voor jongeren dat werkgevers niet op hen zitten te wachten. Gezamenlijk met het stigma wat vaak zit op de buurt geeft dit een gevoel van wantrouwen richting (potentiële) werkgevers.

4.3.3 *Veel bewoners zien geen meerwaarde van werken*

Veel bewoners zien geen meerwaarde van werken. Dit lijkt een breed gedragen overtuiging te zijn in de wijk in Arnhem, maar horen we ook terug vanuit de wijken in Amsterdam en Tilburg. Respondenten noemen verschillende aspecten gerelateerd aan dit punt.

Het meest gehoorde obstakel dat bewoners ervaren is dat bewoners **worden gekort op hun uitkering (en toeslagen)** zodra zij beginnen met werken. Soms verdienen mensen met hun uitkering en toeslagen meer dan dat iemand met het wettelijk minimuminkomen verdient. Werk loont daarmee in hun ogen niet en vormt geen aantrekkelijke optie. Mensen zijn erg terughoudend om ervaring op te doen met (vrijwilligers)werk, uit angst voor het verliezen van hun uitkeringen of toeslagen. Er is weinig vertrouwen in de overheid en de regelgeving omtrent de uitkeringen en toeslagen wordt als erg streng ervaren. Ze zijn bang om hun financiële vangnet kwijt te raken en dat belemmert hen om aan het werk te gaan.

Cultuur speelt ook een rol voor bewoners om de stap naar betaald werk niet te maken. In alle drie de wijken is er een gebrek aan een werkcultuur, en wijkt het soms zelfs sterk van de norm af om te werken. In bepaalde buurten werkt het statusverhogend om je tegen de overheid af te zetten. Zo geven respondenten aan dat het in de wijk in Arnhem gebruikelijk is om tegen de regels in te gaan en niet te werken. Dit gaat van generatie op generatie al zo. Zwart werken, naast het hebben van een uitkering, is daar wel meer gebruikelijk. Een respondent geeft aan dat er een diepgeworteld gevoel zit bij de bewoners in Arnhem dat als je voor een dubbeltje geboren wordt, je geen kwartje wordt. Als verklaring noemt hij de massale werkloosheid als gevolg van het sluiten van de fabrieken, waarbij veel hardwerkende mensen die weinig verdienen hun perspectief verloren.

“Het is normaal dat je opstaat wanneer je maar wilt. Er staat maandelijks toch wel 1000 euro op je rekening als alleenstaande, de rest van de maand heb je alle tijd om te doen wat je wil. Mensen kunnen zich niet eens meer voorstellen hoe je in beeld komt bij een werkgever, vertrouwen krijgt om aangenomen te worden, en in staat zijn om te doen wat er van je verwacht wordt.” - Respondent uit Arnhem.

In de wijken in Tilburg en Amsterdam wonen veel mensen van verschillende nationaliteiten en culturen. In sommige culturen is het niet gebruikelijk voor vrouwen om te werken en is het de norm dat vrouwen thuis voor de kinderen zorgen. Dit speelt dan ook meer in de wijken in Amsterdam en Tilburg. De grootte van gezinnen speelt hierin ook een rol, waarbij de zorg voor de kinderen in deze culturen voor gaat op werk. Ook is kinderopvang niet in alle culturen een passende optie, wat het gemakkelijker zou maken om toch te gaan werken.

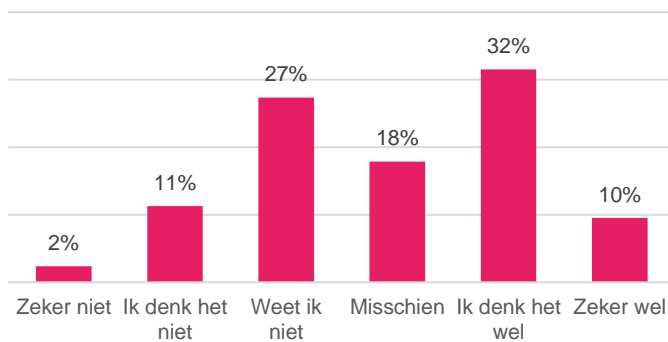
4.4 Bevindingen survey

Op basis van de survey kunnen we op drie verschillende manieren iets zeggen over de relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en arbeidsparticipatie:

- a. Hebben respondenten het idee dat mensen in de wijk die geen werk hebben vaker crimineel gedrag vertonen? En waarom is dit zo? (beelden over de wijk);
- b. Respondenten hebben aangegeven hoe zij in de hypothetische situatie dat ze niet zouden kunnen rondkomen, staan tegenover verschillende vormen van betrokkenheid bij crimineel gedrag. Verschilt dit tussen respondenten die wel of geen werk hebben? (hypothetische betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit);
- c. Hoe verschilt de mate van betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit tussen respondenten die wel of geen werk hebben? (eigen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit).

4.4.1 Beelden over de wijk

Allereerst toont figuur 15 de mate waarin respondenten in de drie wijken denken dat mensen in hun wijk die geen werk hebben sneller deelnemen aan criminele activiteiten. Ruim vier op de tien respondenten denken dat dit zo is (32%) of geven aan dat het zeker zo is (10%). Deze bevindingen lijken aan te sluiten bij de beelden vanuit de deskresearch en de interviews. Tegelijkertijd geeft ongeveer een kwart van de respondenten (27%) aan dat zij niet weten of dit het geval is. 13% van alle respondenten denkt niet dat mensen zonder werk sneller crimineel gedrag vertonen (11%) of zeker dat dit niet het geval is (2%).

Figuur 15. Vertonen mensen zonder werk sneller crimineel gedrag? (N=168)

We zien hierbij opvallende verschillen tussen de drie steden (Figuur C1 in de bijlage). In Arnhem denken relatief veel mensen dat mensen zonder werk sneller crimineel gedrag vertonen of dat dit zeker zo is: 59% in Arnhem, vergeleken met 34% in Amsterdam en 32% in Tilburg. In Amsterdam hebben relatief veel mensen aangegeven dat dit niet zo is of dat het zeker niet zo is: 23% in Amsterdam, terwijl in Tilburg 11% dit aangeeft en in Arnhem slechts 4%. In Tilburg geven relatief veel mensen aan dat zij niet weten of mensen die geen werk hebben vaker crimineel gedrag vertonen: in Tilburg gaat het om 38%, terwijl in Amsterdam 26% aangeeft het niet te weten en in Arnhem 20%.

Vervolgens is aan respondenten gevraagd wat volgens hen de redenen zijn dat mensen in de buurt niet werken. Figuur 16 laat zien dat dat de meest genoemde reden is dat werken te weinig geld oplevert. Dit wordt genoemd door 41% van de respondenten. Ook het feit dat mensen geen baan kunnen vinden (35%) en dat zij op andere manieren gemakkelijker geld kunnen verdienen (28%), wordt relatief vaak genoemd in de survey. Dit lijkt de bevindingen uit de interviews te bevestigen dat men niet (altijd) de meerwaarde ziet van werken, maar ook dat voor sommige mensen de stap naar betaald werk te groot zal zijn.

Figuur 16. Belangrijkste redenen waardoor mensen in de wijk niet werken (N=150)

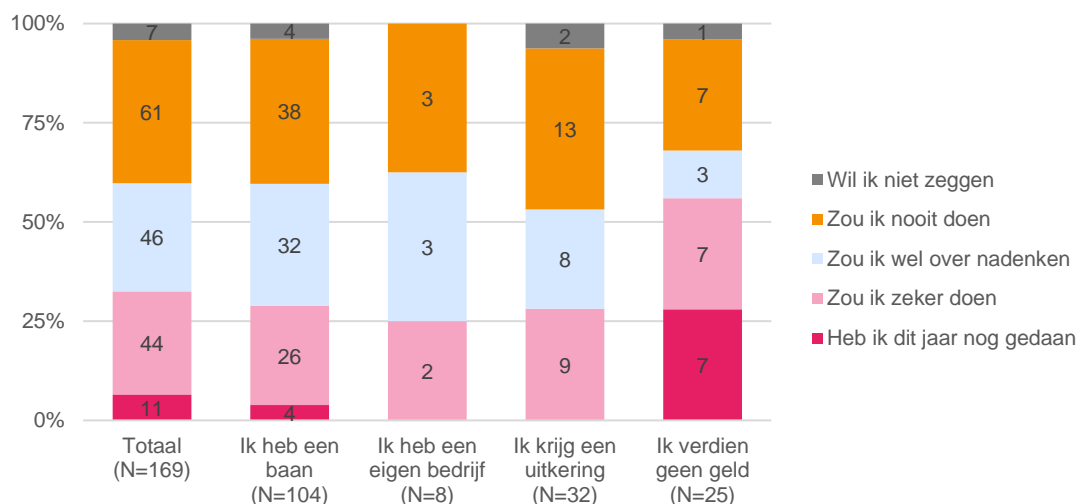
Wederom zijn er verschillen tussen de wijken te zien (figuur C2 in de bijlage). In Amsterdam wordt het feit dat mensen geen baan kunnen krijgen door de meeste respondenten genoemd als oorzaak dat mensen niet werken: 45% in Amsterdam, tegenover 39% in Tilburg en slechts 22% in Arnhem. In Arnhem wordt juist relatief vaak genoemd dat mensen niet werken omdat werken te weinig geld oplevert (49% in Arnhem, tegenover 39% in Tilburg en 36% in Amsterdam). Ook gezondheidsproblemen en/of stress worden in Arnhem vaker genoemd dan in andere wijken (31% in Arnhem tegenover 20% in Tilburg en 16% in Amsterdam). In lijn met de observatie dat de Arnhemse wijk een homogener bevolkingssamenstelling heeft, zien we dat respondenten discriminatie juist substantieel minder vaak noemen (11%) dan in Tilburg (32%) en Amsterdam (23%) als reden waarom mensen niet werken.

4.4.2 Hypothetische betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit

Een tweede manier om op basis van de survey de relatie tussen arbeidsparticipatie en betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit te analyseren is door te kijken in hoeverre de antwoorden op de hypothetische vragen verschillen tussen respondenten die wel of geen baan hebben. In deze vragen werd aan respondenten gevraagd of zij in de hypothetische situatie dat ze niet zouden kunnen rondkomen bereid zouden zijn om deel te nemen aan criminele activiteiten. Dit hebben we apart uitgevraagd voor drugsgerelateerde vormen van criminaliteit en andere vormen van criminaliteit.

Figuur 17 toont welk aandeel van de respondenten ervoor zou kiezen om deel te nemen aan niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit, namelijk zwartwerken, illegaal een kamer verhuren of onjuiste informatie opgeven om een hogere uitkering te krijgen, in het hypothetische geval dat zij niet rond zouden kunnen komen. Een derde van alle respondenten geeft aan dat zij dit zeker zouden doen of het afgelopen jaar zelf ook daadwerkelijk gedaan hebben (in de eerste kolom). Daarnaast geeft ruim een kwart aan dat zij hier wel over zouden nadenken. Ruim een derde van de respondenten zou dit nooit doen en tot slot wil 4% niet zeggen of zij dit in een hypothetische situatie zouden doen.

Figuur 17 splitst de resultaten ook uit naar de bron van inkomen van de respondenten in de tweede tot en met de vijfde kolom. Hier komt duidelijk naar voren dat het aandeel dat het zeker zou doen of het in het afgelopen jaar nog gedaan heeft substantieel hoger is onder de mensen die geen geld verdienen dan in de andere groepen. Van degenen die geen geld verdienen zou 56% het zeker doen of hebben zij het in het afgelopen jaar nog gedaan, terwijl dit in de andere groepen onder de 30% ligt. Het lijkt hiermee wel de bevinding uit de deskresearch en de interviews te bevestigen dat er een verband bestaat tussen een gebrek aan inkomen en deelname aan criminele activiteiten. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat slechts 15% van alle respondenten aangaf geen geld te verdienen.

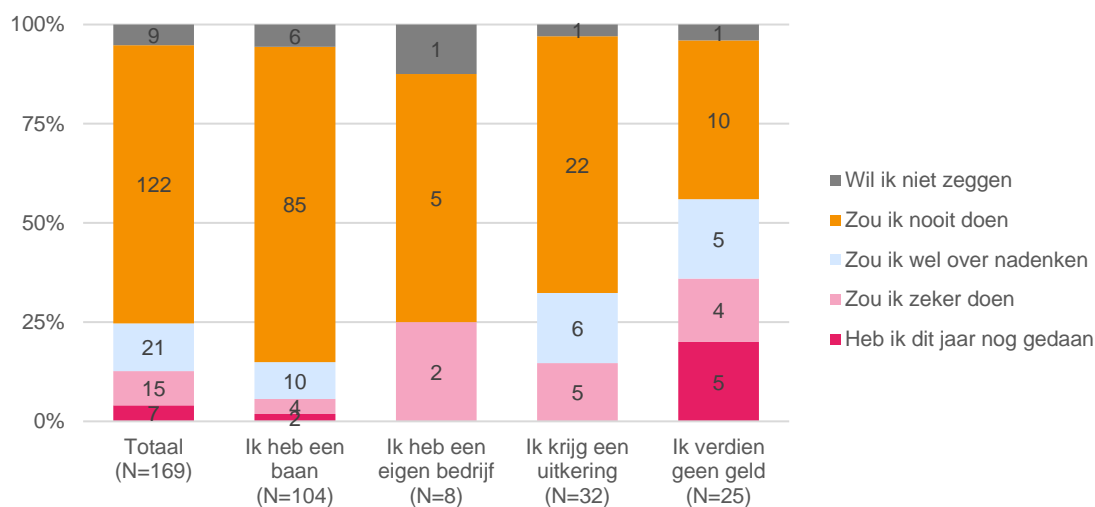
Figuur 17. De relatie tussen hoe mensen hun geld verdienen en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn zwart te werken, hun huis illegaal te verhuren of onjuiste informatie op te geven om zo een hogere uitkering te krijgen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=169).

De uitsplitsing van de hypothetische antwoorden tussen wijken (figuur C3 in de bijlage) laat zien dat in Amsterdam aanzienlijk meer respondenten aangeven dat zij zeker zouden zwartwerken, een kamer illegaal zouden verhuren of onjuiste informatie op zouden geven om zo een hogere uitkering te verkrijgen, of zelf in het afgelopen jaar een van deze activiteiten hebben ondernomen, dan in de andere twee steden. In Amsterdam gaat het om 43%, terwijl in Arnhem 25% dit heeft geantwoord en in Tilburg 21%.

Figuur 18 toont welk aandeel van de respondenten in de hypothetische situatie dat zij niet zouden kunnen rondkomen, ervoor zou kiezen om deel te nemen aan vormen van drugsgerelateerde criminele activiteiten, zoals het rondbrengen, verkopen of verbouwen of produceren van hasj, wiet of paddo's of van andere drugs zoals XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne.

Zeven op de tien respondenten geven aan dat zij nooit deel zouden nemen aan deze drugsgerelateerde vormen van criminaliteit. Dit is bijna twee keer zo hoog als het aandeel dat aangaf dat zij nooit zouden deelnemen aan de andere gevraagde vormen van criminaliteit (36% in figuur 17). 13% van de respondenten geeft aan dat zij dit zeker zouden doen of dat zij dit in het afgelopen jaar nog zelf gedaan hebben, 12% zou het overwegen en 5% wil het niet zeggen of heeft de vraag leeggelaten.

Als we de resultaten uitsplitsen naar de bron van inkomen (de tweede tot en met de vijfde kolom in figuur 18), dan zien we dat het aandeel dat aangeeft dat als zij niet konden rondkomen, zij zeker zouden deelnemen aan drugsgerelateerde criminaliteit of dat zij dit in het afgelopen jaar zelf gedaan hebben, het hoogst is onder de respondenten die geen geld verdienen (36%). Ook van de respondenten die een eigen bedrijf hebben, is het aandeel dat aangeeft relatief hoog (25%), al zitten er weinig respondenten in deze groep. Van degenen die een baan hebben, geeft slechts 6% van de respondenten aan dat zij als ze niet konden rondkomen, zeker zouden deelnemen aan drugsgerelateerde criminaliteit of dat zij dit in het afgelopen jaar zelf ook hebben gedaan. Ook deze bevindingen lijken dus aan te sluiten bij de bevindingen uit de deskresearch en de interviews, namelijk dat er een verband lijkt te zijn tussen een gebrek aan inkomen en de kans om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit.

Figuur 18. De relatie tussen hoe mensen hun geld verdienen en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn hasj, wiet of paddo's rond te brengen of te verkopen, hennep of wiet te verbouwen of paddo's te kweken, XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne rond te brengen of te verkopen of te willen helpen in een drugslab of drugsafval te helpen vervoeren of dumpen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=169).

Net als bij de andere vormen van criminaliteit, zien we in figuur C4 in de bijlage dat in Amsterdam aanzienlijk meer respondenten aangeven dat zij zeker deel zouden nemen aan drugsgerelateerde criminaliteit of dit in het afgelopen jaar hebben gedaan dan in de andere twee steden, al liggen de percentages lager dan bij de andere vormen van criminaliteit. In Amsterdam gaat het om 16%, terwijl in Arnhem 11% dit heeft geantwoord en in Tilburg 9%.

4.4.3 *Eigen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit*

Figuren 17 en 18 tonen naast de hypothetische antwoorden ook de daadwerkelijke betrokkenheid in het afgelopen jaar bij verschillende activiteiten. 4% van de respondenten (dat wil zeggen 7 personen) geeft aan in het afgelopen jaar zelf betrokken te zijn geweest bij drugsgelateerde criminaliteit en 6,5% bij andere vormen van criminaliteit (oftewel 11 personen). Respondenten die betrokken zijn bij drugsgelateerde criminaliteit zijn iets vaker mensen met een eigen bedrijf, mensen die zelf geen geld verdienen en mensen met een uitkering. Bij betrokkenheid bij andere vormen van criminaliteit zien we vooral iets vaker dat het mensen zijn die geen geld verdienen. Het gaat hierbij echter om slechts een handvol respondenten. Dit aantal is eigenlijk te klein om hier echte conclusies op te baseren. Ook zullen niet alle respondenten deze vragen over eigen betrokkenheid eerlijk hebben ingevuld en hebben we wellicht niet alle groepen respondenten bereikt met de survey (zie paragraaf 1.5 voor de aandachtspunten bij dit onderzoek).

5 Relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en (tevredenheid met) bestaanszekerheid

In dit hoofdstuk beschrijven we op basis van de bevindingen uit de deskresearch, de interviews en de survey, de relatie tussen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit en (tevredenheid met) bestaanszekerheid. Het begrip bestaanszekerheid heeft betrekking op de mate van zekerheid van voldoende en voorspelbaar inkomen. Maar ook zekerheid om betaalbaar te wonen, toegang tot betaalbare zorg en de mogelijkheid om een financiële buffer op te bouwen voor onverwachte uitgaven⁴⁰.

5.1 Synthese van de bevindingen

We zien dat een laag inkomen, in combinatie met andere factoren, bijdraagt aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Uit de deskresearch blijkt dat er diverse verschillende theorieën bestaan die het aannemelijk maken dat er een verband is tussen bestaanszekerheid en (ondermijnende) criminaliteit. Echter, hoe dit verband precies loopt en met welke factoren dit dan samenhangt, is niet eenduidig. Uit de interviews blijkt dat in kwetsbare wijken de criminaliteit aantrekkelijke alternatieve mogelijkheden biedt om (snel) geld te verdienen. Ook zien we dat sommige bewoners niet (goed) met geld kunnen omgaan. Kwetsbare jongeren streven ook relatief vaak een niet-realistische levensstijl na. Deze bevindingen lijken aan te sluiten bij enkele genoemde theorieën uit de deskresearch. Uit de survey komen schulden als belangrijke reden naar voren dat mensen in deze wijken niet kunnen rondkomen. Daarnaast kwam uit de survey naar voren dat respondenten van wie het inkomen sterk varieert van maand op maand, vaker aangeven dat zij bereid zouden zijn om deel te nemen aan criminele activiteiten, in de hypothetische situatie dat zij niet zouden kunnen rondkomen. Belangrijke kanttekening hierbij is echter dat slechts een beperkt aantal respondenten aangaf dat hun inkomen sterk varieerde.

5.2 Bevindingen deskresearch

Over de relatie tussen ondermijnende criminaliteit en (tevredenheid met) bestaanszekerheid in kwetsbare wijken is in de literatuur relatief veel geschreven. Een verband tussen ondermijnende criminaliteit en bestaanszekerheid is echter niet eenduidig en kan volgens de literatuur via verschillende sociale mechanismen verlopen. We beschrijven hieronder een aantal belangrijke theorieën die (indirect) het mogelijke verband tussen bestaanszekerheid en ondermijnende criminaliteit zouden kunnen verklaren. Echter, al deze genoemde theorieën kennen hun tekortkomingen en hebben over de jaren heen de nodige kritiek ontvangen. Er bestaat dan ook geen eenduidigheid over welke theorie het verband het beste zou kunnen verklaren. Het strekt voorbij de reikwijdte van dit onderzoek om onderstaande theorieën te bevestigen of te ontkrachten. Het is vooral bedoeld om te illustreren welke theorieën zoals een mogelijk verband tussen de genoemde factoren zouden kunnen verklaren.

Allereerst wordt in de literatuur - gebaseerd op de sociale desorganisatietheorie van Shaw en McKay (1942)⁴¹ - gesteld dat criminaliteit vaker voorkomt in **gedesorganiseerde buurten**⁴². Sociale desorganisatie kan gezien worden als een combinatie van de aanwezigheid van armoede, afhankelijkheid van sociale ondersteuning en een hoge instroom van immigranten. In 'gedesorganiseerde' buurten zou criminaliteit vaker voorkomen als gevolg van sociale ontwrichting. De

⁴⁰ Movisie (2022). Bestaanszekerheid onder druk: De stand van zaken. *In opdracht van het ministerie van VWS*. ([link](#)).

⁴¹ Shaw, C., & McKay, H. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

⁴² Van den Tillaart, J. *et al.* (2019). *Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken: Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten*. *Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool* in opdracht van de Gemeente Tilburg. ([link](#)).

heterogene samenstelling van deze buurten zou leiden tot een afwezigheid van gedeelde normen en een gebrekkige sociale controle⁴³. Factoren van achterstand, armoede en de daaraan gepaard gaande problemen als kleine behuizing, schuldenproblematiek, gezondheidsproblemen, verslaving, zorgen daarnaast voor het risico om in een negatieve spiraal van verloedering, criminaliteit, een repressieve reactie, mentale verharding en verder wegglijden naar 'gettoachtige' toestanden terecht te komen. Men heeft geen perspectief of ziet het niet. Criminele verleiding, zoals het snel geld verdienen, ligt op de loer⁴⁴. Er bestaat in de literatuur geen eenduidigheid over de sociale desorganisatietheorie, aangezien deze is gebaseerd op een specifieke situatie in de stad Chicago⁴⁵. Duidelijk is wel dat er een aantal factoren zijn, die onder de noemer sociale desorganisatie (of een lage sociaaleconomische status van een buurt) kunnen vallen, die volgens de literatuur in verband kunnen staan met de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit⁴⁶.

De *straintheorie* of **anomietheorie** van Merton (1957)⁴⁷ wordt vaak gebruikt om criminaliteit te verklaren⁴⁸. Deze theorie stelt dat er in de samenleving bepaalde doelen zijn gedefinieerd die mensen nastreven, waarbij echter de middelen om deze doelen te bereiken niet evenredig over de samenleving verdeeld zijn. Volgens deze theorie leidt dit ertoe dat mensen die over minder middelen beschikken, op andere wijze zullen proberen de gestelde doelen na te streven, zoals met criminele activiteiten. Dit wordt volgens de theorie versterkt in (sub)culturen waarbij de nadruk op deze doelen groter wordt, ofwel waarbij er een grote nadruk ligt op het bereiken van financieel succes. Volgens Merton ervaren mensen met een lage sociaaleconomische status in dat geval de meeste spanning (strain) tussen doelen en middelen. Zij zijn dan ook het meest geneigd, logischerwijs, om op zoek te gaan naar andere middelen om de doelen te bereiken.

Volgens de **gelegenheidstheorie**, gebaseerd op de **rationele keuzetheorie** van Cohen en Felson (1979)⁴⁹, vindt criminaliteit plaats als er sprake is van relatief grote aantallen potentiële daders, de aanwezigheid van geschikte doelwitten en de afwezigheid van effectief toezicht. Vertaald naar de context van dit onderzoek, kan gesteld worden dat in deze wijken kwetsbare groepen individuen verzamelen. Dit zorgt enerzijds voor de aanwezigheid van meer potentiële daders: zij zien de gebrekkige kansenstructuur als motivatie om op alternatieve wijze de welvaartsdoelen van de samenleving te realiseren⁴³. In kwetsbare wijken spelen armoede en de afwezigheid daarom ook een criminogene rol, zij versterken de gelegenheid voor (ondermijnende) criminaliteit⁵⁰. Anderzijds verhoogt de aanwezigheid van kwetsbare groepen individuen de nabijheid en toegang tot potentiële (makkelijke) doelwitten. De aanwezigheid van weinig zelfredzame mensen maakt het mogelijk om onder hen te ronselen voor criminele werkzaamheden. Daarbij kan het gaan om goedkope inhuur, maar even goed om uitbuiting, onder meer bij drugsproductie, bij illegale arbeid en bij vormen van systeemfraude⁵¹. Een gebrek aan effectief toezicht, ofwel een gebrek aan sociale controle, maakt dat dergelijke situaties blijven voorkomen. In Nederland vormt de gelegenheidstheorie een belangrijke basis voor de Nederlandse aanpak van ondermijnende criminaliteit⁵².

⁴³ Van den Tillaart, J. *et al.* (2019). Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken: Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten. *Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool in opdracht van de Gemeente Tilburg*. ([link](#)).

⁴⁴ Verwey-Jonker Instituut (2019). Weerbare wijken tegen ondermijning. Contouren van een nieuwe strategie. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondermijning*. ([link](#)).

⁴⁵ Pauwels, L.J.R. (2007). Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie. *Panopticon*, 29(5), 105. ([link](#)).

⁴⁶ Kemp, L., S. Zolghadriha & P. Gill (2020). Pathways into organized crime: Comparing founders and joiners. *Trends in Organized Crime*, 23(3), 203-226. ([link](#)).

⁴⁷ Merton, R.K. (1957). Social Structure and Anomie. *Social Theory and Social Structure*, 131-161. ([link](#)).

⁴⁸ Rovers, G.B. (1997). Op de schouders van giganten: evaluatie en herziening van Mertons anomietheorie. *Panopticon. Tijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch Welzijnswerk*, 9-29. ([link](#)).

⁴⁹ Cohen, L. & M. Felson (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity's approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608. ([link](#)).

⁵⁰ Verwey-Jonker Instituut (2020). Een wereld in wijken te winnen: Over de justitiële functie bij sociale achterstand. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondermijning*. ([link](#)).

⁵¹ Tops, P.W. & E.J. van der Torre (2015). Wijknaaanpak en ondermijnende criminaliteit. *Onderzoekreeks Politieacademie*. ([link](#)).

⁵² Van den Tillaart, J. *et al.* (2019). Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken: Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten. *Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool in opdracht van de Gemeente Tilburg*. ([link](#)).

Daarnaast kijkt de theorie van de **deviante subcultuur**⁵³, in 1955 ontwikkeld door Albert Cohen⁵⁴, naar de verklaring van criminaliteit specifiek onder jongeren. Volgens de theorie ontstaat de deviante subcultuur voornamelijk in wijken die in sociaal opzicht (relatief) gedepriveerd zijn⁵⁵. De schaamte van mensen voor het zich bevinden in de marge van de samenleving levert spanning op die gebaseerd zou zijn op een gebrek aan zelfrespect. Binnen de deviante subcultuur zoeken individuen verbinding met lotgenoten en verwerpen gezamenlijk de kernwaarden van de dominante groep. Er ontstaan nieuwe statuscriteria waar mensen zich aan moeten houden. Naast een verwerping van de regels van de dominante cultuur, wordt door een subgroep van wijkbewoners een eigen systeem van normen en waarden geschapen. Dit kan zich bijvoorbeeld uiten in het ontstaan van een gesloten gemeenschap die zichzelf bedruipt met crimineel verdiend geld en er eigen normen op nahoudt.

Bovendien kan in achtergestelde buurten bij een deel van de inwoners een bepaalde '**code of the streets**' ontstaan. Deze komt voort uit slechte omstandigheden in een buurt, het gebrek aan conventionele mogelijkheden om succesvol te worden, uitsluiting van sociale instellingen, hoge criminaliteitscijfers en onjuiste behandeling van handhavers. De straatcode legt de nadruk op 'zelfhulp' als middel om respect te genereren en als middel om jezelf te beschermen tegen de gevaren op straat en behelst een reeks normen en waarden die inhouden dat een persoon behandeld wil worden met respect. Om dit respect te krijgen doen personen (vooral adolescenten en jongvolwassenen) er alles aan om te tonen dat er niet met hen 'geknoeid' mag worden, bijvoorbeeld door lef te tonen en agressief gedrag te vertonen in het openbaar. Van belang om hierbij op te merken is dat dit verband het sterkste is voor het plegen van gewelddadig gedrag.⁵⁶

Tot slot lezen we dat het opgroeien in armoede niet direct leidt tot crimineel gedrag, maar indirect⁵⁷. Het vergroot de kans namelijk dat ouders weinig middelen hebben om hun kinderen te ondersteunen in hun onderwijstraject en vaker afwezig zijn. Ook zijn er vaak meer spanningen thuis en is er minder toezicht op kinderen, dat weer kan leiden tot vaker rondhangen op straat en de omgang met delinquente leeftijdsgenoten. Uiteindelijk kan het via een **complexe keten van gevolgen en problemen** leiden tot een verhoogde kans om betrokken te raken bij criminaliteit. Ook hierbij zien we dus, net als in het vorige hoofdstuk over arbeidsparticipatie, dat het mogelijke verband tussen bestaanszekerheid en ondermijnende criminaliteit, samenhangt met een veelheid aan andere factoren. Daarbij is er over bestaanszekerheid, of factoren die daarmee samenhangen, in de literatuur wel meer te vinden dan specifiek over arbeidsparticipatie.

5.3 Bevindingen interviews

5.3.1 Een laag inkomen, in combinatie met andere factoren, draagt naar verwachting bij aan de kans om betrokken te raken bij ondermijnende criminaliteit

In de drie onderzochte wijken zagen we dat een groot deel van de bewoners leeft van een uitkering. Ook hebben veel van de bewoners recht op toeslagen, zoals huurtoeslag, kinderbijslag en/of zorgtoeslag. In paragraaf 4.3.3 zagen we al dat dit een belangrijke bron is van bestaanszekerheid voor veel bewoners. Veel bewoners leven in (relatieve) armoede. Volgens de respondenten is dit één van de factoren die bijdraagt aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Vaak hangt het samen met andere factoren die iemand kwetsbaar maken om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Bijvoorbeeld als er gemakkelijk alternatieve manieren zijn om (snel) geld te

⁵³ Van den Tillaart, J. *et al.* (2019). Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken: Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten. *Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool in opdracht van de Gemeente Tilburg*. ([link](#)).

⁵⁴ Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. New York, NY: Free Press.

⁵⁵ Stuurman, J. *et al.* (2020). Datagedreven zicht op ondermijning in woonwijken: Een verkenning van de mogelijkheden om indicatoren te ontwikkelen om zicht te krijgen op ondermijning in woonwijken. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 2020(1), 17-50. ([link](#)).

⁵⁶ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

⁵⁷ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

verdienen, als mensen niet (goed) met geld kunnen omgaan of als zij een onrealistische levensstandaard nastreven. Dit lijkt overeen te komen met verschillende genoemde theorieën, zoals beschreven in paragraaf 5.2. We lichten de genoemde bevindingen hieronder nader toe. Een overeenkomstige factor in al deze punten is dat het ook te maken heeft met de weerbaarheid van mensen. Kwetsbare jongeren, of volwassenen die zich in een kwetsbare (financiële) positie bevinden, kunnen niet altijd goed de consequenties overzien van hun acties. Ook zij zijn sneller geneigd om voor het snelle geld te kiezen, als zij het idee hebben dat ze weinig te verliezen hebben. In het hoofdstuk over maatregelen (hoofdstuk 7) zien we dan ook dat deze gericht zijn op het vergroten van de weerbaarheid van zowel jongeren als ouders.

5.3.2 *In kwetsbare wijken biedt de criminaliteit aantrekkelijke alternatieve mogelijkheden om (snel) geld te verdienen*

In de onderzochte wijken wordt door de respondenten genoemd dat de criminaliteit bijna een vanzelfsprekend alternatief is om gemakkelijk en snel veel geld te verdienen. Criminelen weten dat in de wijk veel kwetsbare groepen wonen en maken hier gebruik van. Bij een gebrek aan perspectief en voldoende financiële middelen zien bijvoorbeeld jongeren een gemakkelijk alternatief om hun steentje bij te dragen voor het gezin. Dit doen zij dan liever met zwart betaalde klusjes dan door officieel betaald werk, want dan worden de ouders gekort op hun uitkering. Dit is een perverse prikkel om de criminaliteit in te gaan. Dit lijkt de anomietheorie uit de deskresearch te bevestigen, namelijk dat mensen op zoek gaan naar andere middelen (via het criminele pad) om hun doelen te behalen. Een respondent gaf aan dat het bijna een keuze is om niet in de criminaliteit te geraken, dan dat het een keuze is om het wel te doen. Mensen die minder inkomen hebben of niet in hun dagelijkse behoeften kunnen voorzien, stellen daarnaast volgens de respondenten ook vaker hun woning beschikbaar voor bijvoorbeeld een hennepkwekerij. Of stellen gemakkelijker hun bankrekening beschikbaar voor criminele doeleinden. Dit is lang niet altijd een bewuste keuze, maar wordt soms ook afgedwongen. Dit speelt in alle drie de wijken.

“Als mensen echt grote schulden hebben worden zij ook wel gedwongen om een hennepplantage te nemen op zolder. Dit speelt zeker een rol.” - Respondent uit Arnhem.

5.3.3 *Sommige bewoners kunnen niet (goed) met geld omgaan*

Sommige mensen hebben nooit (goed) geleerd hoe ze met geld moeten omgaan. Zij geven dan de eerste twee weken na ontvangst van hun uitkering bijvoorbeeld al een groot deel van het geld uit, om vervolgens te constateren dat het (bijna) op is. Dit horen we in alle drie de wijken terug.

“Iemand stond te schuimbekken omdat hij geen leefgeld had: hij had zijn geld opgemaakt aan nieuwe schoenen. Dat overzicht mist bij mensen.” - Respondent uit Arnhem.

“Dat heeft met de thuissituatie te maken. Als je uit een thuissituatie komt waar beide ouders werken, dan groei je vrijer op, en dan leer je hoe je op lange termijn kan denken. Je leert sparen. Hier niet. Er zijn veel eenoudergezinnen, opleiding is moeilijk en ouders struggelen, ook vanwege hun uitkering. Vrienden komen uit vergelijkbare gezinnen. Zij leven allemaal niet op lange termijn. Zij denken niet na over ik ga nu deze opleiding doen, of die baan doen. Zij zijn bezig met hoe ga ik straks mijn jointje of mijn broodje halen.” - Respondent uit Tilburg.

In principe zou de bijstandsuitkering moeten voorzien in een bestaansminimum waarmee men zou moeten kunnen rondkomen, maar dit lukt mensen niet altijd. Mensen in armoede ervaren vaker gevoelens van stress, wat vervolgens weer kan leiden tot een negatieve spiraal van meer gedrag wat hen in eerste instantie in de problemen bracht⁵⁸. Onder invloed van zulke stress daalt het cognitief denkvermogen⁵⁹, waardoor sneller ‘verkeerde’ keuzes gemaakt worden. Enkele van de geïnterviewde respondenten zien dit bijvoorbeeld terug bij sommige bewoners van vluchtelingengroepen.

⁵⁸ De Jong, J.D. (2017). Denktank 9: Schulden. Hogeschool Leiden in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie. ([link](#)).

⁵⁹ Mani, A. et al. (2013). Poverty impedes cognitive function. *Science*, 341(6149), 976-980. ([link](#)).

Zij zien in hun wijk mensen wonen die in het land van herkomst niet werkten en in rijkdom leefden. In Nederland leven zij nu van een uitkering, maar zij kunnen de taal niet spreken (ondanks de inburgeringsplicht) en hebben dus nog niet eerder in hun leven gewerkt. Volgens deze respondenten zal het deze mensen niet lukken om aan het werk te gaan en zijn ze hier ook niet intrinsiek toe gemotiveerd. Ook hebben zij nooit echt (goed) geleerd hoe ze met geld moeten omgaan en kunnen ze daardoor moeilijk rondkomen. Uiteraard zullen ook andere bewonersgroepen moeite hebben met financieel beheer. Bovenstaande dient als voorbeeld waaraan in enkele interviews met bewoners werd gerefereerd.

5.3.4 Kwetsbare jongeren streven vaak een niet-realistische levensstijl na

Een ander veelgehoord punt is dat bewoners, en specifiek jongeren, een bepaalde (onrealistische) levensstandaard nastreven. Jongeren zijn erg gevoelig voor groepsdruk en willen erbij horen. Er heerst in de wijken een bepaalde straatcultuur die veel invloed heeft op jongeren. Dit zagen we ook in de deskresearch zoals beschreven in paragraaf 5.2. Het conformeren aan de subcultuur kan door bijvoorbeeld dure merkkleding te dragen, broodjes van de bakker te halen (in plaats van bij de supermarkt), uit eten te gaan en (andere) dure spullen aan te schaffen. De jongeren zien in hun wijk bepaalde mensen die rijden in dure auto's en willen dit ook. Zij willen niet voor een 'hongerloontje' in een supermarkt werken, als zij ook op andere manieren snel geld kunnen verdienen. Het streven naar een dergelijke levensstijl maakt de verleiding groot om de criminaliteit in te gaan. Het is in deze wijken al gauw afwijkend om dit niet te doen.

“Ze willen dure kleding, een dure scooter op hun 14^e het liefst. Een dure Mercedes. Het is niet realistisch, maar ze gaan er wel voor.” - Respondent uit Tilburg.

5.4 Bevindingen survey

Net als in het vorige hoofdstuk kunnen we op verschillende manieren iets zeggen over de relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en de (tevredenheid met de) bestaanszekerheid:

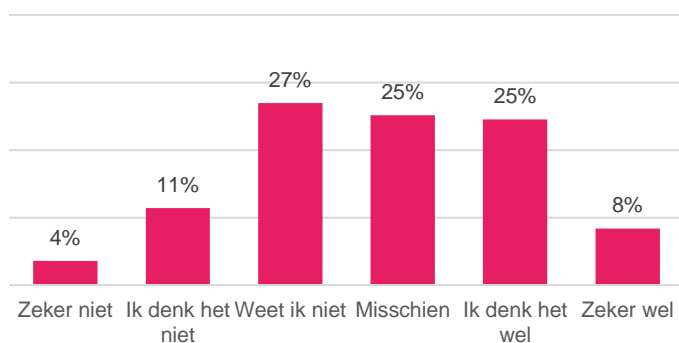
- Hebben respondenten het idee dat mensen in de wijk die niet rond kunnen komen vaker crimineel gedrag vertonen? En waarom is dit zo? (beelden over de wijk);
- Respondenten hebben aangegeven hoe zij in de hypothetische situatie dat ze niet zouden kunnen rondkomen, staan tegenover verschillende vormen van betrokkenheid bij crimineel gedrag. Verschilt dit tussen respondenten met hoge en met lage inkomens? En tussen respondenten met stabiele en met wisselende inkomens? En tussen respondenten die tevreden of ontevreden zijn met hun inkomen? (hypothetische betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit);
- Hoe verschilt de mate van betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit tussen respondenten met hoge en met lage inkomens? En tussen respondenten met stabiele en met wisselende inkomens? En tussen respondenten die tevreden of ontevreden zijn met hun inkomen? (eigen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit).

5.4.1 Beelden over de wijk

Allereerst toont figuur 19 de mate waarin respondenten in de drie wijken denken dat mensen in hun wijk die kunnen rondkomen sneller crimineel gedrag vertonen. Een derde van de respondenten denkt dat dit zo is (25%) of geven aan dat het zeker zo is (8%). Daarnaast denkt nog 25% dat mensen die niet rondkomen misschien eerder crimineel gedrag vertonen. Iets meer dan een kwart van de respondenten (27%) geeft aan dat zij niet weten of dit het geval is en 15% van alle respondenten denkt niet dat mensen die niet kunnen rondkomen, sneller crimineel gedrag vertonen of weet zeker dat respondenten die niet kunnen rondkomen, sneller crimineel gedrag vertonen.

Als we deze antwoorden vergelijken met de antwoorden op de vraag of mensen die geen werk hebben sneller crimineel gedrag vertonen (zie paragraaf 4.4.1), zien we dat de antwoorden redelijk vergelijkbaar zijn. Bij het niet hebben van werk gaf 42% van de respondenten aan dat zij denken dat deze mensen sneller betrokken raken bij (ondermijnende) criminaliteit of dat zij dit zeker weten. Bij niet kunnen rondkomen ligt dit aandeel iets lager, namelijk 33%. Het aandeel

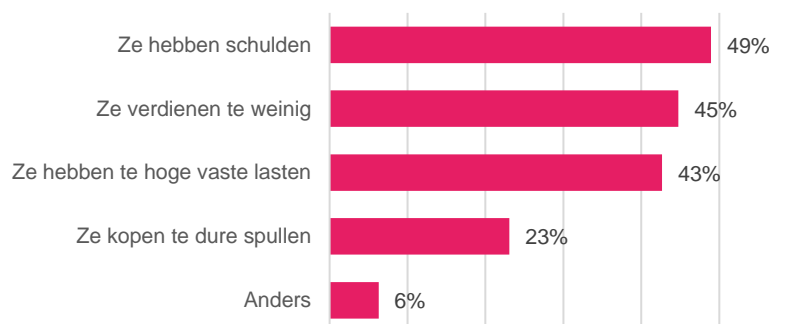
dat denkt dat dit 'misschien' het geval is, is daarentegen weer hoger bij niet kunnen rondkomen (25%) dan bij het niet hebben van werk (18%). Per saldo zijn de verschillen dus klein. Al met al komt hier dus niet duidelijk uit naar voren dat respondenten het idee hebben dat de ene factor belangrijker is dan de andere.

Figuur 19. Vertonen mensen die niet kunnen rondkomen, sneller crimineel gedrag? (N=167)

We zien opnieuw opvallende verschillen tussen de drie steden (figuur C5 in de bijlage). Net als bij mensen zonder werk, denken in Arnhem relatief veel respondenten dat ook mensen die niet kunnen rondkomen, sneller crimineel gedrag vertonen of dat dit zeker zo is: 48% in Arnhem, vergeleken met 28% in Tilburg en 25% in Amsterdam. In Tilburg geven wederom relatief veel mensen aan dat zij niet weten of mensen die niet kunnen rondkomen, vaker crimineel gedrag vertonen: in Tilburg gaat het om 43%, terwijl in Amsterdam 26% aangeeft het niet te weten en in Arnhem slechts 13%.

Figuur 20 toont de redenen die volgens respondenten eraan bijdragen dat mensen in hun wijk niet kunnen rondkomen. De meest genoemde reden is dat mensen schulden hebben, maar ook dat mensen te weinig verdienen en dat ze te hoge vaste lasten hebben worden vaak genoemd. Hoge vaste lasten worden in Amsterdam substantieel vaker opgegeven als reden dat mensen niet rond kunnen komen dan in de andere steden (zie figuur C6 in de bijlage): 48% van de respondenten noemt dit in Amsterdam tegenover 30% in Arnhem en 23% in Tilburg.

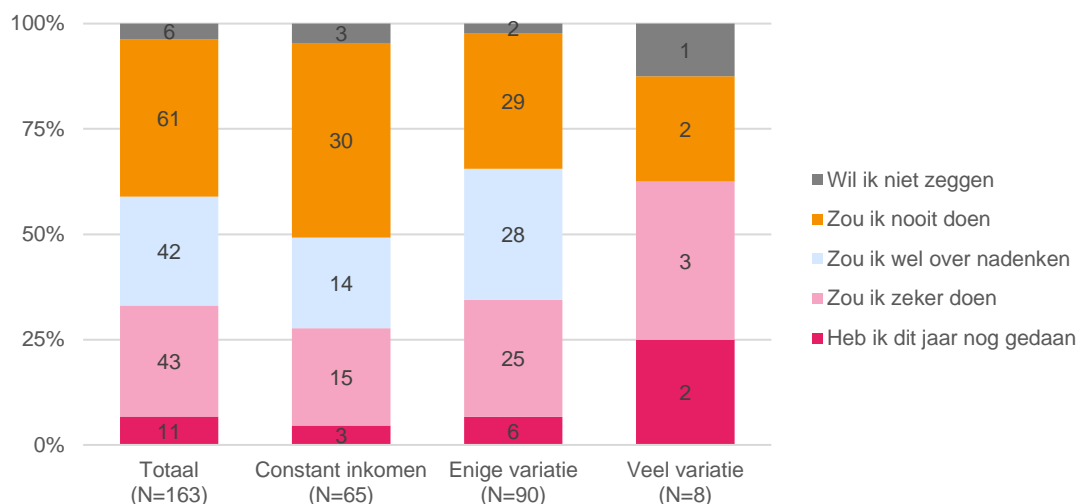
Figuur 20. Belangrijkste redenen waardoor mensen in de wijk niet kunnen rondkomen (N=143)

5.4.2 Hypothetische betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit

Net als in het vorige hoofdstuk over arbeidsparticipatie, kunnen we ook op basis van de antwoorden op de vragen met betrekking tot de hypothetische situaties waarin bewoners niet zouden kunnen rondkomen iets zeggen over de relatie tussen (tevredenheid over) bestaanszekerheid en betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit. Hierbij kijken we naar de bereidheid tot deelname aan (ondermijnende) criminaliteit in relatie tot de volgende zaken⁶⁰:

- Variatie van het inkomen;
- Tevredenheid met het inkomen.

Figuur 21 toont welk aandeel van de respondenten ervoor zou kiezen om deel te nemen aan niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit, namelijk zwartwerken, illegaal een kamer verhuren of onjuiste informatie opgeven om een hogere uitkering te krijgen, in het hypothetische geval dat zij niet rond zouden kunnen komen. Ook laat het zien hoe dit varieert tussen respondenten die elke maand hetzelfde verdienen en respondenten van wie het inkomen enigszins of veel schommelt. Van de mensen die elke maand hetzelfde verdienen, geeft ruim een kwart (28%) aan dat zij zeker deel zouden nemen aan een niet-drugsgerelateerde vorm van criminaliteit of dit in het afgelopen jaar ook daadwerkelijk zelf gedaan hebben. Dit aandeel ligt iets hoger bij de respondenten wiens inkomen enigszins varieert, van hen geeft namelijk één derde (34%) aan dat zij dit zeker zouden doen of in het afgelopen jaar ook zelf gedaan hebben. Respondenten wiens inkomen maandelijks flink verschilt, zijn echter veel vaker bereid om deel te nemen aan niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit, namelijk zwartwerken, illegaal een kamer verhuren of onjuiste informatie opgeven om een hogere uitkering te krijgen, in het hypothetische geval dat zij niet rond zouden kunnen komen. Het lijkt hiermee de bevinding uit de deskresearch en de interviews te bevestigen dat er een verband bestaat tussen een gebrek aan bestaanszekerheid en deelname aan criminele activiteiten. Hierbij moet echter wel opgemerkt worden, dat slechts een beperkt aantal respondenten aangeeft dat er veel variatie in het maandelijks inkomen zit.

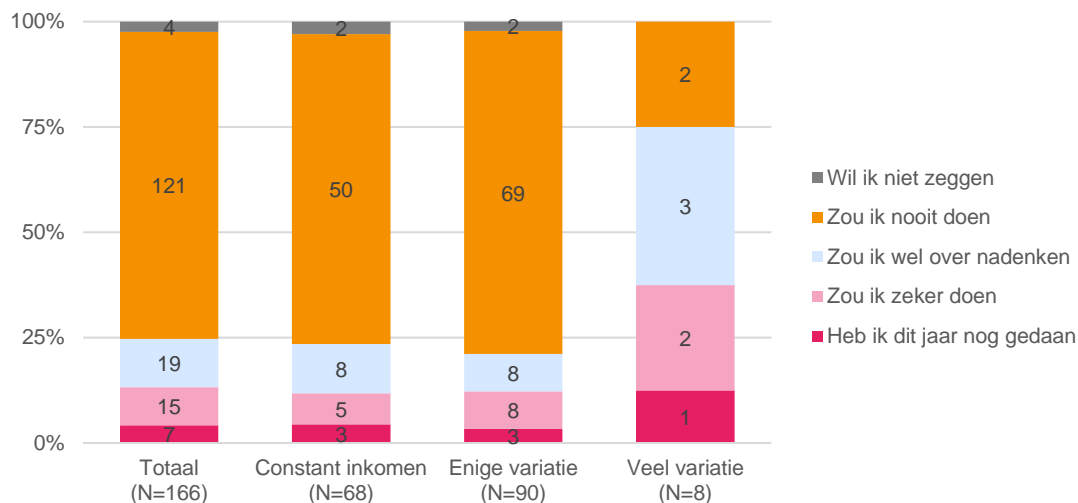

Figuur 21. De relatie tussen hoe constant het inkomen van mensen is en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn zwart te werken, hun huis illegaal te verhuren of onjuiste informatie op te geven om zo een hogere uitkering te krijgen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=163).

Figuur 22 toont de verschillen in (hypothetische) bereidheid om deel te nemen aan drugsgerelateerde vormen van (ondermijnende) criminaliteit tussen respondenten met stabiele inkomens en respondenten wiens inkomen meer

⁶⁰ In de survey hebben we ook de hoogte van het huishoudinkomen uitgevraagd. Bij het uitzetten van de survey merkten we dat de respondenten deze vraag moeilijk vonden om in te vullen. Bijvoorbeeld omdat jongeren geen idee hadden hoeveel hun ouders verdienen. Ook zijn er waarschijnlijk mensen die in plaats van het huishoudinkomen het persoonlijk inkomen hebben ingevuld. We kiezen er daarom voor om de uitkomsten van deze vraag niet te laten zien, ook omdat er geen duidelijke link met de bereidheid om deel te nemen aan ondermijnende criminaliteit uit naar voren komt.

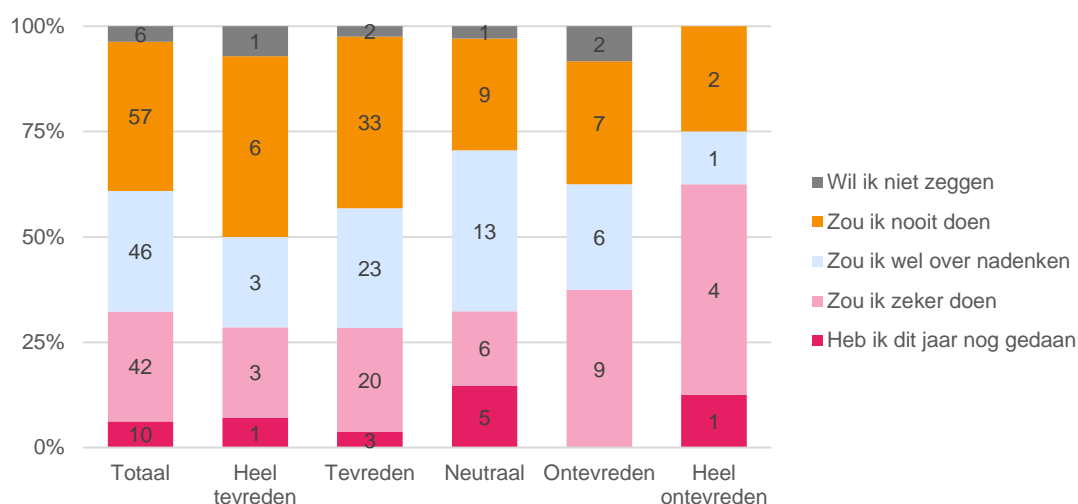
varieert. Net als bij niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit, zien we dat respondenten wiens inkomen veel varieert vaker bereid zijn om deel te nemen aan drugsgerelateerde criminaliteit. We zien geen verschil tussen respondenten wiens inkomen elke maand hetzelfde is en respondenten wiens inkomen van maand op maand enigszins varieert. Over het algemeen zien we, net als in het vorige hoofdstuk, dat het aandeel van de respondenten dat bereid is om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit lager ligt bij drugsgerelateerde vormen dan bij niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit.

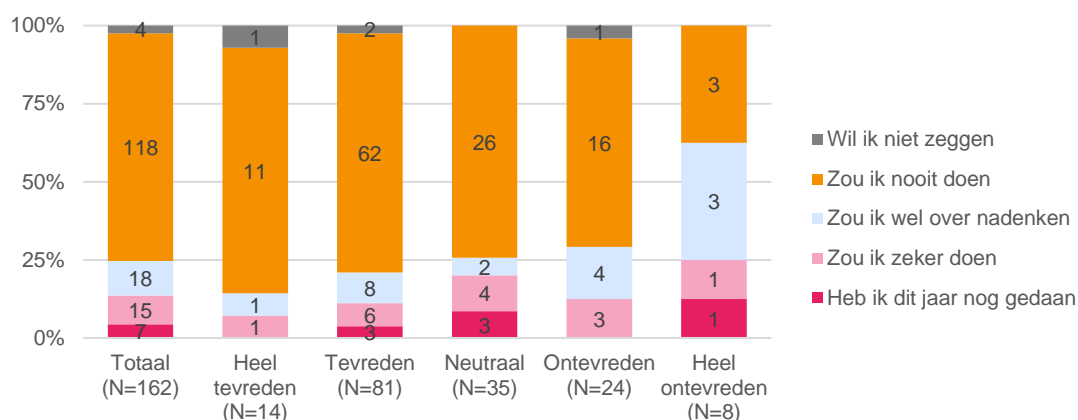
Figuur 22. De relatie tussen hoe constant het inkomen van mensen is en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn hasj, wiet of paddo's rond te brengen of te verkopen, hennep of wiet te verbouwen of paddo's te kweken, XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne rond te brengen of te verkopen of te willen helpen in een drugsclub of drugsafval te helpen vervoeren of dumpen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=166).

Naast de variatie in het inkomen, kan ook de tevredenheid met het inkomen een rol spelen in de bereidheid om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit. Uit figuur 23 komt inderdaad naar voren dat hoe minder tevreden respondenten zijn met hun inkomen, hoe vaker zij aangeven dat zij zeker bereid zouden zijn om deel te nemen aan niet-drugsgerelateerde vormen van criminaliteit of dat zij dit afgelopen jaar zelf gedaan hebben. Van degenen die tevreden of zelfs heel tevreden zijn met hun inkomen, is een kwart van de respondenten bereid om deel te nemen of heeft dit afgelopen jaar nog gedaan. Van degenen die neutraal of ontevreden zijn, geldt dit voor ongeveer een derde van de respondenten en voor degenen die heel ontevreden zijn, geldt dit zelfs voor bijna twee derde. Ook deze uitkomst lijkt de bevindingen uit de deskresearch en de interviews te bevestigen dat er een verband bestaat tussen een gebrek aan bestaanszekerheid en deelname aan criminele activiteiten. Wederom hierbij wel de kanttekening dat slechts een beperkt aantal respondenten aangeeft dat zij heel ontevreden zijn met hun inkomen.

Ook in de bereidheid tot deelname aan ondermijnende drugsgerelateerde criminaliteit, zien we in figuur 24 dat mensen die tevreden zijn met hun inkomen minder vaak aangeven dat zij dit zeker zouden doen of dit afgelopen jaar nog gedaan hebben. Dit bevestigt de eerdere aanwijzingen uit de deskresearch en de interviews over een verband tussen een gebrek aan bestaanszekerheid en de kans op deelname aan ondermijnende criminaliteit.

Figuur 23. De relatie tussen hoe tevreden mensen zijn met hun inkomen en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn zwart te werken, hun huis illegaal te verhuren of onjuiste informatie op te geven om zo een hogere uitkering te krijgen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=161).

Figuur 24. De relatie tussen hoe tevreden mensen zijn met hun inkomen en hun antwoord op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn hasj, wiet of paddo's rond te brengen of te verkopen, hennep of wiet te verbouwen of paddo's te kweken, XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne rond te brengen of te verkopen of te willen helpen in een drugsfabriek of drugsafval te helpen vervoeren of dumpen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen (N=162).

5.4.3 Eigen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit

Figuren 21 tot en met 24 tonen naast de hypothetische antwoorden wederom ook de daadwerkelijke betrokkenheid in het afgelopen jaar bij verschillende activiteiten. In paragraaf 4.4.3 bespraken we al dat van alle respondenten 4% (oftewel 7 personen) aangeeft in het afgelopen jaar zelf betrokken te zijn geweest bij drugsgelateerde criminaliteit en 6% (oftewel 10 personen) bij andere vormen van criminaliteit. We zien in figuren 21 tot en met 24 dat respondenten bij wie er veel variatie zit in het inkomen dat zij per maand verdienen, iets vaker betrokken zijn bij zowel drugsgelateerde als andere vormen van criminaliteit. Bij de tevredenheid over het inkomen is de relatie met daadwerkelijke betrokkenheid minder duidelijk, zowel bij drugsgelateerde criminaliteit, als bij andere vormen van (ondermijnende) criminaliteit. Net als in paragraaf 4.4.3 is het ook hierbij belangrijk om op te merken dat het slechts om een handvol respondenten gaat. Het aantal is te klein om er sterke conclusies uit te trekken. Ook zullen niet alle respondenten deze vragen over eigen betrokkenheid eerlijk hebben ingevuld en hebben we wellicht niet alle groepen respondenten bereikt met de survey (zie paragraaf 1.5 voor de aandachtspunten bij dit onderzoek).

6 Relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en andere factoren

In dit hoofdstuk gaan we in op de relatie tussen (ondermijnende) criminaliteit en andere factoren dan arbeidsparticipatie of (tevredenheid met) bestaanszekerheid die in dit onderzoek naar voren zijn gekomen als belangrijke factoren. Vooropgesteld moet worden dat er in de voorgaande hoofdstukken ook al vele andere factoren zijn benoemd, echter deze zijn nog wel in samenhang met arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid beschreven. Denk hierbij aan verklaringen waarom de stap naar betaald werk voor mensen te groot is (zoals een laag opleidingsniveau en een gebrek aan perspectief zoals beschreven in hoofdstuk 5), of aan factoren die raken aan tevredenheid met bestaanszekerheid (zoals het kunnen omgaan met geld en het nastreven van een bepaalde levensstandaard, zoals beschreven in hoofdstuk 6). Voor de volledigheid van het onderzoek is het goed om inzichtelijk te hebben welke (andere) factoren een belangrijke rol blijken te spelen bij betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit. Of dit allemaal factoren zijn die specifiek te beïnvloeden zijn vanuit het ministerie van SZW laten wij hier vooralsnog buiten beschouwing. In de vertaalslag naar maatregelen die mogelijk doeltreffend kunnen zijn (zoals beschreven in het volgende hoofdstuk) om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan kunnen deze in samenhang (en in samenwerking met andere ministeries) worden bekeken.

6.1 Synthese van de bevindingen

We zien op basis van de deskresearch en de interviews dat er verschillende andere factoren (dan arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid) bijdragen aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Uit de deskresearch blijkt dat factoren als socialisatie, stigmatisering, een gebrekkige sociale controle, een lage pakkans en lage straffen kunnen bijdragen aan de betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit. Deze factoren komen eigenlijk allemaal ook terug in de interviews. Zo zien we dat socialisatie een rol speelt en meedoen aan (ondermijnende) activiteiten zelf statusverhogend werkt voor bepaalde groepen kwetsbare jongeren. Ook horen we terug dat het stigma dat mensen ervaren niet bijdraagt aan het vertrouwen in de overheid, het schoolsysteem of werkgevers. Verder horen we uit de interviews dat er weinig sociale controle is in de wijken, wat zich in de wijken ook uit in een gebrek aan ouderbetrokkenheid. Tot slot worden de lage pakkans en de lage straffen als verklaring gegeven waarom het mensen onvoldoende afschrikt om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit. In de survey is niet uitgebreid gevraagd naar andere factoren dan arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, los van enkele factoren die al genoemd zijn in voorgaande hoofdstukken (bijvoorbeeld omtrent discriminatie in paragraaf 4.3.2).

6.2 Bevindingen deskresearch

Over de relatie tussen ondermijnende criminaliteit en andere factoren dan arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid is in de literatuur relatief veel geschreven. Het strekt voorbij de reikwijdte van dit onderzoek om alle factoren te kunnen benoemen die bijdragen aan de kans op ondermijnende criminaliteit, of om verschillende theorieën hierover te bevestigen of te ontcrachten. Onderstaande factoren zien we echter in verschillende documenten terug en hebben naar ons idee raakvlakken met factoren die in de onderzochte wijken van toepassing kunnen zijn.

Naast arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid zijn er nog veel andere factoren die samen lijken te hangen met deelname aan ondermijnende criminaliteit. We zullen enkele factoren noemen die we terugzien in de literatuur. Allereerst lijkt **socialisatie** een belangrijke rol te spelen bij (het aanleren van) crimineel gedrag⁶¹. Zo draagt ongunstige socialisatie (foute vrienden) eraan bij dat jongeren vaker op straat gaan hangen en een slechte verstandhouding

⁶¹ SCP (2021). Opgroeien in een kwetsbare wijk (2021): Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen. ([link](#)).

(kunnen) krijgen met hun ouders⁶². Jongeren kunnen op deze manier criminele contacten in de buurt opdoen. Naast vrienden spelen ook familiebanden en kennissen in de buurt een belangrijke rol⁶³. De differentiële associatie theorie⁶⁴ stelt dat de neiging om criminaliteit te plegen toeneemt voor individuen die leven in een sociale omgeving waar deviantie wordt geaccepteerd en de rechtsstaat wordt afgewezen.

Daarnaast kan **stigmatisering** bijdragen aan een hoger criminaliteitsniveau⁶⁵. Het beeld dat buitenstaanders van een groep hebben, informeert hun handelen. Bijvoorbeeld bij het geven van schooladvies, of door hen geen stage of baan te bieden. De jongeren kunnen dit beeld ook internaliseren en daar zelf naar gaan handelen. Zij kunnen het gevoel krijgen dat het niet uitmaakt wat zij doen, omdat het oordeel er al ligt, of een gevoel zich te moeten bewijzen door extra stoer te doen en daarmee de vooroordelen te bevestigen. Een laag zelfbeeld maakt kwetsbaar voor straatgedrag, rekrutering voor criminele diensten of voor radicalisering. Ook op basis van een eerder uitgevoerd onderzoek in de Vogeltjesbuurt in Tilburg (Zuid), stelt onderzoeker Tops (2018)⁶⁶ dat het stigma op een kwetsbare wijk (en de bewoners daarvan) bijdraagt aan de 'grimmige zelfredzaamheid' die kan ontstaan. Dit biedt een sociale inbedding voor ondermijnende criminaliteit⁶⁷.

Een **gebrekkige sociale controle** is een ander mechanisme dat kan bijdragen aan de mate van ondermijning in een wijk⁶⁸. Door een gebrekkige sociale controle en collectieve zelfredzaamheid in de wijk, kan toezicht op kinderen en jongeren tekortschieten en stimuleren of corrigeren mensen elkaar of elkaars kinderen niet of niet genoeg⁶⁹. De aanwezigheid van informele sociale controle én de aanwezigheid van een vertrouwensband tussen buurtgenoten kan juist bijdragen aan het verminderen van ondermijnende criminaliteit in een wijk. Uit onderzoek blijkt dat dit een matig tot sterke verlagende omgevingsfactor is⁷⁰.

Tot slot draagt de **lage pakkans** en de betrekkelijk **lage straffen** voor ondermijnende criminaliteit eraan bij dat het aantrekkelijker is om deel te nemen aan ondermijnende criminele activiteiten⁷¹. Volgens Tops en van der Torre⁷² is dit in kwetsbare wijken een gangbare gedachtegang met betrekking tot bijvoorbeeld hennepcultuur. De opbrengsten zijn hoog en de pakkans wordt vaak laag ingeschat, net als de gezondheidsrisico's van het product. De financiële opbrengsten zijn in kwetsbare wijken veel waard, ook voor loopjongens die slechts een klein deel van de winst krijgen. In combinatie met het idee dat softdrugs niet zo veel kwaad kan en dat iemand het moet produceren en dat de pakkans als laag wordt ingeschat, is dit een stimulans om dergelijke delicten te (blijven) plegen.

6.3 Bevindingen interviews

Vanuit de interviews horen we in grote lijnen dezelfde factoren terugkomen als vanuit de deskresearch, al dan niet net op een andere manier verwoord. We lichten de genoemde factoren hieronder per onderdeel toe.

⁶² De Boer, H., H. Ferwerda & J. Kuppens (2022). Do or don't: Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit. *Bureau Beke in opdracht van het WODC*. ([link](#)).

⁶³ Calderoni, F. et al. (2020). Recruitment into organized criminal groups: A systematic review. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (583), 1-28. ([link](#)).

⁶⁴ Calderoni, F. et al (2022). Recruitment into organized crime: An agent-based approach testing the impact of different policies. *Journal of Quantitative Criminology*, 38(1), 197-237.

⁶⁵ SCP (2021). Opgroeien in een kwetsbare wijk (2021): Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen. ([link](#)).

⁶⁶ Tops, P. (2018) Een ongetemde buurt. Achterstand, ondernemingszin en criminaliteit in een volksbuurt. Amsterdam: Balans.

⁶⁷ Kortleven, W.J. (2020). Een boekje open over ondermijning. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 19(1), 69-82. ([link](#)).

⁶⁸ De Boer, H., H. Ferwerda & J. Kuppens (2022). Do or don't: Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit. *Bureau Beke in opdracht van het WODC*. ([link](#)).

⁶⁹ SCP (2021). Opgroeien in een kwetsbare wijk (2021): Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen. ([link](#)).

⁷⁰ Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).

⁷¹ Divosa (2022) . Professionals social domein zijn geen crime-fighters: Pieter Tops over de taak van het sociaal domein in de strijd tegen ondermijning. *Geraadpleegd op 10 juni 2022*. ([link](#)).

⁷² Tops, P.W. & E.J. van der Torre (2015). Wijkenaanpak en ondermijnende criminaliteit. *Onderzoeksreeks Politieacademie*. ([link](#)).

6.3.1 *Deelname aan (ondermijnende) criminaliteit werkt statusverhogend onder bepaalde groepen kwetsbare jongeren*

Vanuit de interviews horen we meermaals terug dat deelname aan (ondermijnende) criminaliteit statusverhogend werkt. Jongeren zien in hun omgeving dat er mensen met dure auto's door de wijk rijden, of zij zien vrienden met dure merkkleding. Deze kwetsbare jongeren zijn erg vatbaar voor groepsdruk en willen graag tot een bepaalde groep horen. En juist deze jongeren zijn zo gevoelig voor 'het snelle geld'. Als de groep mensen met wie zij omgaan, veelal op straat, bepaalde (criminele) activiteiten verricht, werkt dat socialiserend. Het is normaal om in datzelfde gedrag mee te gaan en zelfs afwijkend om het niet te doen. Daarbij hebben veel bewoners (en ook jongeren) geen vertrouwen richting de overheid, wat de cultuur versterkt om zich tegen de autoriteiten op te stellen. Bovenstaande lijkt aan te sluiten bij wat we lazten in de deskresearch over socialisatie. Kwetsbare bewoners, en specifiek kwetsbare jongeren, lijken veel waarde te hechten aan wat hun vrienden en familie doen en nemen hetzelfde (deviante) gedrag over.

Enkele uitspraken van respondenten illustreren dat deelname aan (ondermijnende) criminaliteit een statusverhogend karakter heeft:

“Als ze worden aangehouden dan is dat statusverhogend. Ze weten hoe het werkt. Ze weten ook als zij een tijd ‘voor niks’ vast zitten als het bewijs niet rondkomt, dat ze later een schadevergoeding in kunnen dienen. Daar kunnen ze drugs van inkopen, kleding of een huurauto mee aanschaffen. Het draait vooral om het geld.” - Respondent uit Tilburg.

“Kinderen vinden het stoer dat papa 2 maanden vastzit” - Respondent uit Arnhem.

“Sommige jongeren vinden het een verademing als ze even vastzitten. Dan hebben ze rust, beschikking over een PlayStation en een ruimte om te sporten. En als ze weer naar buiten gaan hebben ze een grotere status.” - Respondent uit Tilburg.

6.3.2 *Stigmatisering van bewoners in de wijk kan bijdragen aan de kans op deelname aan ondermijnende criminaliteit*

Vanuit de verschillende interviews horen we terug dat er een bepaald stigma zit op de onderzochte wijken en op bewoners die uit deze wijken komen, wat kan bijdragen aan de kans op (ondermijnende) criminaliteit. Ook dit sluit aan op de bevindingen uit de deskresearch. Bewoners hebben niet het gevoel dat er echt naar hen wordt omgekeken en bewoners hebben het gevoel dat zij al een achterstand hebben vanwege de buurt waar zij vandaan komen. Dit wekt geen vertrouwen of perspectief voor hen. Hierdoor zijn mensen naar verwachting sneller vatbaar om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit, omdat ze geen vertrouwen hebben dat zij op andere manieren voor zichzelf in een goed levensonderhoud kunnen voorzien.

Tijdens de interviews hoorden we voorbeelden die bekend zijn bij professionals en bewoners dat er in de wijken te lage schooladviezen worden gegeven. Dit beschreven we al in paragraaf 4.3.2. Ook dit draagt mogelijk bij aan het gevoel dat het lot eigenlijk al bepaald is.

6.3.3 *Gebrekkige sociale controle in de wijk vergroot de kans op (ondermijnende) criminaliteit*

Uit de interviews blijkt dat er in de wijken sprake is van een gebrekkige sociale controle: men spreekt elkaar niet aan op afwijkend gedrag. Los van het feit dat deelname aan (ondermijnende) criminaliteit niet in alle wijken als afwijkend wordt gezien, kijken mensen dus eerder weg van de problemen dan dat zij hier melding van zouden doen. Dit zagen we tevens terug als een van de genoemde factoren in de deskresearch. Er is in alle drie de wijken sprake van een zwijgcultuur, die lastig te doorbreken is. Bij weinig vertrouwen in de overheid, en mogelijke angst voor represailles (vanwege bijvoorbeeld vernielingen of dreigementen), is het verklaarbaar dat mensen zich liever niet bemoeien met andermans zaken.

Daarnaast horen we specifiek in de wijken van Amsterdam en Tilburg terug dat er weinig ouderbetrokkenheid is. Er is dus ook weinig sociale controle binnen het gezin. Veel jongeren leven grotendeels op straat. Er is veel hoogbouw met grote gezinnen in kleine ruimten, waardoor sneller ruzies ontstaan en jongeren zich liever op straat begeven, bij hun vrienden. Op straat hebben de ouders geen zicht op wat de jongeren doen. Daarnaast hebben de ouders volgens sommige respondenten ook steeds minder te zeggen over hun kinderen (in bepaalde culturen). Jongeren gaan steeds meer hun eigen weg. Eén van de respondenten beschrijft dit als volgt: *“De jeugd neemt de overhand. Ze hangen tot 's avonds laat nog op straat, ze komen niet thuis. Ze gaan met huurauto's op pad. Ze denken niet vooruit, ze denken alleen op korte termijn.”* - Respondent uit Tilburg.

6.3.4 Een lage pakkans en lage straffen dragen volgens de respondenten bij aan de kans op deelname aan (ondermijnende) criminaliteit

Door meerdere respondenten wordt benoemd dat de pakkans relatief laag is, en de straffen ook relatief laag zijn. Het schrikt mensen dus niet heel erg af om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit. Dit zagen we tevens terug in de deskresearch. Dit wordt nog versterkt als mensen sowieso al weinig perspectief hebben en denken dat ze niet zo veel te verliezen hebben. Het is een risico van het vak. Eventjes vastzitten is voor veel jongeren of volwassenen zo slecht nog niet, en werkt zoals gezegd ook nog statusverhogend.

Respondenten geven aan dat er meer controle zou moeten zijn, oftewel meer politie op straat. Wijkagenten moeten vaak een heel groot gebied voor hun rekening nemen, waardoor ze niet alles zien en ook niet op alle meldingen af kunnen gaan. Daarnaast heeft de politie te weinig capaciteit om echt goed te controleren en te Rechercheren, zeker bij deze vormen van criminaliteit die veel onder de radar plaatsvindt. Het krijgt ook niet altijd de hoogste prioriteit. Enkele politieagenten die we spraken bevestigen dat het heel moeilijk is om goed tegen deze vormen van (ondermijnende) criminaliteit op te treden. Volgens hen zou je dan continu in de wijk moeten zijn, maar dat gaat niet.

7 Maatregelen om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan

In dit hoofdstuk beschrijven wij de maatregelen die volgens de respondenten doeltreffend kunnen zijn om (ondermijnende) criminaliteit (preventief) tegen te gaan. Om de opgehaalde bestaande en gewenste maatregelen bij elkaar te brengen, te toetsen en aan te scherpen organiseerden wij een groepsbijeenkomst met de geïnterviewde respondenten uit de verschillende wijken bij elkaar. Ook bespreken we in dit hoofdstuk de antwoorden die respondenten in de survey gaven op de open vraag wat de overheid zou kunnen doen om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan.

De maatregelen die we in dit hoofdstuk bespreken dienen in samenhang te worden uitgevoerd en er moet aan verschillende randvoorwaarden worden voldaan, zoals beschreven in paragraaf 7.2. In hoeverre deze maatregelen daadwerkelijk effectief zijn in het tegengaan van betrokkenheid bij ondermijning is lastig te bepalen en betrof geen onderdeel van deze opdracht. We raden daarom aan om de gevolgen van de maatregelen te monitoren, zodra deze (extra) worden ingezet.

7.1 Synthese van de bevindingen

Aangezien er veel onderlinge samenhang is tussen factoren die kunnen bijdragen aan deelname aan (ondermijnende) criminaliteit, is er ook een groot aantal gewenste maatregelen om dit tegen te gaan. Vanwege de hoge mate van onderlinge samenhang tussen de factoren die kunnen bijdragen aan (ondermijnende) criminaliteit, bestaat er ook veel samenhang tussen de maatregelen die effectief kunnen zijn om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan.

Drie maatregelen waar tijdens de groepsbijeenkomst veel aandacht voor was, waren: (1) het bieden van langdurige (passende) begeleiding, (2) het vergroten van de weerbaarheid van jongeren en ouders, en (3) het investeren in samenwerkingsverbanden. Het ministerie van SZW kan op het gebied van deze maatregelen bijvoorbeeld faciliteren of stimuleren. Bijvoorbeeld door meer te investeren in de infrastructuur van de gemeenten, om dit vervolgens vanuit gemeentelijk niveau op te pakken. Ook kan het ministerie op het gebied van samenwerking mogelijk belemmeringen wegnemen op het gebied van informatie-uitwisseling. Bij langdurige begeleiding is het van belang om financiële belemmeringen te kunnen wegnemen, bijvoorbeeld door meer maatwerk bij uitkeringen toe te passen. Volgens de respondenten is bestaanszekerheid de belangrijke rode draad. Hier heeft het ministerie van SZW een belangrijke rol in.

Bij deze maatregelen is het belangrijk dat aan enkele randvoorwaarden wordt voldaan: er is sprake van een lange adem, het sluit aan bij de behoeften van de wijkbewoners en het vindt plaats vanuit een integrale aanpak.

7.2 Randvoorwaarden

Tijdens de gesprekken en tijdens de groepsbijeenkomst zijn door de respondenten een aantal belangrijke aandachtspunten of randvoorwaarden genoemd. Dit zijn niet per se maatregelen op zichzelf, maar zijn juist van groot belang om de maatregelen die ingezet gaan worden, te laten slagen.

Een belangrijke randvoorwaarde die wordt genoemd is dat er sprake moet zijn van een **lange adem**. Er is vanuit bewoners, alsook vanuit professionals, kritiek op de veelheid aan allerlei losse initiatieven. Deze initiatieven komen en gaan, zonder dat vervolgens duidelijk is wat ze hebben opgeleverd. Dit wekt geen vertrouwen op onder bewoners en deze losse initiatieven lossen niet de structurele problemen op. Bewoners uiten hier sterk hun onvrede over. Zij zien allerlei dingen gebeuren, maar ze zien geen resultaat.

“Deze wijk heeft meer oprechte aandacht nodig van professionals, zoals woonconsulenten, wijkregisseurs en wijkagenten die zich voor langere tijd willen binden om vertrouwen te wekken.” - Respondent uit Tilburg.

Een ander veelgehoord aandachtspunt is dat er gekeken moet worden naar de **behoeften van de wijkbewoners**. Nu wordt er vaak van bovenaf bedacht wat bewoners nodig hebben, maar dit sluit lang niet altijd aan. Zo wordt er door meerdere respondenten in Tilburg een voorbeeld genoemd van een mooi initiatief om dans en kunst te stimuleren onder jongeren, waar veel geld in is gestoken. Voor sommige jongeren sluit dit zeker aan, maar professionals in de wijk horen ook veel kritiek van jongeren in de wijk die aangeven dat ze liever goed betaalde banen hebben dan dat ze gaan dansen. Het sluit niet aan op waar zij behoefte aan hebben.

Tot slot wordt gepleit voor een **integrale aanpak**. Dit is een veelgehoorde randvoorwaarde die wordt genoemd door professionals. Aangezien er veel factoren bijdragen aan de kans op betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit, moeten de oplossingsrichtingen ook vanuit verschillende hoeken komen (zoals vanuit de gemeente, woningcorporaties, het onderwijs, de arbeidsmarkt). Partijen hebben elkaar nodig en hebben allemaal invloed op een stukje van de puzzel. En daarbij mogen de bewoners dus absoluut niet mogen worden vergeten.

Samengevat kunnen maatregelen dus alleen succesvol zijn als deze bestaan uit langdurige investeringen in de wijk, vanuit de behoeften van de bewoners en vanuit een integrale aanpak.

7.3 Maatregelen op het gebied van arbeidsparticipatie

Er zijn diverse maatregelen genoemd om arbeidsparticipatie te stimuleren; maatregelen die kunnen bijdragen aan een grotere toeleiding naar werk. Maatregelen die het meest werden genoemd zijn:

1. Meer maatwerk bij uitkeringen, maar ook meer controle;
2. Meer maatwerk bij VOG-screening;
3. Het stimuleren van ondernemerschap en werkgeversvaardigheden;
4. Het bieden van langdurige begeleiding in de stappen richting betaald werk.

We gaan hieronder nader op de genoemde maatregelen in.

7.3.1 Meer maatwerk bij uitkeringen, maar ook meer controle

Een huidig knelpunt dat wordt ervaren is dat mensen worden gekort op de uitkering als zij werkervaring op (proberen te) doen, óf als hun kinderen een betaalde baan krijgen. Dit maakt dat mensen er sneller voor kiezen om niet te werken of zwart betaald werk te gaan doen. Het loont hiermee voor hen namelijk niet om te werken. Ook worden nu soms kinderen uit huis gezet vanaf hun 18e levensjaar (als gevolg van de korting op de uitkering), die vervolgens (nog) kwetsbaarder worden voor (ondermijnende) criminaliteit. De wens is dan ook om meer maatwerk toe te passen bij uitkeringen, om deze perverse prikkels tegen te gaan. Dit zal voornamelijk een doeltreffende maatregel zijn voor mensen die willen werken. Voor mensen die überhaupt niet willen werken, zal het naar verwachting niet bijdragen aan een oplossing.

In het Regeerakkoord 2021 'Omzien naar elkaar, voortuitkijken naar de toekomst' staat dat de kostendelersnorm wordt gewijzigd zodat inwonende jongvolwassenen tot 27 jaar niet langer meetellen als kostendeler voor de uitkering van huisgenoten. Dit is dus al een maatregel die in dit kader wordt getroffen. Ook worden de bijverdiengrenzen in de Participatiewet verruimd. Het is op het moment van schrijven nog niet duidelijk of dit de ervaren knelpunten van bewoners voldoende tegemoet gaat komen.

Uit de gesprekken met bewoners en professionals hoorden we ook veel terug dat er meer gecontroleerd zou moeten worden op de mensen met een uitkering. Ook noemen veel respondenten in de survey dit als aandachtspunt. Om te voorkomen dat mensen zowel zwart werken als een uitkering ontvangen, zou het inderdaad aan te bevelen zijn om hier

meer op te controleren. Het is goed om dit bij de betreffende gemeenten onder de aandacht te brengen en hen concrete handelingsperspectieven mee te geven om hierop te controleren.

Meer controle en meer maatwerk kunnen naast elkaar bestaan. Enerzijds geeft meer controle een duidelijk signaal af dat er tegen frauduleuze taferelen wordt opgetreden. Anderzijds kan er door meer controle beter worden gekeken naar waar het knelt, en kan er waar mogelijk maatwerk geboden worden waar dit verlangt wordt.

7.3.2 Meer maatwerk bij VOG-screening

Een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) is in verschillende gevallen van arbeidscontracten nodig. Bijvoorbeeld voor het vervullen van een functie waarin mensen werken met vertrouwelijke gegevens, kwetsbare personen, geld of goederen. Werkgevers kunnen dan vragen om een VOG. Een huidig knelpunt is dat mensen die eerder strafbare feiten hebben begaan geen VOG ontvangen en daardoor lastig aan het werk komen. Het is dan ook een wens om meer maatwerk toe te passen in de VOG-regelgeving, zodat mensen die eenmaal een misstap hebben begaan hier niet voor de rest van hun leven nadeel van ondervinden. Respondenten geven aan dat mensen een tweede kans zouden moeten krijgen.

Er bestaat al wel wat ruimte in de mogelijkheden om toch een VOG af te kunnen geven ondanks de aanwezigheid van relevante justitiële gegevens. Dat is het geval wanneer het belang van de aanvrager bij het verstrekken van de VOG zwaarder weegt dan het belang van de samenleving bij het beperken van risico's. We verwachten dat dit onvoldoende bij de doelgroep bekend is en/of dat deze mogelijkheid onvoldoende benut wordt. Het is namelijk in het onderzoek veelvuldig naar voren gekomen dat dit een knelpunt is dat wordt ervaren.

7.3.3 Het stimuleren van ondernemerschap en werknemersvaardigheden

In de wijken zijn verschillende initiatieven die bewoners kennis laten maken met het ondernemerschap. Een voorbeeld uit Amsterdam is de Eendagszaak die ondernemende bewoners uit de Van Deysselbuurt de gelegenheid biedt om wekelijks voor een dag eigenaar te zijn van de Eendagszaak. In Arnhem dient de oude basisschool de Vlindertuin als gebouw waar mensen bij elkaar komen. In de verschillende lokalen zitten kunstenaars en ondernemers. Daarnaast is er in Arnhem een stichting actief, stichting RecaP, met als doel het vergroten van de arbeidsparticipatie in de Geitenkamp. In Tilburg is de stichting Warm Hart in het leven geroepen. Deze stichting organiseert verschillende activiteiten voor jongeren en ouderen. Ook proberen zij ouderbetrokkenheid te stimuleren en zien zij kansen in het stimuleren van ondernemerschap. Door ondernemerschap (meer) te stimuleren kunnen jongeren en volwassenen veel beter een leven voor zichzelf opbouwen. Volgens een aantal respondenten zou ondernemerschap dus meer gestimuleerd moeten worden. Dit wordt met name genoemd door professionals, alsook door enkele bewoners, die vanuit hun ervaring zien dat dit bewoners kan helpen. Zij geven aan dat er veel bewoners zijn die zeker talenten hebben, die er nog onvoldoende uitkomen. Ondernemerschap kan volgens hen meer gestimuleerd worden via scholen, maar ook via stichtingen, welzijnsorganisaties en/of gemeenten. Dit heeft bovendien als bijeffect dat het betrokkenheid bij de buurt stimuleert.

“Het zou tof zijn als je kleine ateliers of plekken hebt waar jongeren iets kunnen doen, ergens in kunnen uitblinken en een opleiding kunnen doen.” - Respondent uit Arnhem.

7.3.4 Het bieden van langdurige begeleiding in de stappen richting betaald werk

Er is behoefte aan het langdurig begeleiden van mensen in de stappen richting (betaald) werk. Dit komt ook naar voren in de survey onder bewoners. Dit vraagt echter vaak echt een lange adem en een grote inzet op het wekken van vertrouwen en dus het investeren op de relatie. En om hierin vooral maatwerk toe te passen en te luisteren naar de behoeften van bewoners. Dit vraagt een andere manier van begeleiden dan tot nu toe doorgaans wordt gedaan. Deze begeleiding dient meer de drijfveren en krachten van de bewoners te volgen, dan om aanbod gedreven (waar zijn

werknemers nodig) te werk te gaan. Ga uit van de kracht van mensen en faciliteer hen in wat ze nodig hebben. Kunnen mensen eventueel ergens in opgeleid of bijgeschoold worden? Hoe zet je mensen in hun kracht? Sommige bewoners vinden het bijvoorbeeld leuk om te koken, te knippen of te naaien, of zijn bijvoorbeeld goed in boekhouding en kunnen ze anderen daarbij helpen. De aanbeveling van de respondenten is om mensen hierin te begeleiden en langdurig betrokken te blijven, want de stappen kunnen voor mensen erg groot zijn. Meerdere respondenten bevelen aan om meer laagdrempelige werktrajecten te creëren. Daarnaast zagen we al dat soms de stap naar betaald werk ook gewoon echt te groot is. Dan dient gezocht te worden naar meer passende gemeenschapsactiviteiten.

Je moet mensen op jonge leeftijd al stimuleren om hun talenten te gaan ontwikkelen en om iets te gaan doen met hun leven. - Respondent uit Amsterdam.

Een veelgehoord punt wat hierbij hoort, is dat mensen soms wat meer gefaciliteerd mogen worden. Er kunnen veel drempels zijn voor mensen in de stap naar betaald werk, zoals we beschreven in hoofdstuk 4. Denk bijvoorbeeld aan het niet hebben van een startkwalificatie, het niet kunnen betalen van kinderopvang of dit niet als mogelijkheid zien of het ontbreken van passend vervoer. We horen meermaals om in deze situaties aan te sluiten bij wat de bewoner nodig heeft. Investeer bijvoorbeeld in bepaalde opleidingen als dit kan helpen, geven respondenten aan. Ook bewoners noemen dit punt in de survey als een mogelijk doeltreffende maatregel. In de interviews horen we tevens terug dat het kan helpen als de kinderopvang voor kwetsbare bewoners (gratis) toegankelijk is. In Tilburg is een initiatief genaamd VVE Ambassadeurs. VVE staat voor voorschoolse- en vroegschoolse educatie, bedoeld om kinderen met een mogelijke (taal)achterstand beter voor te bereiden op de basisschool. VVE kan bijvoorbeeld plaatsvinden op een peuterspeelzaal. De VVE-ambassadeurs zijn moeders die andere moeders aanmoedigen om voor de peuterspeelzaal te kiezen. Dit komt echter lastig van de grond, geeft een van de respondenten aan: *“Dan komt toch het systeem weer om de hoek kijken. Mensen vragen zich dan af: ‘blijft dan mijn uitkering wel bestaan?’ Dit maakt dat mensen toch bang zijn om zulke dingen te doen.”* - Respondent uit Tilburg.

Een andere suggestie die enkele respondenten gaven om mensen te faciliteren was om mensen/kinderen eventueel te leren fietsen als zij dit nog niet kunnen (door middel van het aanbieden van een fietscursus), of te helpen aan een (leen)fiets als ze deze niet hebben. Op deze manier zouden mensen zich gemakkelijk kunnen verplaatsen in de wijk, of mogelijk zelfs buiten de wijk. Dergelijke suggesties zijn allemaal voorbeelden die genoemd worden om meer vanuit de bewoner mee te denken, in plaats van om van bovenaf te bedenken wat iemand nodig heeft.

7.4 Maatregelen op het gebied van (tevredenheid met) bestaanszekerheid

Er zijn enkele maatregelen genoemd die we kunnen linken aan het thema (tevredenheid met) bestaanszekerheid, alhoewel misschien iets minder expliciet als bij het onderwerp arbeidsparticipatie. Dit zijn grotendeels maatregelen rondom het vergroten van de weerbaarheid van mensen, zowel van jongeren als van ouders. Door bijvoorbeeld in te zetten op verschillende vormen van voorlichting kunnen jongeren een realistischer toekomstperspectief nastreven en eerder tevreden zijn met hun bestaanszekerheid.

Er is ook een aantal keer genoemd als mogelijke maatregel genoemd dat het zou helpen om de minimumlonen te verhogen, zodat het daadwerkelijk loont om te werken (ten opzichte van het ontvangen van een uitkering en toeslagen). Dit is echter niet dusdanig vaak benoemd in de interviews dat we deze ook hebben besproken in de groepsbijeenkomst. In de open vraag op de survey onder bewoners komt dit echter wel meermaals naar voren. Volgens de gesproken respondenten in de interviews zal dit niet helpen voor de mensen die geen startkwalificatie hebben, of dusdanig in de (financiële) problemen zitten dat er (mentaal) geen ruimte is voor opleiding of het zoeken van werk. Enkele andere respondenten noemden nog het verhogen of verlagen van de uitkeringen, maar ook dit lijkt geen heldere oplossingsrichting waar de respondenten eensgezind over zijn. Tijdens de groepsbijeenkomst zijn we op deze laatstgenoemde maatregelen dan ook niet nader ingegaan. Wel is er veel gesproken over het vergroten van de weerbaarheid tegen (ondermijnende) criminaliteit, op diverse manieren.

7.4.1 *Het vergroten van de weerbaarheid van zowel jongeren, ouders, als ondernemers*

Tijdens de interviews zijn verschillende bestaande initiatieven of maatregelen genoemd om in te zetten op het vergroten van weerbaarheid van bewoners en ondernemers tegen (ondermijnende) criminaliteit. Tegelijkertijd is het een wens om hier nog méér op in te zetten.

Een voorbeeld van een bestaand initiatief is het programma 'Weerbaar Amsterdam'. Het programma wil criminele geldstromen en de netwerken daaromheen in beeld krijgen, verstoren en tegengaan. Daarnaast wil het programma de weerbaarheid tegen de sociale ontwrichting van drugshandel versterken. Verschillende maatregelen moeten hier een bijdrage aan leveren door het vertrouwen tussen Amsterdammers en de overheid te vergroten en uit te dragen dat misdaad niet loont. Het programma omvat verschillende initiatieven vanuit de gemeente Amsterdam en het Actiecentrum Veiligheid en Zorg Amsterdam-Amstelland.

Het voorlichten van jongeren op scholen is iets dat in meer of mindere mate al wel gebeurt, maar wat ook een nadrukkelijke wens is om hier (meer) aandacht aan te besteden. Het is van groot belang om jongeren bewust te maken van (1) de risico's en gevaren van (ondermijnende) criminaliteit, maar ook om (2) een realistisch toekomstperspectief te schetsen. Dit kan zowel op scholen, als bijvoorbeeld door de inzet van jongerencoaches en/of goede rolmodellen. Er wordt door de respondenten nadrukkelijk geadviseerd om hier al vroegtijdig mee te beginnen, vanaf groep 7 en 8. Het zou volgens sommigen standaard onderdeel van het curriculum moeten zijn.

Ook het voorlichten van ouders is een veelgehoorde aanbeveling om op in te zetten, en het inzetten op ouderbetrokkenheid. Veel ouders weten niet (meer) zo goed wat hun kinderen doen of waar zij mee in aanraking komen. Met het geven van voorlichting worden ouders bewuster van wat hun kinderen doen en welke mogelijke gevaren op de loer liggen. Het is hierbij ook belangrijk om vaders goed te betrekken, aangezien zij een belangrijk rolmodel kunnen zijn. Ook is het belangrijk om ouders mee te geven dat het niet haalbaar is dat alle kinderen advocaat of dokter worden, wat soms nog een overtuiging is. Een respondent adviseert om ouders te informeren dat we een groot tekort hebben aan vakmensen. Ook zouden sommige bewoners baat hebben bij voorlichting hoe zij beter met geld om kunnen gaan. Voorgelichte ouders dragen vervolgens hun kennis weer over op andere ouders, waardoor veel bewoners bereikt kunnen worden. Respondenten adviseren om scholen hierbij te betrekken, maar ook bijvoorbeeld actieve buurtmoeders en -vaders. Naast voorlichting aan ouders raden respondenten ook aan om in te zetten op een stuk taalontwikkeling en opleidingen.

7.5 **Maatregelen op andere factoren**

Uit de gesprekken met professionals en bewoners hoorden we diverse maatregelen terug die raken aan andere factoren dan arbeidsparticipatie en (tevredenheid met) bestaanszekerheid. Een aantal maatregelen valt onder te verdelen in investeringen in de fysieke omgeving (het aanpassen van het woonbeleid), alsook investeringen in de sociale omgeving (betrokkenheid in de wijk stimuleren en het inzetten van positieve rolmodellen). Andere maatregelen raken meer aan de repressieve kant van de aanpak dan aan de preventieve kant (hogere straffen en meer politie op straat). Een laatste genoemde maatregel raakt aan allerlei diverse domeinen (het versterken van samenwerkingsverbanden in de aanpak).

Bij dergelijke maatregelen is het de vraag in hoeverre deze - al dan niet op indirecte wijze - op het beleidsterrein van SZW liggen. Sommige maatregelen liggen dat misschien niet. Zoals aangegeven achten wij het voor de volledigheid in dit onderzoek wel van belang ook deze maatregelen te benoemen. Het zijn namelijk wel degelijk wensen die we nadrukkelijk in dit onderzoek hebben opgehaald. Mogelijk kan het ministerie van SZW, bij maatregelen waar zij zelf niet of niet direct over gaan, hiervoor wel de benodigde aandacht vragen bij andere ministeries of partijen. Het is belangrijk om zowel de factoren die bijdragen aan (ondermijnende) criminaliteit, alsook de maatregelen om dit (preventief) tegen te gaan, in samenhang te bezien en gezamenlijk met andere partijen op te trekken.

7.5.1 *Het woonbeleid aanpassen in de wijk om meer sociale mix te stimuleren*

Momenteel bestaat een groot deel van de woningen in de onderzochte wijken uit sociale huur. In buurten met veel sociale huur is vaak sprake van multiple problematiek, zoals armoede, verslavingsproblematiek, overlast en verschillende vormen van criminaliteit. Een respondent zegt hierover het volgende: *“Uit wetenschappelijk onderzoek weten we dat wanneer meer dan twee derde een corporatiewoning is, er een twee keer zo groot risico is op problematieken als overlast en ondermijnende criminaliteit. Kwetsbaarheid in de wijk en ondermijnende criminaliteit gaan samen.”* - Respondent uit Amsterdam.

Wanneer jongeren gaan studeren en gaan werken, verdienen ze te veel geld om in de wijk te blijven wonen. Op deze manier trekken positieve rolmodellen de wijk uit. Daarom adviseren verschillende respondenten om de sociale status in de wijk meer te gaan mixen. Door een andere samenstelling van de wijk kan een concentratie van mensen met een lage sociaaleconomische status, en problemen waar zij vaak mee te maken krijgen, worden verminderd. Mensen die in een buurt wonen, trekken zich op aan wat er in de buurt gebeurt en wat voor soort mensen er wonen. In de verschillende wijken wordt hier al steeds meer op ingezet, maar dit is wel een proces wat heel lang kan duren. Het passend toewijzen van mensen aan woningen kan belemmerend zijn bij de bestaande bouw.

Enkele respondenten geven de tip om de samenwerking met werkgevers op te zoeken. *“Het helpt misschien om meer te investeren om ‘goede mensen of organisaties’ in de wijk te krijgen, bijvoorbeeld door met verschillende grote goede werkgevers (provinciehuis, gemeente, HAN, ziekenhuis, paleis van justitie, politie) werktrajecten of stages op te zetten voor jonge werknemers. In samenwerking met de woningcorporaties kan voor hen ook woonruimte in de wijk gezocht worden.”* - Respondent uit Arnhem.

Volgens de respondenten aanwezig bij de groepsbijeenkomst is deze maatregel effectief, maar vooral in combinatie met andere maatregelen. Alleen het aanpassen van de sociale mix in de wijk zal niet voldoende zijn, er is meer nodig dan dat. Dit geldt overigens ook voor andere maatregelen dat deze enkel op zichzelf niet zaligmakend zullen zijn.

7.5.2 *De sociale cohesie versterken door betrokkenheid in de wijk te stimuleren*

Een veelgehoorde wens is om meer betrokkenheid in de wijk te stimuleren. Bewoners in de wijken zijn erg op zichzelf of op hun eigen gemeenschap gericht. Door meer betrokkenheid in de wijk te stimuleren, bijvoorbeeld door laagdrempelige ontmoetingsgelegenheden en activiteiten te organiseren, kan de sociale cohesie mogelijk versterkt worden. Ook maakt dit het voor de professionals gemakkelijker om contact te maken met de wijkbewoners en goed op te halen wat er speelt en welke behoeften er leven. Wel is de waarschuwing om dit niet van bovenaf over te nemen, maar juist om dit vanuit de bewoners zelf te laten ontstaan.

“Er is een grote groep aan jongeren en jongvolwassenen die wat willen doen, die zelf wat willen organiseren, die gewoon goed gefaciliteerd moeten worden. Wat je vaak ziet zijn organisaties die het zelf doen, maar dat is niet duurzaam. Het moet niet afhankelijk zijn van de professionals, zij moeten meer faciliteren.” - Respondent uit Tilburg.

Een voorbeeld van een bestaand initiatief om de sociale cohesie in de buurt te stimuleren is het project VoorUit in de Couperusbuurt in Amsterdam. Binnen dit project is de wijk verdeeld in tien hofjes met aan elk hofje een jongere gekoppeld. De jongeren moeten zorgen voor verbinding tussen de bewoners van het hofje. Bijvoorbeeld door regelmatig in gesprek te gaan met zijn of haar burens uit het hofje en het faciliteren van online contact (zoals door het aanmaken van een Whatsapp- en/of Facebook-groep). Naast het creëren van een prettige sfeer binnen de hofjes, zet VoorUit zich ook in voor de Couperusbuurt als geheel. Iedere jongere zal een ‘specialisatie’ krijgen, zoals hulp bij het runnen van het buurthuis en evenementen organiseren. Door middel van meer informele controle is de buurt (hopelijk) minder vatbaar voor criminaliteit.

7.5.3 *Het inzetten van positieve rolmodellen in de wijk als voorbeeldfunctie*

Op dit moment ervaart men een gebrek aan goede voorbeelden in de wijk. Jongeren zien nu voornamelijk het voorbeeld van het hebben van dure kleding en auto's en willen dit ook. Ze kunnen dit snel bereiken door deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit, zoals het rondbrengen van drugs. Zij zien dus veel 'foute' voorbeelden.

Een rolmodel is een persoon die een voorbeeldfunctie heeft voor een bepaalde doelgroep. Jongeren in een kwetsbare wijk hebben een positief rolmodel nodig die zich in dezelfde situatie als hen bevindt, maar juist niet het criminele pad opgaat. Een goed voorbeeld doet goed volgen. Hierbij zou het helpen als positieve rolmodellen niet de wijk uittrekken (bijvoorbeeld door meer in te zetten op een sociale mix in de wijk), maar ook bijvoorbeeld door initiatieven extra te stimuleren of te faciliteren.

7.5.4 *Het verhogen van straffen*

Een veelgehoord kritiekpunt van veel respondenten is dat de (ondermijnende) criminaliteit niet echt afschrikt, omdat de straffen relatief laag zijn. Dit wordt zowel door professionals als bewoners genoemd. Door het verhogen van de straffen zouden mensen volgens hen meer afschrikt kunnen worden voor deze vormen van criminaliteit. Het zou het plegen van dergelijke delicten onaantrekkelijk moeten maken. Daarnaast wordt door het hoger straffen nog duidelijker een signaal afgegeven dat dergelijk gedrag niet acceptabel is. Tijdens de groepsbijeenkomst vullen een aantal respondenten aan op dit punt dat het ook sterk van belang is om goed naar de context van de situatie te kijken. Als er niks wordt gedaan aan de factoren waardoor iemand in de (ondermijnende) criminaliteit terecht is gekomen, heeft alleen hoger straffen weinig zin. Er moet dan namelijk juist ook goede nazorg worden geboden om te voorkomen dat iemand nog weer opnieuw de fout in gaat.

We laten ons niet specifiek uit over welke vorm van straffen verhoogd zou moeten worden. We impliceren niet dat een verhoging van de straffen noodzakelijkerwijs een hogere gevangenisstraf moet zijn. Je zou namelijk ook kunnen denken aan andere manieren van straffen, zoals hogere geldboetes, het opleggen van bepaalde werkstraffen of andersoortige maatregelen. Waarbij zoals de respondenten aangeven nazorg dus erg van belang is. Sinds een aantal jaren zet de overheid al steeds meer in op een integrale aanpak van (ondermijnende) criminaliteit⁷³, waarbij een samenhangende aanpak van preventie, weerbaarheid, verstoring en straffen het doel is. Het kritiekpunt van veel respondenten is dat het pakket aan bestuursrechtelijke, privaatrechtelijke en strafrechtelijke maatregelen momenteel (nog) niet voldoende afschrikkend werkt. Het is dan ook aan te bevelen om te blijven inzetten op een dergelijke integrale aanpak van (ondermijnende) criminaliteit, en om dusdanig maatregelen toe te passen om te laten zien dat misdaad niet loont.

Een aantal respondenten benoemt in de laatste open vraag in de survey dat het zou helpen als bepaalde (soft)drugs gelegaliseerd worden. Op die manier wordt het meer uit de criminaliteit gehaald. Tijdens informele gesprekken tijdens het afnemen van de survey horen we dit ook enkele keren terug. Het is een markt van vraag en aanbod, dus het blijft toch wel bestaan, lijkt het standpunt van veel bewoners.

7.5.5 *Meer politie op straat om enerzijds te handhaven, maar ook om de zichtbaarheid en het vertrouwen te vergroten*

Een huidig knelpunt dat respondenten noemen is dat er te weinig politie op straat is. Er is behoefte aan meer (zichtbaarheid van) politie op straat, met twee verschillende doelen:

1. Meer politie op straat zorgt ervoor dat er beter gehandhaafd kan worden op (ondermijnende) criminaliteit. Meer zichtbaarheid van politie op straat zou een afschrikkende werking kunnen hebben voor criminelen.
2. Op dit moment hebben wijkagenten een veelheid aan taken, waardoor ze niet altijd zichtbaar (kunnen) zijn in de wijk. Hierdoor kunnen zij niet goed investeren in de relatie met buurtbewoners. Meer zichtbaarheid van wijkagenten kan het vertrouwen vergroten dat er naar de bewoners in de wijk wordt omgekeken.

⁷³ Rijksoverheid (2021). Maatregelen tegen ondermijnende criminaliteit. ([link](#)).

Veel respondenten vanuit de survey noemen het eerste punt als maatregel die de overheid zou moeten nemen: meer controle (en hogere straffen). Tijdens de groepsbijeenkomst beamen vooral de professionals met name het tweede punt.

7.5.6 Het stimuleren of versterken van samenwerkingsverbanden in de aanpak van (ondermijnende) criminaliteit

Vanuit de verschillende gesprekken horen we veel terug dat er meer samenwerking nodig is vanuit verschillende partijen in de wijk, samen mét bewoners. Dit punt is veel genoemd door professionals. Er zijn al diverse samenwerkingsverbanden op regionaal en landelijk niveau in de aanpak van (ondermijnende) criminaliteit. Op lokaal niveau, in de wijk, is er echter door veel respondenten nog onvoldoende het gevoel dat deze samenwerking al voldoende staat. Het kan nog veel beter. Respondenten geven aan dat vaak regelgeving (bijvoorbeeld omtrent het uitwisselen van gegevens in het kader van de AVG) in de weg zit, maar ook dat partijen elkaar nog niet (goed) weten te vinden. Een aantal deelnemers benoemt dat er ook op het gebied van detentie veel te verbeteren is in de samenwerking en dat er al veel meer gefocust moet worden op resocialisatie vanuit detentie.

Een aantal voorbeelden van samenwerkingsverbanden zijn er. De tien Regionale Informatie- en Expertise Centra (RIEC's) en het Landelijk Informatie- en Expertise Centrum (LIEC) ondersteunen partners bij de bestrijding van (ondermijnende) criminaliteit. Ze verbinden informatie, expertise en krachten van de verschillende overheidsinstanties. Daarnaast stimuleren en ondersteunen zij de publiek-private samenwerking bij de aanpak van ondermijning. Ook in een Platform Veilig Ondernemen (PVO) werken politie, justitie, gemeenten, brancheorganisaties en ondernemers op regionaal niveau samen aan veiligheidsproblemen. Naast landelijke en regionale samenwerkingsverbanden horen wij in de gesprekken ook dat diverse lokale samenwerkingen ontstaan, zoals de PACT-aanpak, de Intensieve Leefbaarheidsaanpak (ILA) en de familieaanpak in Tilburg, Weerbaar Amsterdam in Amsterdam en de ondermijningstafel en het project ondermijning Geitenkamp in Arnhem.

8 Conclusie en aanbevelingen

8.1 Conclusies

Dit rapport beschrijft de bevindingen van ons onderzoek naar de relatie tussen betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit enerzijds en arbeidsparticipatie en (tevredenheid met bestaanszekerheid) anderzijds. Dit onderzoek hebben we uitgevoerd in drie wijken in Amsterdam, Arnhem en Tilburg.

In deze drie wijken komen verschillende vormen van criminaliteit voor, zoals drugscriminaliteit, woonfraude, zwartwerken en uitkeringsfraude. De professionals en bewoners die wij spraken in de interviews hebben onzes inziens een redelijk goed beeld van de aard van de (ondermijnende) criminaliteit in de onderzochte wijken. De omvang vonden zij lastiger om in te schatten, wat niet verrassend is omdat veel van deze criminele activiteiten vaak 'onder de radar' plaatsvinden. Dit blijkt ook uit de bevindingen van de survey, waarbij relatief veel bewoners aangeven niet te weten welke vormen van (ondermijnende) criminaliteit voorkomen (of hier niets over willen zeggen). In de survey is er wel een groep respondenten die voor de verschillende vormen van (ondermijnende) criminaliteit aangeeft dat dit in hun wijk 'soms' of zelfs 'veel' voorkomt.

Het niet hebben van betaald werk draagt, in combinatie met andere factoren, bij aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Dit komt zowel uit de survey als in de interviews en uit de deskresearch naar voren. In de interviews horen we terug dat voor veel mensen de stap naar betaald werk te groot is, om verschillende redenen. Daarnaast zien we dat niet alle bewoners de meerwaarde zien van werken. Uit de survey onder bewoners blijkt dat van degenen die geen betaalde arbeid verrichten, een hoger percentage aangeeft dat zij crimineel gedrag zouden vertonen in de hypothetische situatie waarin zij niet konden rondkomen, dan van degenen die wel een baan of een eigen bedrijf hebben. Eenzelfde patroon zien we als het gaat om eigen, directe betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit in de survey, al is dit gebaseerd op slechts een handvol observaties. Ook zien we dat veel bewoners geen meerwaarde van werken zien. De meestgenoemde reden hiervoor in de survey is dat werken te weinig geld oplevert en daarnaast noemen respondenten vaak als reden dat mensen op andere manieren gemakkelijker geld kunnen verdienen.

Ook een laag inkomen draagt, in combinatie met andere factoren, bij aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. In kwetsbare wijken biedt criminaliteit aantrekkelijke alternatieve mogelijkheden om (snel) geld te verdienen. Ook horen we in de interviews dat sommige bewoners niet (goed) met geld kunnen omgaan. Uit de survey komen schulden als belangrijke reden naar voren dat mensen in deze wijken niet kunnen rondkomen. Kwetsbare jongeren streven ook relatief vaak een niet-realistische levensstijl na. Uit de survey kwam verder naar voren dat respondenten van wie het inkomen sterk varieert van maand op maand, vaker aangeven dat zij bereid zouden zijn om deel te nemen aan criminele activiteiten, in de hypothetische situatie dat zij niet zouden kunnen rondkomen. Belangrijke kanttekening hierbij is echter dat slechts een beperkt aantal respondenten aangaf dat hun inkomen sterk varieerde.

Naast arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, zijn er ook nog verschillende andere factoren die bijdragen aan de kans om betrokken te raken bij (ondermijnende) criminaliteit. Uit de deskresearch blijkt dat factoren als socialisatie, stigmatisering, een gebrekkige sociale controle, een lage pakkans en lage straffen kunnen bijdragen aan de betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit. Deze factoren komen eigenlijk allemaal ook terug in de interviews. Zo zien we dat socialisatie een rol speelt en meedoen aan (ondermijnende) activiteiten zelf statusverhogend werkt voor bepaalde groepen kwetsbare jongeren. Ook horen we terug dat het stigma dat mensen ervaren niet bijdraagt aan het vertrouwen in de overheid, het schoolsysteem of werkgevers. Verder horen we uit de interviews dat er weinig sociale controle is in de wijken, wat zich in de wijken ook uit in een gebrek aan ouderbetrokkenheid. Tot slot worden de lage

pakkans en de lage straffen als verklaring gegeven waarom het mensen onvoldoende afschrikt om deel te nemen aan (ondermijnende) criminaliteit.

Op veel verschillende terreinen zijn er maatregelen te nemen die mogelijk doeltreffend zijn om betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan. Er is veel onderlinge samenhang tussen factoren die kunnen bijdragen aan deelname aan (ondermijnende) criminaliteit, zowel binnen als buiten het beleidsterrein van het ministerie van SZW. De gewenste maatregelen die genoemd werden binnen het onderzoek raken aan arbeid en bestaanszekerheid, maar ook aan school, langdurige begeleiding en andere zaken zoals de woningvoorraad in de wijk en strengere controle. Deze gewenste maatregelen zijn tijdens dit onderzoek meermaals naar voren gekomen en lijken dan ook allemaal bij te dragen aan het tegengaan van (ondermijnende) criminaliteit. Tijdens de groepsbijeenkomst is er in groepjes expliciet verder gesproken over de maatregelen op het gebied van het bieden van langdurige (passende) begeleiding, het vergroten van de weerbaarheid van jongeren en ouders, en het investeren in samenwerkingsverbanden. Deze werden door de deelnemers als erg belangrijk ervaren. Het ministerie van SZW kan op het gebied van deze maatregelen bijvoorbeeld faciliteren of stimuleren. Bijvoorbeeld door meer te investeren in de infrastructuur van de gemeenten, om dit vervolgens vanuit gemeentelijk niveau op te pakken. Ook kunnen zij op het gebied van samenwerking mogelijk belemmeringen wegnemen op het gebied van informatie-uitwisseling. Bij langdurige begeleiding is het van belang om financiële belemmeringen te kunnen wegnemen, bijvoorbeeld door meer maatwerk bij uitkeringen toe te passen.

8.2 Aanbevelingen

Er zijn in dit onderzoek verschillende maatregelen genoemd die doeltreffend kunnen zijn om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan. Deze hangen onderling met elkaar samen en vallen niet logischerwijs precies binnen één beleidsterrein, zoals dat van SZW. We raden het ministerie van SZW dan ook aan om deze maatregelen in **onderlinge samenhang** te bekijken en hier samen met andere ministeries en gemeenten invulling aan te geven. We achten alle genoemde maatregelen zoals genoemd in dit rapport van belang om (ondermijnende) criminaliteit tegen te gaan.

Allereerst komen er uit ons onderzoek drie **randvoorwaarden** naar voren die van belang zijn om deze maatregelen succesvol te laten zijn:

- a. Er moet sprake zijn van een **integrale aanpak**. Aangezien er veel factoren bijdragen aan de kans op betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit, moeten de oplossingsrichtingen ook vanuit verschillende hoeken komen, zoals vanuit de verschillende ministeries, gemeenten, woningcorporaties, het onderwijs, de arbeidsmarkt, en vooral ook samen met bewoners. Al deze maatregelen vormen een onderdeel van een groter geheel in de preventie van (ondermijnende) criminaliteit. Er is niet één oorzaak, en dus ook niet één oplossing;
- b. Het moet **aansluiten bij de behoefte van de bewoners**. Het kritiekpunt momenteel is dat er nu veel 'van boven' wordt opgelegd, in plaats van dat er wordt gekeken en geluisterd naar de behoeften van bewoners. Het is dan ook van essentieel belang om betere aansluiting te vinden bij de leefwereld van bewoners. Professionals dienen dan ook de ruimte te krijgen om te investeren in langdurige relaties in de wijken waar zij werkzaam zijn, zodat er meer onderling vertrouwen kan ontstaan. Dat is tevens de derde belangrijke randvoorwaarde;
- c. Er moet sprake zijn van **een lange adem**. Het is niet realistisch dat er op korte termijn verschillen te zien zijn. De problemen in deze wijken zijn over langere tijd ontstaan en vragen ook langdurige tijd en investeringen om ze tegen te gaan. Het is dus belangrijk om te beginnen bij de basis en niet (alleen) in te zetten op tijdelijke impulsen en programma's.

De **maatregelen op het terrein van arbeidsparticipatie** die naar voren kwamen in dit onderzoek zijn:

- a. Meer maatwerk bij uitkeringen, maar ook meer controle;
- b. Meer maatwerk rondom Verklaringen Omtrent het Gedrag (VOG's);
- c. Het stimuleren van ondernemerschap en werkgeversvaardigheden;
- d. Het bieden van langdurige begeleiding in de stappen richting betaald werk.

Meer maatwerk bij uitkeringen en bij VOG's vraagt mogelijk om (extra) aanpassingen in de wet- en regelgeving. Hier worden momenteel ook al aanpassingen in gedaan. Het is belangrijk om goed te monitoren of deze aanpassingen de gewenste effecten opleveren en tot de beoogde verbeteringen leiden bij de doelgroep. Ook is het van belang om direct al te starten met het toepassen van maatwerk (nog voor de aanpassingen van de wet- en regelgeving), omdat er elke dag mensen zijn die hier problemen van ondervinden. Vaak vragen landelijke aanpassingen als deze een lange tijd, terwijl de problemen zich nu al afspelen. In de tussentijd is het aan te bevelen om te bezien in hoeverre het mogelijk is om gemeenten alvast ruimte te geven om hier ruimer mee om te gaan en meer maatwerk toe te passen. Meer controle en meer maatwerk kunnen naast elkaar bestaan. Enerzijds geeft meer controle een duidelijk signaal af dat er tegen frauduleuze taferelen wordt opgetreden. Anderzijds kan er door meer controle beter worden gekeken naar waar het knelt, en kan er waar mogelijk maatwerk geboden worden waar dit verlangd wordt. Het stimuleren van ondernemerschap en het bieden van langdurige begeleiding zou door het ministerie van SZW gestimuleerd en gefaciliteerd kunnen worden. Een aantal keer is bijvoorbeeld benoemd om ondernemerschap meer te stimuleren op scholen, maar ook om meer passende werktrajecten aan te kunnen bieden. Voor het bieden van langdurige begeleiding is het van belang om goed aan te sluiten bij wat bewoners nodig hebben. Dit kan per wijk, maar zeker ook per persoon, sterk verschillen. We raden het ministerie aan om hierover in gesprek te gaan met gemeenten, maar ook met het onderwijsveld. Wat hebben zij nodig om kwetsbare bewoners langdurig te begeleiden? Waar zien zij kansen voor het in hun kracht zetten van bewoners en hoe kunnen scholen hierin een rol spelen? We raden daarbij tevens aan om in gesprek te gaan met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) om te onderzoeken of en in hoeverre ondernemerschap, maar ook voorlichting rondom ondermijnende criminaliteit, op structurele wijze onderdeel kunnen uitmaken van het curriculum.

Met betrekking tot **maatregelen op het gebied van bestaanszekerheid** zijn maatregelen genoemd gerelateerd aan het vergroten van de weerbaarheid van bewoners (en ondernemers). Respondenten zien bijvoorbeeld meerwaarde in het voorlichten van jongeren en ouders over de gevaren van (ondermijnende) criminaliteit, maar ook over de kansen die zij wel hebben om volwaardig te kunnen meedoen in de maatschappij en om hen een realistisch toekomstperspectief te bieden. Dit zou moeten gebeuren in combinatie met de eerdergenoemde langdurige begeleiding om ze daarbij te helpen. Tegelijkertijd mogen hierbij geen financiële belemmeringen in de weg staan, wat bijvoorbeeld kan door maatwerk bij uitkeringen toe te passen. Voorlichting op zich gaat het verschil niet maken, maar in combinatie met andere maatregelen is de verwachting dat dit wel degelijk kan bijdragen aan de preventie van (ondermijnende) criminaliteit. Ook hierbij raden we het ministerie van SZW aan om hier een actieve rol in te pakken omtrent het stimuleren of faciliteren van dergelijke maatregelen, bijvoorbeeld in samenwerking met het ministerie van Justitie en Veiligheid. Tot slot is op het thema bestaanszekerheid door respondenten benoemd dat de minimumlonen verhoogd moeten worden en/of de uitkeringen verlaagd, zodat werken meer loont. Het is vooralsnog echter niet duidelijk wat de gevolgen hiervan precies zijn, waarbij het ook de vraag is hoe reëel het is om dergelijke veranderingen door te voeren. Het zou goed zijn om hier nader onderzoek naar te doen.

Tot slot komen er in dit onderzoek nog een aantal **overige maatregelen** naar voren die niet direct gerelateerd zijn aan arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, namelijk op het gebied van:

- a. Investerings in de fysieke omgeving, waaronder het aanpassen van het woonbeleid;
- b. Investerings in de sociale omgeving, zoals betrokkenheid van buurtbewoners in de wijk stimuleren en het inzetten van positieve rolmodellen;
- c. Maatregelen die meer raken aan de repressieve kant van de aanpak dan aan de preventieve kant, namelijk hogere straffen en meer politie op straat. Dat laatste kent echter een tweeledig doel: enerzijds om meer te handhaven, maar anderzijds ook juist om meer verbinding te maken met wijkbewoners;
- d. Het versterken van samenwerkingsverbanden in de aanpak van (ondermijnende) criminaliteit.

We raden het ministerie van SZW aan om over deze onderwerpen in gesprek te gaan met andere ministeries en gemeenten. In deze gesprekken is het belangrijk om nader te bepalen hoe het ministerie van SZW op deze verschillende onderdelen kan helpen. En juist voor welke onderdelen andere partijen aan zet zijn, zoals het ministerie van Justitie en Veiligheid, gemeenten, of de politie. Met betrekking tot de samenwerking in de aanpak is een belangrijk knelpunt dat door respondenten wordt ervaren informatie-uitwisseling in het kader van de AVG. We raden dan ook aan om hieraan aandacht te besteden en te verkennen in hoeverre hierin belemmeringen kunnen worden weggenomen.

Het ministerie van SZW heeft een belangrijke taak in het stimuleren of verzekeren van arbeidsparticipatie en bestaanszekerheid, mede met als doel om preventief bij te dragen aan de aanpak van (ondermijnende) criminaliteit. We zien een aantal maatregelen die het ministerie van SZW hiertoe kan nemen. Waarbij het ministerie van SZW niet op alle terreinen zelf in de lead is, maar wel in de positie is om met andere ministeries en gemeenten hierover het gesprek te voeren en punten te agenderen. Het is belangrijk om te blijven inzetten op samenwerking met andere ministeries en gemeenten om betrokkenheid bij (ondermijnende) criminaliteit integraal tegen te gaan, omdat de verschillende factoren die hieraan bijdragen sterk onderling samenhangen. We benadrukken ook nogmaals het belang van de langdurige investeringen (ofwel de lange adem) die hiervoor nodig zijn, in tegenstelling tot losse initiatieven die komen en gaan. Tot slot benadrukken we nogmaals het belang van het betrekken van wijkbewoners om te voldoen aan hun behoeften. Het is dus zoals gezegd, bij elk van de genoemde maatregelen belangrijk om de drie randvoorwaarden te borgen. Ook is het belangrijk om de effecten van deze maatregelen goed te monitoren, om de effectiviteit van deze maatregelen te kunnen vaststellen.

Bijlages bij deze rapportage

A. Respondenten interviews

Wijk	Rol / functie in de wijk
Amsterdam Nieuw-West (de Van Deyselbuurt, Dichtersbuurt en Couperusbuurt) <i>Totaal 15 respondenten</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Een actieve buurtmoeder (bewoner) en tevens winkelier2. Een lector aanpak jeugdcriminaliteit3. Een gebiedsbeheerder, een gebiedsmanager en een manager wijkontwikkeling & leefbaarheid van verschillende woningcorporaties4. Een jongerencoach5. Een onderzoeker van Bureau Beke6. Een wijkagent van de politie7. Een predikant/Buurtkeuken8. Een "opbouwwerker" (sociaal werk)9. Diverse professionals van de gemeente Amsterdam:<ol style="list-style-type: none">a. Een projectleider ondermijningb. Een programmamanagerc. Een manager veiligheidd. Een klantbegeleider werk, participatie en inkomene. Een gebiedsmakelaar
Arnhem Oost (Geitenkamp) <i>Totaal 14 respondenten</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Een (voormalig) wijkpastoor en tevens bewoner2. Een (voormalig) winkelier, vrijwilliger en tevens bewoner3. Twee (sociaal) ondernemers en tevens (voormalig) bewoners4. Een horeca-eigenaar en tevens bewoner5. Een voormalig docent op een middelbare school6. Een woonconsulent van een woningcorporatie7. Een wijkagent van de politie8. Twee jongerenwerkers/-coaches9. Diverse professionals van de gemeente Arnhem:<ol style="list-style-type: none">a. Een adviseur veiligheid,b. Een wijkmanager,c. Een interventiespecialist Zorg en Veiligheid,d. Een consulent werk en inkomen (sociale recherche)
Tilburg Noord (Stokhasselt-Noord) <i>Totaal 19 respondenten</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Een betrokkene bij de wijkraad en tevens bewoner2. Twee eigenaren van een lokale stichting en tevens bewoners3. Een directrice van een basisschool4. Een woonconsulent en een teammanager van een woningcorporatie5. Twee wijkagenten van de politie6. Twee jongerenwerkers/-coaches7. Een (voormalig) buurtondersteuner vanuit sociaal/maatschappelijk werk

<p>(vervolg Tilburg Noord (Stokhasselt-Noord))</p>	<p>8. Diverse professionals van de gemeente Tilburg:</p> <ul style="list-style-type: none">a. Een omgevingsmanagerb. Een wijkregisseurc. Een specialist veiligheidd. Een criminolooge. Een strategisch adviseur veiligheid en wijkenf. Een coördinator en een coach betrokken bij de familieaanpakg. Een consulent werk en inkomen (sociale recherche)h. Een medewerker van team schuldhulpverlening
--	---

B. Responsverhogende maatregelen

Om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk buurtbewoners de survey invulden, hebben we een aantal responsverhogende maatregelen genomen. Allereerst konden bewoners een bedankje van 5 euro krijgen voor het invullen van de survey. Uit verschillende interviews met professionals kregen we terug dat we de bewoners iets terug moesten geven voor het invullen van de survey. Daarnaast is de survey zowel op papier als digitaal uitgezet en zowel in het Nederlands als in het Engels. Bovendien heeft de Taalbrigade van het ministerie van SZW meegekeken om ervoor te zorgen dat het taalgebruik in de survey zo simpel mogelijk was. Dit zou de drempel om de vragenlijst in te vullen moeten verlagen en zorgen voor kwalitatief betere antwoorden.

In de wijken heerst wantrouwen richting de overheid en waarschijnlijk ook tegen onderzoekers. Een persoonlijke en mondelinge benadering door mensen die bekend zijn in de wijk kan dit wantrouwen verlichten en ervoor zorgen dat meer buurtbewoners bereid zijn om de survey in te vullen. In Tilburg konden we hiervoor aansluiten bij een lokale stichting. Samen met hen zijn we de wijk ingegaan om buurtbewoners te benaderen om de survey in te vullen. Tevens zijn we met verschillende jongerenwerkers in contact geweest, ook zij hielpen met het uitzetten van de survey. Via één jongerewerker konden we via het wijkcentrum nog een aantal volwassenen benaderen.

In Amsterdam hebben we ook organisaties benaderd om ons te helpen bij het uitzetten van de survey. Zo hebben we aan een woningbouwcorporatie gevraagd of wij in hun buurthuis mochten zitten om hier de survey onder buurtbewoners af te nemen. Helaas wilden ze hieraan niet meewerken. Daarnaast hebben we een jongerenorganisatie benaderd, die bereid was ons te helpen bij het benaderen van buurtbewoners voor het invullen van de survey. Om buurtbewoners op een laagdrempeligere manier te benaderen, gingen twee jongeren van de organisatie met ons mee de buurt in om buurtbewoners aan te spreken voor het invullen van de survey. Dit heeft de respons aanzienlijk verhoogd.

In Arnhem is aan studenten gevraagd of ze ons konden helpen bij het uitzetten van de survey. Helaas hebben we hier geen reactie op ontvangen. Uiteindelijk zijn we zelf op twee verschillende meetmomenten de wijk ingegaan. We hebben toen verschillende plekken in de wijk gezocht, zoals het wijkcentrum, het centrale marktplein, een jongerencentrum, de vlindertuin, et cetera.

We hebben de survey daarnaast ook digitaal verspreid en contacten gevraagd deze verder te delen. In Tilburg heeft een basisschool de survey bijvoorbeeld digitaal verspreid onder de ouders van twee scholen in de buurt. Ook hebben we jongerenwerkers in bijvoorbeeld Arnhem en Tilburg gevraagd om de survey te verspreiden. Helaas heeft dit echter geen reacties opgeleverd. Dit bevestigt het beeld dat in de interviews al naar voren kwam, dat in deze wijken een survey vooral succesvol kan worden verspreid als deze persoonlijk en mondeling wordt geïntroduceerd.

C. Survey

Vragenlijst

Wij onderzoeken hoe we uw buurt veiliger kunnen maken. We willen graag weten hoe mensen aan extra geld komen. Sommige mensen doen dat door naast hun werk andere dingen te doen. Of naast hun uitkering andere dingen te doen. Soms zijn dat dingen die niet mogen. Denk aan handel in drugs. Of fraude met uitkeringen. Dat soort criminele dingen willen we voorkomen. Dit onderzoek kan daarbij helpen. Dat doen we voor de overheid. U kunt ons helpen door de vragenlijst in te vullen. Uw naam hoeft u niet te geven. We hoeven niet te weten welke antwoorden bij u horen. U krijgt dus geen problemen door deze vragenlijst in te vullen. Niemand weet wat uw antwoorden zijn. Het heeft dus ook geen zin om op te scheppen. Het beste kunt u zo eerlijk mogelijk antwoorden. Als dank krijgt u van ons 5 euro. Heel veel dank alvast!

Een paar vragen over u

1. Woont of werkt u in [buurt]?

- Ja, ik woon in deze buurt Ja, ik werk in deze buurt Nee
U kunt stoppen met invullen

2. Wat is uw geslacht?

- Man Vrouw Anders

3. Hoe oud bent u?

- 16-24 jaar 25-49 jaar 50-66 jaar 67 jaar of ouder

4. Hoeveel kinderen wonen er in uw huis? En hoeveel volwassenen? U moet uzelf meetellen.

..... kinderen en volwassenen

5. Hoe verdient u geld? U mag meerdere antwoorden aankruisen

- Ik verdien geen geld Ik heb een baan. Ik heb een eigen bedrijf. Ik krijg een uitkering Ik krijg op een andere manier geld. Namelijk op deze manier:
.....
.....

6. Tel eens op hoeveel geld iedereen in uw huis per maand krijgt. Tel ook uzelf mee. Hoeveel geld komt er dan elke maand in uw huis binnen?

- € 0 – € 1.000 € 1.000 – € 2.000 € 2.000 – € 3.000 € 3.000 of meer

7. Komt er elke maand evenveel geld binnen?

- Ja Nee. Het is elke maand een klein beetje anders. Nee. Het is elke maand heel anders, de verschillen zijn heel groot.

8. Hoe tevreden bent u met het geld dat u elke maand krijgt?

- Heel ontevreden Ontevreden Niet tevreden, ook niet ontevreden Tevreden Heel tevreden Dat wil ik niet zeggen

Een paar vragen over criminelen in uw buurt

De volgende vragen gaan over dingen die niet mogen. Maar die soms wel gebeuren. We willen graag weten welke criminele dingen u ziet. Lees goed wat er staat en geef zo eerlijk mogelijk antwoord.

9. Komen deze dingen voor in uw buurt?

Zwart werken (dat is werken zonder er belasting over te betalen) Niet Soms Veel Weet ik niet

Illegaal een kamer verhuren. Of een heel huis. Niet Soms Veel Weet ik niet

Hasj, wiet of paddo's kweken. Of zulke drugs rondbrengen of verkopen. Niet Soms Veel Weet ik niet

Andere drugs maken. Zoals XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne. Of zulke drugs rondbrengen of verkopen. Niet Soms Veel Weet ik niet

Crimineel geld witwassen Niet Soms Veel Weet ik niet

Iets anders, namelijk Niet Soms Veel Weet ik niet
.....

10. Denk even aan mensen in uw buurt zonder werk. Doen zij sneller criminele dingen die niet mogen, maar waar ze geld mee verdienen? Bijvoorbeeld handel in drugs. Of fraude met uitkeringen.

Zeker wel Ik denk het wel Misschien | Ik denk het niet Zeker niet Weet ik niet
Ga verder naar vraag 11 | Ga verder naar vraag 12

11. Waarom hebben deze mensen geen werk? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

Ze kunnen geen baan krijgen Ze willen iets anders doen met hun tijd Ze zijn niet zo gezond en kunnen daardoor niet werken Er is in deze buurt geen geschikt werk voor deze mensen
 Ze hebben last van discriminatie Ze vinden dat werken te weinig geld oplevert Ze verdienen op andere manieren veel makkelijker geld Ze hebben een andere reden, namelijk deze:

12. Denk even aan mensen in uw buurt die niet kunnen rondkomen. Doen zij sneller criminele dingen die niet mogen, maar waar ze geld mee verdienen? Bijvoorbeeld handel in drugs. Of fraude met uitkeringen?

Zeker wel Ik denk het wel Misschien | Ik denk het niet Zeker niet Weet ik niet
Ga verder naar vraag 13 | Ga verder naar vraag 14

13. Waardoor kunnen deze mensen niet rondkomen? U mag meerdere antwoorden aankruisen.

Ze verdienen te weinig Ze hebben schulden Ze hebben te hoge vaste lasten Ze kopen te dure spullen Er is een andere reden. Namelijk deze:

Hoe denkt u zelf over geld verdienen met criminele dingen?

We willen graag weten of u zelf criminele dingen zou doen als u bijvoorbeeld niet zou kunnen rondkomen. Zou u dan dingen doen die niet mogen? U vult deze vragenlijst in zonder uw naam. U hoeft zich geen zorgen te maken. Niemand weet wat u antwoordt.

14. Wat zou u doen in de volgende situaties?

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik wel zwart gaan werken. Werken zonder belasting te betalen dus.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik wel een kamer in mijn huis willen verhuren. Zonder toestemming aan de verhuurder te vragen.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik onjuiste informatie opgeven zodat ik een hogere uitkering krijg.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

15. Heeft u bij een of meer vragen hierboven ingevuld dat u het wel eens hebt gedaan? Vertel dan waarom u dat deed. U mag meerdere antwoorden aankruisen.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Ik kan het geld goed gebruiken</i>	<i>Ik werd onder druk gezet of bedreigd</i>	<i>Ik zie niet waarom het een probleem is</i>	<i>Een andere reden. Namelijk deze:</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

16. Wat zou u doen in de volgende situaties?

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik wel hasj, wiet of paddo's willen rondbrengen of verkopen.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik willen helpen bij het verbouwen van hennep of wiet. Of het kweken van paddo's. Daar mogen ze dan mijn zolder voor gebruiken.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik wel XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne willen rondbrengen. Of verkopen.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Als ik niet zou kunnen rondkomen, zou ik wel willen helpen in een drugsfabriek. Of met het vervoeren of dumpen van drugsafval.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Daar zou ik wel over nadenken</i>	<i>Dat zou ik zeker doen</i>	<i>Dat heb ik dit jaar nog gedaan</i>	<i>Dat zou ik nooit doen</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

17. Heeft u bij een of meer vragen hierboven ingevuld dat u het al wel eens hebt gedaan? Vertel dan waarom u dat deed. U mag meerdere antwoorden aankruisen.

☐	☐	☐	☐	☐
<i>Ik kan het geld goed gebruiken</i>	<i>Ik werd onder druk gezet of bedreigd</i>	<i>Ik zie niet waarom het een probleem is</i>	<i>Een andere reden namelijk deze:</i>	<i>Dat wil ik niet zeggen</i>

Tot slot

18. Sommige mensen in deze buurt doen criminele dingen die niet mogen, maar waar ze geld mee verdienen. Bijvoorbeeld handel in drugs. Of fraude met uitkeringen. Wat moet de overheid doen om dit tegen te houden?

.....

.....

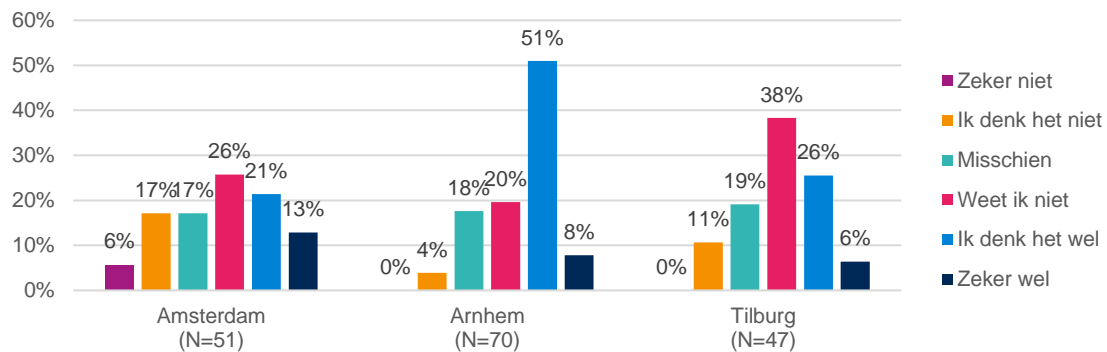
.....

.....

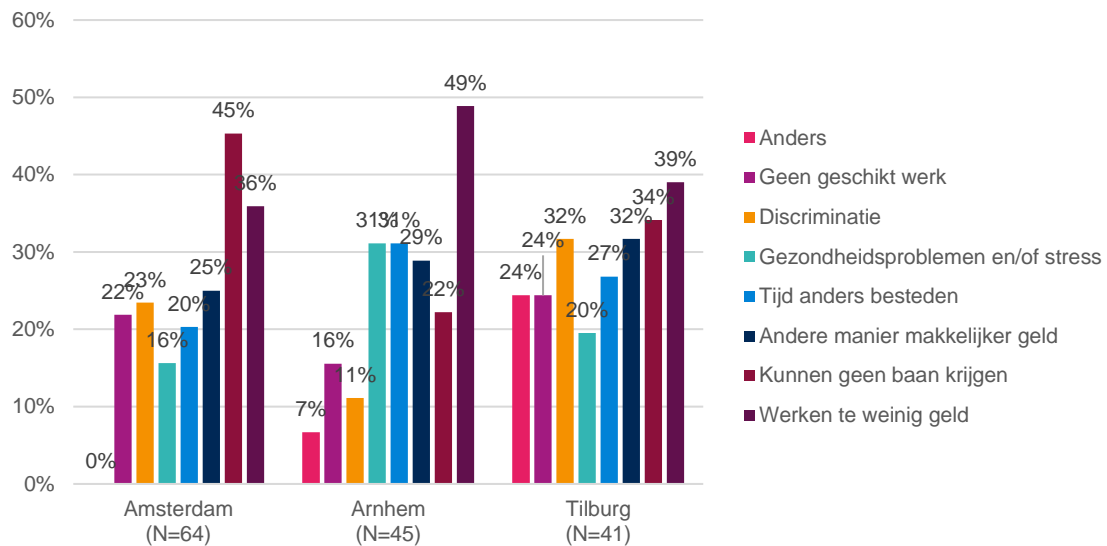
.....

Veel dank voor uw tijd!

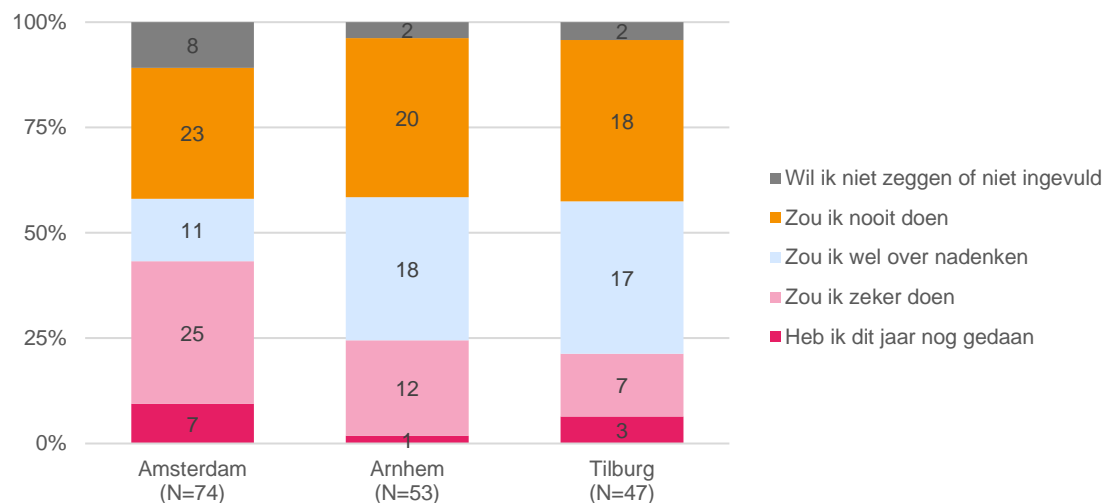
D. Overige tabellen

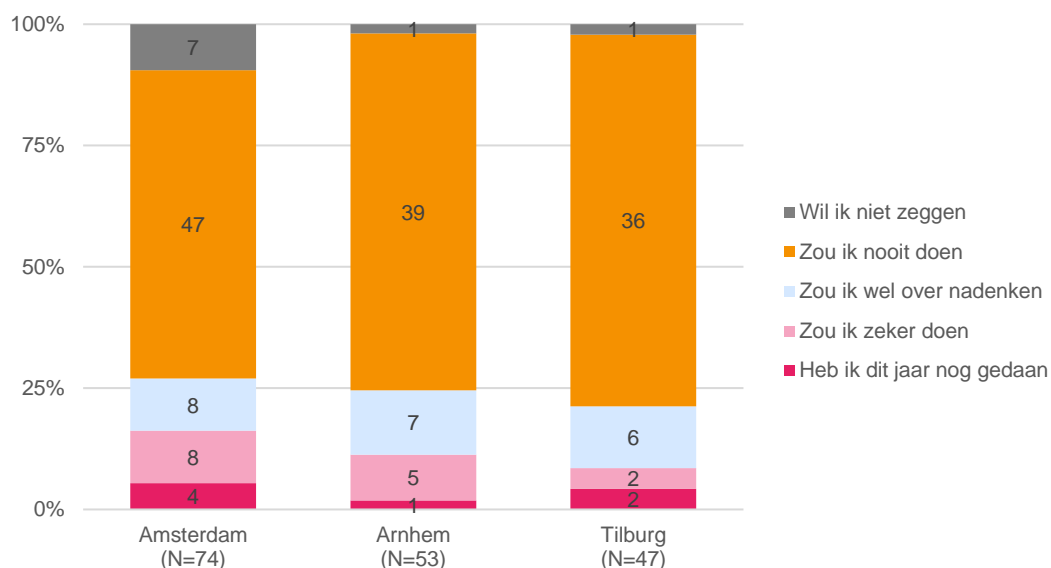
Figuur C1: Vertonen mensen zonder werk sneller crimineel gedrag? Uitsplitsing van figuur 15 per wijk

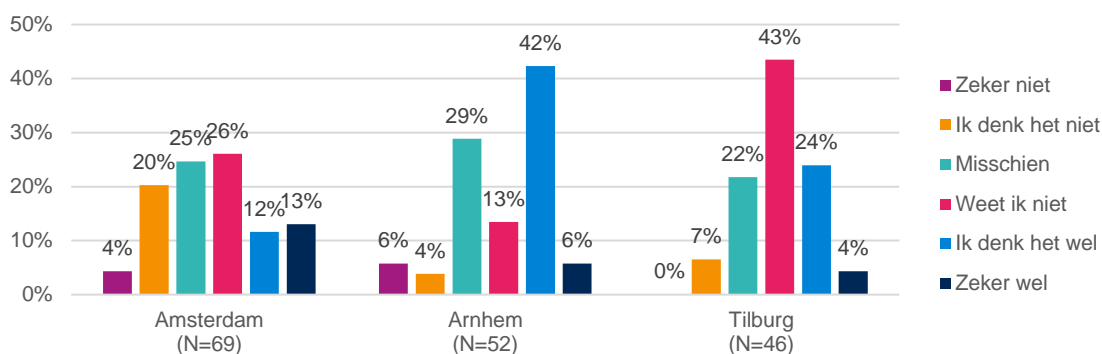
Figuur C2: Belangrijkste redenen waardoor mensen in de wijk niet werken. Uitsplitsing van figuur 16 per wijk

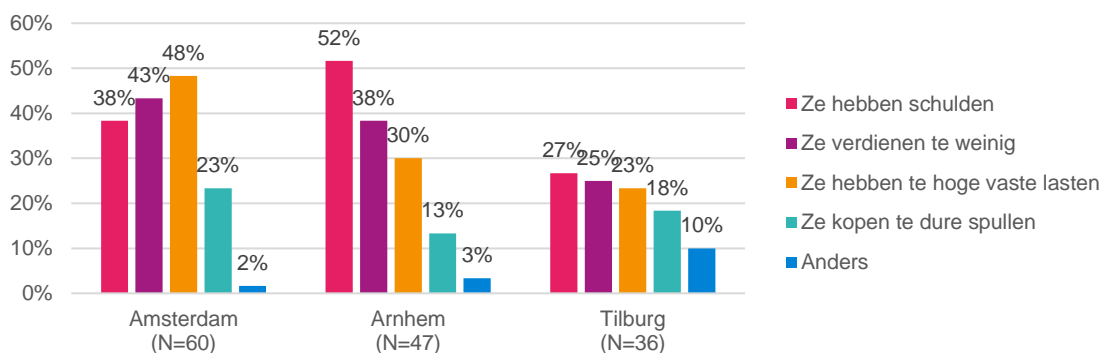
Figuur C3. Verschillen tussen de steden in de antwoorden op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn zwart te werken, hun huis illegaal te verhuren of onjuiste informatie op te geven om zo een hogere uitkering te krijgen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen. Uitsplitsing van figuur 17 per wijk.

Figuur C4. Verschillen tussen de steden in de antwoorden op de hypothetische vraag of zij bereid zouden zijn hasj, wiet of paddo's rond te brengen of te verkopen, hennep of wiet te verbouwen of paddo's te kweken, XTC, MDMA, amfetamine, cocaïne of heroïne rond te brengen of te verkopen of te willen helpen in een drugsfab of drugsafval te helpen vervoeren of dumpen, in het geval dat zij niet konden rondkomen, en de bron van het inkomen. Uitsplitsing van figuur 18 per wijk.

Figuur C5: Vertonen mensen die niet kunnen rondkomen, sneller crimineel gedrag? Uitsplitsing van figuur 19 per wijk.

Figuur C6: Belangrijkste redenen waardoor mensen in de wijk niet kunnen rondkomen. Uitsplitsing van figuur 20 per wijk.

E. Geraadpleegde bronnen

- Alle Cijfers (2022). Statistieken Nederland. ([link](#)).
- Alle Cijfers (2022). Statistieken wijk Buurt 5 Noord. ([link](#)).
- Alle Cijfers (2022). Statistieken wijk Geitenkamp. ([link](#)).
- Alle Cijfers (2022). Statistieken wijk Slotermeer Zuid. ([link](#)).
- Alle Cijfers (2022). Statistieken wijk Stokhasselt. ([link](#)).
- Analisten netwerk Nationale Veiligheid (2021) Themastudie georganiseerde criminaliteit. *Ondermijning van de democratische rechtstaat en andere verbindingen met de nationale veiligheid*. ([link](#)).
- Calderoni, F. *et al.* (2020). Recruitment into organized criminal groups: A systematic review. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (583), 1-28. ([link](#)).
- Calderoni, F. *et al.* (2022). Recruitment into organized crime: An agent-based approach testing the impact of different policies. *Journal of Quantitative Criminology*, 38(1), 197-237.
- CBS (2020). In uw buurt. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).
- CBS (2021). Veiligheidsmonitor. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).
- CBS (2022). Regionale kerncijfers Nederland. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).
- Cohen, A. (1955). *Delinquent boys: The culture of the gang*. New York, NY: Free Press.
- Cohen, L. & M. Felson (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity's approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608. ([link](#)).
- De Boer, H., H. Ferwerda & J. Kuppens (2022). Do or don't: Kennissynthese ingroeimechanismen en rekruteringsprocessen van jongeren in de georganiseerde criminaliteit. *Bureau Beke in opdracht van het WODC*. ([link](#)).
- De Jong, J.D. (2017). Denktank 9: Schulden. *Hogeschool Leiden in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie*. ([link](#)).
- Divosa (2022). Professionals social domein zijn geen crime-fighters: Pieter Tops over de taak van het sociaal domein in de strijd tegen ondermijning. *Geraadpleegd op 10 juni 2022*. ([link](#)).
- Ferwerda, H. *et al.* (2021). Misdadcarrières voorkomen en doorbreken: Van analyse van het netwerk naar aanpak. *Bureau Beke in opdracht van de Gemeente Amsterdam*. ([link](#)).
- Gemeente Amsterdam (2021). Investeringsnota Lodewijk van Deyselbuurt. ([link](#)).
- Gemeente Arnhem (2021). Arnhem-Oost aanpak. *Geraadpleegd op 10 januari 2022* ([link](#)).
- Gemeente Arnhem (2022). Arnhem in cijfers: De staat van de stad. Armoede en inkomensondersteuning. *Geraadpleegd op 10 juni 2022*. ([link](#)).
- Gemeente Tilburg (2021). PACT-aanpak. *Geraadpleegd op 10 januari 2022*. ([link](#)).
- Kemp, L., S. Zolghadriha & P. Gill (2020). Pathways into organized crime: Comparing founders and joiners. *Trends in Organized Crime*, 23(3), 203-226. ([link](#)).
- Kortleven, W.J. (2020). Een boekje open over ondermijning. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 19(1), 69-82. ([link](#)).
- Landelijk Informatie en Expertise Centrum (LIEC) (2019). Landelijk beeld van ondermijnende criminaliteit. ([link](#)).
- Mani, A. *et al.* (2013). Poverty impedes cognitive function. *Science*, 341(6149), 976-980. ([link](#)).
- Merton, R.K. (1957). Social Structure and Anomie. *Social Theory and Social Structure*, 131-161. ([link](#)).
- Movisie (2022). Bestaanszekerheid onder druk: De stand van zaken. *In opdracht van het ministerie van VWS*. ([link](#)).
- Rijksoverheid (2018). Ondermijnende criminaliteit. ([link](#)).
- Rijksoverheid (2019). Breed offensief tegen georganiseerde ondermijnende criminaliteit. *Nieuwsbericht*. ([link](#)).
- Rijksoverheid (2020). Overzicht 16 stedelijke vernieuwingsgebieden. ([link](#)).
- Rijksoverheid (2021). Extra investeringen in het breed offensief tegen ondermijnende criminaliteit. *Brief regering* ([link](#)).
- Rijksoverheid (2022). Nationaal programma leefbaarheid en veiligheid. ([link](#)).

-
- Pauwels, L.J.R. (2007). Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie. *Panopticon*, 29(5), 105. ([link](#)).
- Rovers, G.B. (1997). Op de schouders van giganten: evaluatie en herziening van Mertons anomietheorie. *Panopticon. Tijdschrift voor Strafrecht, Criminologie en Forensisch Welzijnswerk*, 9-29. ([link](#)).
- Sampson, R.J & J.H. Laub. (2003). Desistance from Crime over the Life Course. In *Handbook of the life course* (pp. 295-309). Springer, Boston, MA. ([link](#)).
- SCP (2021). Opgroeien in een kwetsbare wijk (2021): Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen. ([link](#)).
- Servaas, L., F. Weerman & T. Fischer. (2021). Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken. *Erasmus Universiteit Rotterdam, sectie Criminologie in opdracht van de Gemeente Rotterdam*. ([link](#)).
- Stuurman, J. et al. (2020). Datagedreven zicht op ondermijning in woonwijken: Een verkenning van de mogelijkheden om indicatoren te ontwikkelen om zicht te krijgen op ondermijning in woonwijken. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 2020(1), 17-50. ([link](#)).
- Shaw, C., & McKay, H. (1942). Juvenile delinquency and urban areas. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Tops, P.W. (2018) Een ongetemde buurt. Achterstand, ondernemingszin en criminaliteit in een volksbuurt. Amsterdam: Balans.
- Tops, P.W. en J. Tromp (2019). De achterkant van Amsterdam: Een verkenning van drugsgerelateerde criminaliteit. ([link](#)).
- Tops, P.W. & E.J. van der Torre (2015). Wijkenaanpak en ondermijnende criminaliteit. *Onderzoekreeks Politieacademie*. ([link](#)).
- Van den Tillaart, J. et al. (2019). Verschijningsvormen van ondermijning in woonwijken: Rapportage voor wijkprofessionals en gemeenten. *Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool* in opdracht van de Gemeente Tilburg. ([link](#)).
- Verwey-Jonker Instituut (2019). Weerbare wijken tegen ondermijning. Contouren van een nieuwe strategie. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondermijning*. ([link](#)).
- Verwey-Jonker Instituut (2020). Een wereld in wijken te winnen: Over de justitiële functie bij sociale achterstand. *In opdracht van het Strategisch Beraad Ondermijning*. ([link](#)).
- WODC (2018). Monitor nazorg (ex-)gedetineerden – meting 5: Beschrijving van de problematiek van ex-gedetineerden en de relatie met recidive. ([link](#)).